

Přípravné materiály k uzavření bilance 20. století



**E
N
D
N
O
N
S
E
S
I**

SAMIZDAT STARÉHO KRTKA
edice Komunizace

ENDNOTES 1

Přípravné materiály k uzavření bilance 20. století

Edice KOMUNIZACE

svazek 4

**Samizdat Starého Krtka
2011**

publikace 4

endnotes.org.uk
www.kknihovna.wordpress.com
samiknisk@gmail.com

OBSAH

| | |
|---|-----------|
| Vyneste své mrtvé (<i>Endnotes</i>) | 5 |
| Když povstání umírají (<i>Gilles Dauvé/Troploin</i>) | 14 |
| Normativní historie a komunistická esence proletariátu (<i>Théorie Communiste</i>) | 39 |
| Lidské, příliš lidské? (<i>Gilles Dauvé/Troploin</i>) | 45 |
| Proletář a práce: Příběh jedné lásky? (<i>Gilles Dauvé a Karl Nesic/Troploin</i>) | 51 |
| Mnoho povyku pro nic (<i>Théorie Communiste</i>) | 74 |
| Doslov (<i>Endnotes</i>) | 98 |

VYNESTE SVÉ MRTVÉ

Endnotes (2008)

„Tradice všech mrtvých pokolení tíží mozek živých jako můra. (...) Sociální revoluce devatenáctého století nemůže čerpat svou poezii z minulosti, nýbrž jen z budoucnosti. Nemůže začít sama se sebou, dokud neskončuje s veškerou pověřčivou úctou k minulosti. Dřívější revoluce potřebovaly vzpomínky ze světových dějin, aby v sobě přehlušily svůj vlastní obsah. Revoluce devatenáctého století, má-li si ujasnit svůj vlastní obsah, musí nechat mrtvé, aby pohřbili své mrtvé.“¹

Platilo-li to v době, kdy Marx napsal tuto pasáž, kdy šlo o komunismu mluvit pouze v budoucím čase, platí to o to víc dnes, kdy anarchisté a komunisté mohou hovořit o svých vlastních „dějinách“ a vlastně se zdá, že o ničem jiném málem nemluví. Sám marxismus je teď tradicí mrtvých pokolení a zjevně i modernější situacionisté mají potíž „opustit dvacáté století“.²

A neříkáme to proto, že bychom se nějak zvlášť bláznivě zamilovali do přítomnosti či v důsledku takové zamilovanosti toužili „aktualizovat“ komunistickou teorii. Dvacáté první století – stejně jako to předešlé – utváří rozpor mezi prací a kapitálem, oddělení práce od „života“ a všemu dominují abstraktní formy hodnoty. Stojí tedy za to ho opustit tak, jako stálo za to opustit jeho předchůdce. Jenže situacionistům dobře známé „dvacáté století“, jeho kontury třídních vztahů, jeho dočasnost pokroku a jeho postkapitalistické horizonty, je zjevně za námi. A nás začaly nudit teorie novosti – postmodernismus, postfordismus a každý nový produkt akademického prostředí – ani ne tak proto, že se jim nedaří zachytit esenciální kontinuitu, ale proto, že kapitalistická restrukturalizace 70. a 80. let 20. století už není žádnou novinkou.

V tomto úvodním vydání *Endnotes* jsme shromáždili sérii textů (v zásadě výměnu názorů mezi dvěma komunistickými skupinami z Francie), které se všechny zabývají dějinami revolucí dvacátého století. Jak tyto texty dávají jasně najevo, jsou dějiny těchto revolucí dějinami debaklu buď proto, že je rozdrtila kapitalistická kontrarevoluce, nebo proto, že sama jejich „vítězství“ nabrala podobu kontrarevoluce: vedla ke zřízení společenských systémů, které nedokázaly překročit kapitalismus, protože stály na peněžní směně a námezdní práci. Jenže tato přeměna „vítězství“ v kontrarevoluci nebyla pouhou „zradou“ o nic víc, než rozdrčení revolucí kontrarevolucí bylo výsledkem „strategických chyb“ nebo chybějících „historických podmínek“. Zabýváme-li se touto otázkou, nemůže se uchýlovat k různým „co kdyby“, která jsou v rozporu s fakty, a svádět porážku revolučních hnutí na všechno možné (vůdce, organizační formy, špatné ideje, nezralé podmínky) jen ne na samotná tato hnutí s jejich určitým obsahem. A tématem ná-

1) MARX KAREL, *Osmnáctý Brumaire Ludvíka Bonaparta (Marx-Engels: Vybrané spisy, svazek 2, Nakladatelství Svoboda, Praha 1977)*, s. 264 a 266-267.

2) „Now, The SI“ (IS č. 9, 1964). GRAY CHRISTOPHER, *Leaving the Twentieth Century: the Incomplete Works of the Situationist International* (Rebel Press, 1998).

sledující výměny názorů je právě povaha tohoto obsahu.

Publikujeme-li takovéto „historické“ texty, nečiníme tak z touhy vzbudit zájem o dějiny jako takové ani oživit zájem o dějiny revolucí nebo dělnického hnutí. Doufáme, že uvažováním o obsahu bojů minulého století pomůžeme podrýt iluzi, že se jaksí jedná o „naši“ minulost, o cosi, co je třeba střežit či konzervovat. Marxovo *dictum* nám připomíná potřebu setrást ze sebe mrtvou tíhu tradice. A zajdeme až k prohlášení, že s výjimkou poznání dějinného zlomu, který nás od nich odděluje, se nemáme z debaklů minulých revolucí co naučit – nepotřebujeme si je znovu promítat, abychom objevili jejich „chyby“ či vydestilovali jejich „pravdy“ – neboť stejně je nemůžeme zopakovat. Načrtáváme-li tedy bilanci této historie, bereme-li ji jako ukončenou, rýsujeme čáru, která staví do popředí boje naší vlastní doby.

Obě strany oné výměny názorů, kterou uveřejňujeme, *Troploin* a *Théorie Communiste*, vzešly z tendence, která si začátkem 70. let 20. století na bázi nových charakteristik třídního boje kriticky přisvojovala historickou ultralevici v obou jejích variantách, německo-holandské (komunismus rad) a italské (bordigismus), ale také novější dílo Situacionistické internacionály a *Socialisme ou Barbarie*. Než tedy budeme moci představit texty samotné, musíme si představit toto společné pozadí.

Od odmítnutí práce ke „komunizaci“

Když Guy Debord v roce 1954 napsal na zeď jedné z ulic na levém břehu, „nikdy nepracuj,“ tak toto heslo, které si vypůjčil od Rimbauda,³ stále ještě za mnohé vděčilo surrealismu a jeho avantgardnímu potomstvu. Čili alespoň částečně evokovalo romantizovanou vizi bohémy pozdního devatenáctého století – světa deklasovaných umělců a intelektuálů polapených mezi tradičními mecenášskými vztahy a novým trhem s kulturou, na němž museli prodávat své zboží. Negativní postoj bohémů k práci byl jak revoltou proti tomuto polarizovanému postavení, tak jeho výrazem: lapení mezi aristokratickým opovržením „profesionálem“ a maloburžoazní záští ke všem ostatním společenským třídám, začali veškerou práci, včetně jejich vlastní, nazírat jako nehodnotnou. Tuto pózu pak politizovali surrealisté, kteří nihilistická gesta Rimbaudova, Lautréamontova a dadaistů přeměnili v revoluční volání do „války proti práci“.⁴ Jenže pro surrealisty, stejně jako pro další neortodoxní revolucionáře (např. Lafargue, části IWW, ale také mladý Marx), se zrušení práce odsouvalo až na utopický obzor na druhém konci revoluce, kterou v její bezprostřednosti definoval socialistický program *osvobození* práce – triumf dělnického hnutí a pozvednutí dělnické třídy do pozice nové vládnoucí třídy. Cíle, kterým bylo zrušení práce, se tak paradoxně mělo dosáhnout nejprve odstraněním všech mezí práce (např. kapitalisty jakožto parazita na práci, výrobních vztahů jakožto omezujících mantinelů výroby) – tudíž rozšířením pracovního postavení na všechny („kdo nepracuje, ať nejí“) a odměňováním práce spravedlivým podílem z hodnoty, kterou vyrábí (skrze různá schémata přepočítávání práce).

Tento zjevný rozpor mezi prostředky a cílem, který se ukazuje v problémovém poměru surrealismu s Komunistickou stranou Francie, byl pro revoluční teorie vzestupného období dělnického hnutí ty-

3) „Nikdy nebudeme pracovat, ach ohnivé vlny!“ RIMBAUD ARTHUR, *Qu'est-ce pour nous, mon coeur* (1872) v: *Ouvres complètes* (Renéville & Mouquet, 1954), s. 124.

4) *La Révolution Surréaliste* č. 4 (1925). V praxi se surrealistické odmítnutí práce často omezovalo na umělce, přičemž se pranýřoval vliv námezdní práce na kreativitu a požadovaly se veřejné dotace, z nichž by se platily jejich životní náklady. Zdá se, že i text, který spolu napsali Breton s Trockým, *Towards a Free Revolutionary Art*, rozlišuje mezi dvěma revolučními režimy, jedním pro umělce/intelektuály a druhým pro dělníky: „jestliže pro lepší rozvoj sil materiální výroby si revoluce musí vybudovat socialistický režim s centralizovanou kontrolou, tak pro rozvoj duševní tvorby se hned od počátku musí ustavit anarchistický režim individuální svobody.“ Takže jedním z důvodů, proč surrealisté přehlíželi rozpor mezi osvobozením a zrušením práce, může být, že její osvobození považovali za záležitost, která se jich netýká.

pický. Od anarchosyndikalistů až po stalinisty, široký pás tohoto hnutí skládal své naděje na překonání kapitalismu a třídní společnosti obecně v rostoucí moc dělnické třídy uvnitř kapitalismu. Očekávalo se, že v jistém bodě se tato dělnická moc chopí výrobních prostředků, čímž se otevře „období přechodu“ ke komunismu či anarchismu, období, kdy nedojde ke zrušení situace dělnické třídy, ale k její generalizaci. Konečný cíl eliminace třídní společnosti tedy koexistoval s celou škálou revolučních prostředků, které byly založeny na jejím zachování.

Situacionistická internacionála (SI) zdělila surrealistický protiklad mezi konkrétními politickými prostředky osvobození práce a utopickým cílem jejího zrušení. Zásadním přínosem situacionistů bylo, že ho transponovaly z vnějšího protikladu mediovaného socialistickým programem přechodu ve vnitřní protiklad, který poháněl jejich koncepci revoluční aktivity. Ta spočívala v radikálním přehodnocení osvobození práce podle linie, která kladla důraz na odmítnutí jakéhokoli oddělování revolučního konání od celkové transformace života – tato idea byla implicitně vyjádřena už v jejich původním projektu „vytváření situací“. Význam tohoto posunu by se neměl podceňovat, neboť „kritika separace“ zde implikovala negaci jakéhokoli dočasného hiátu mezi prostředky a cíli (a tedy jakéhokoli přechodného období), ale také odmítnutí jakýchkoli synchronních mediací a trvala na všeobecné participaci (skrže přímou demokracii) na revolučním konání. Jenže navzdory této schopnosti přehodnotit prostor a čas revoluce, způsob, kterým SI transcendovala protiklad mezi osvobozením a zrušením práce, nakonec spočíval ve vzájemném zhroucení se jednoho jeho pólu v ten druhý, v bezprostřední jednotu protikladů, čímž se protiklad mezi prostředky a cíli transponoval do protikladu mezi *formou a obsahem*.

Poté, co se na začátku šedesátých let seznámila s neoradoveckou skupinou *Socialisme ou Barbarie*, SI z celého srdce přejala revoluční program komunismu rad, přičemž velebila radu – aparát, skrže nějž měli dělníci sami spravovat svoji výrobu a společně s ostatními radami uchopit veškerou společenskou moc – jako „konečně dosaženou formu“ proletářské revoluce. Od té chvíle byly veškerý potenciál a všechny limity SI obsaženy v tenzi mezi jejím voláním po „zrušení práce“ a jejím ústředním sloganem, „všechnu moc dělnickým radám.“ Na jedné straně měl *obsah* revoluce zahrnovat radikální zpochybnění práce samotné (a ne jen její organizace), s cílem překonat separaci mezi prací a volnem, ale na druhé straně *formou* této revoluce mělo být převzetí pracovišť dělníky a jejich demokratická správa.⁵

V překonání tohoto rozporu bránil SI fakt, že obě polarity „obsah“ a „forma“ měly kořeny v afirmaci dělnického hnutí a osvobození práce. Ačkoli si totiž SI od mladého Marxe (a ze sociologických výzkumů *Socialisme ou Barbarie*) osvojila zaujetí pro odcizenost práce, kritiku tohoto odcizení podle ní umožňovala technologická blahobytnost moderního kapitalismu (automatizace jako potenciál „společnosti volného času“) a bataliony dělnického hnutí schopné jak činit tyto technické vymoženosti nutnými (svými každodenními boji), tak si je přivlastnit (skrže své revoluční rady). Zrušení práce tedy považovali za možné – jak z technického, tak organizačního hlediska – na základě stávající dělnické moci ve výrobě. Jelikož tedy transponovali techniky kybernetiků a gesta bohémských antiumělců do spolehlivých, mozolnatých rukou organizované dělnické třídy, mohli si situacionisté představit zrušení práce jako *přímý* rezultat jejího osvobození; tedy představit si překonání odcizenosti jako výsledek bezprostřední technicko-kreativní restrukturalizace pracoviště samotnými dělníky.

5) Situacionisté si této možné kritiky byli vědomi a snažili se ji odrazit. V „Preliminaries on Councils and Councilist Organisation“ (IS č. 12, 1969) tak Riesel píše, „je známo, že neinklinujeme k jakémukoli druhu workerismu,“ ale pokračuje výkladem o tom, jak dělníci v rámci rad a revoluce zůstávají „ústřední silou“. Tam, kde se v teorii „všeobecné samosprávy“ nejvíce blíží zpochybnění afirmace proletariátu, tam jsou nejméně konzistentní – např.: „pouze proletariát tím, že sám sebe neguje, dává tvar projektu všeobecné samosprávy, protože tento projekt v sobě nese subjektivně i objektivně“ (VANEIGEM RAOUL, „Notice to the Civilized Concerning Generalised Self-Management“, ibidem). Nese-li si proletariát projekt samosprávy „v sobě“, pak z toho plyne, že když „sám sebe neguje,“ musí negovat i tento projekt.

V tomto smyslu teorie SI představuje poslední upřímné gesto víry v revolučně koncipovanou samosprávu jakožto integrální součást programu osvobození práce. Její kritiky práce se však chopí a transformují ji ti, kdo usilovali o teoretizaci nových bojů, které se vynořily, když tento program v 70. letech 20. století vstoupil do nezvratné krize. V jejich chápání tato kritika neměla své kořeny v afirmaci dělnického hnutí, ale v nových formách bojů, které probíhaly ve stejnou dobu jako jeho rozklad. V textech *Invariance*, *La Vielle Taupe*, *Mouvement Communiste* a dalších se však výrazem pokusu o překonání ústředního rozporu SI stane nejprve kritika „formalismu“ – upřednostňování formy před obsahem – v ideologii komunismu rad.

Kritika radovectví

V rozporu s instrukcemi SI se dělníci, kteří se účastnili masové stávkou v květnu 1968 ve Francii, nezmocnili výrobních prostředků, nezakládali rady ani se nesnažili provozovat továrny pod dělnickou kontrolou.⁶ Na velké většině okupovaných pracovišť se dělníci spokojili s ponecháním veškeré organizace v rukou jejich odborových delegátů a ti měli často co dělat, aby dělníky přesvědčili k účasti na okupačních shromážděních, kde se mělo hlasovat o pokračování stávkou.⁷ V těch nejdůležitějších třídních bojích následujících let, zvláště pak těch v Itálii, forma rady – soustavný prototyp proletářského radikalismu v předešlém cyklu (Německo 1919, Itálie 1921, Španělsko 1936, Maďarsko 1956) – chyběla. Přesto paradoxně právě v těchto letech byla ideologie radovectví na vzestupu, neboť pohled na stále neposlušnější dělnickou třídu a slábnoucí životaschopnost starých organizací se zdály naznačovat, že schází už jen co nejadekvátnější forma pro spontánní a nehierarchické boje. V tomto kontextu se skupinám jako *Informations Correspondance Ouvrieres* (ICO) ve Francii, *Solidarity* v Anglii, *Root and Branch* v USA a do jisté míry proudu *operaisti* v Itálii dařilo křísit zájem o Německo-holandskou levici, když z debaklu každé nové vzpoury obviňovali staré nepřátele radovectví: všechny ty levicové strany a odbory, všechny ty „byrokraty“, řečeno jazykem Situacionistické internacionály.

Zanedlouho se tato perspektiva dočkala zpochybnění a to zprvu nabralo podobu oživení jiné levě-komunistické tradice. Pod intelektuálním vedením Amadea Bordigy Italská levice už dlouho kritizovala komunismus rad (který Lenin v *Dětské nemoci levičáctví v komunismu* hodil do jednoho pytle s Italskou levicí) za jeho upřednostňování formy před obsahem a za jeho nekritické pojetí demokracie.⁸ A právě tato pozice, přefiltrovaná přes vliv disidentského bordigistického časopisu *Invariance*, tvoří fundament kritiky komunismu rad v textu Gillese Dauvého „Leninismus a ultralevice“, jednoho ze zakladatelských textů tendence, kterou tu popisujeme.⁹ Dauvé viní komunismus rad z formalismu ve dvou bodech: jeho přístup k organizační otázce spatřuje v organizační formě rozhodující faktor („leninismus naruby“) a jeho koncepce porevoluční společnosti mění formu (rady) v obsah socialismu,

6) SI později odhalí míru svého sebeklamu, když z retrospektivy bude tvrdit, že dělníkům „objektivně scházela ještě chvíle“ a už by během květnových událostí začali zakládat rady. „The Beginning of an Era“ (*IS* č. 12, 1969).

7) ASTARIAN BRUNO, *Les greves en France en mai-juin 1968* (Echanges et Mouvement 2003).

8) Např.: „formulace ‘dělnická kontrola’ a ‘dělnická správa’ postrádají jakýkoli obsah. (...) ‘Obsahem’ [socialismu] nebude proletářská autonomie, kontrola a správa výroby, nýbrž zánik proletářské třídy; námezdního systému; směny – dokonce i v její poslední přežívající podobě jakožto směny peněz za pracovní sílu; a konečně zánik i individuální podnik. Nebude co kontrolovat a spravovat a na kom požadovat autonomii.“ BORDIGA AMADEO, *The Fundamentals of Revolutionary Communism*, 1957 (ICP, 1972).

9) Anglicky poprvé uveřejněn v *Eclipse and Re-Emergence of the Communist Movement* (Black and Red, 1974). *Poznámka překladatele*: Česky tento text vyšel v rámci knihy *Jak komunistické hnutí mizí z dohledu a znovu se objevuje* v roce 2011 na <http://kknihovna.wordpress.com/2011/04/10/jak-komunisticke-hnuti-mizi-z-dohledu-a-znovu-se-objevuje/>.

poněvadž jej v zásadě vykresluje jako otázku správy. Pro Dauvého, stejně jako pro Bordigu, šlo o falešnou otázku, neboť kapitalismus není způsobem správy, ale výrobním způsobem, v němž jsou „manažeři“ všeho druhu (kapitalisté, byrokraté nebo i dělníci) pouhými funkcionáři, jejichž prostřednictvím se artikuluje zákon hodnoty. Jak budou později argumentovat také Pierre Nashua (*La Vielle Taupe*) a Carsten Juhl (*Invariance*), takové zaujetí formou namísto obsahu fakticky nahrazuje komunistický cíl zničení ekonomiky pouhou opozicí vůči jejímu řízení buržoazií.¹⁰

Návrat kritiky práce

Sama o sobě tato kritika komunismu rad mohla vést jedině k přepracování kanonických tezí Italské levice, a to buď skrze imanentní kritiku (ala *Invariance*), nebo skrze rozvíjení jakéhosi italsko-německého hybridu (ala *Mouvement Communiste*). Podnět k novému pojmání revoluce a komunismu (jako *komunizace*) tedy nedalo jednoduše jen porozumění obsahu komunismu odvozené z pozorné četby Marxe a Bordigy, ale také vliv celé vlny třídních bojů na přelomu šedesátých a sedmdesátých let, která dala nový význam „odmítnutí práce“ jakožto specifickému obsahu revoluce.

Začátkem 70. let 20. století už novináři a sociologové začínali hovořit o „revoltě proti práci“ postihující celou novou generaci dělníků v tradičních průmyslových odvětvích, přičemž rapidně narůstala míra absentérství a sabotáží, ale také rozšířená neúcta k autoritě odborů. Komentátoři to různě sváděli na pocit nahraditelnosti a nejistoty vyvolávaný automatizací, na rostoucí průbojnost tradičně utlačovaných menšin, na vliv antiautoritářské kontrakultury, na moc a pocit oprávněnosti plynoucí z dlouhotrvajícího poválečného boomu a jeho těžce vydělané „sociální mzdy“. Ať byl důvod tohoto vývoje jakýkoli, zdálo se, že nové boje charakterizuje krach tradičních forem, skrze které dělníci usilovali o získání kontroly nad pracovním procesem, a zůstal jen projev zjevné touhy méně pracovat. Podle mnoha z těch, koho ovlivnila SI, tuto novou proletářskou „ztec“ charakterizovalo „odmítnutí práce“ zbavené technicko-utopických a bohémско-uměleckých prvků, které SI nikdy nedokázala opustit. Skupiny jako *Négation* a *Intervention Communiste* tvrdily, že v těchto bojích dochází k podryvání nejen moci odborů, ale celého marxistického a anarchistického programu osvobození práce a vítězství „dělnické moci“. Dělnická „kritika práce“ během francouzského května a následného „plíživého května“ v Itálii ani zdaleka nenabrala formu osvobození jejich práce, postavení práce pod jejich vlastní kontrolu a jejího využití k zmocnění se kontroly nad společností skrze samosprávu jejich pracovišť, nýbrž formu statisíců dělníků opouštějících svá pracoviště. Absence dělnických rad během tohoto období se tak nechápala jako známka, že boje nezašly dostatečně daleko, ale jako projev roztržky s tím, co vejde ve známost jako „staré dělnické hnutí“.

Koncept komunizace

Tak, jako byl vlivný při šíření výše zmiňované kritiky radovectví, tak byl disidentský bordigistický časopis *Invariance* rovněž důležitým předchůdcem kritické reflexe dějin a funkce dělnického hnutí. Podle *Invariance* bylo staré dělnické hnutí integrální součástí vývoje kapitalismu ze stádia pouhého „formálního panství“ do stádia „reálného panství“. Debakly dělníků byly nutné, jelikož jejich organizačním principem byl kapitál:

10) NASHUA PIERRE (GUILLAUME PIERRE), *Perspectives on Councils, Workers' Management and the German Left* (La Vielle Taupe, 1974). JUHL CARSTEN, „The German Revolution and the Spectre of the Proletariat“ (*Invariance* řada II, č. 5, 1974).

„Příklad německé a především ruské revoluce ukazuje, že proletariát byl plně schopen zničit společenské uspořádání, které představovalo překážku pro vývoj výrobních sil a tedy pro vývoj kapitálu, ale že ve chvíli, kdy šlo o ustavení odlišné pospolitosti, zůstal vězněm racionální logiky rozvoje těchto výrobních sil a omezoval se na problém jejich řízení.“¹¹

Takže otázka, která podle Bordigy byla otázkou teoretických a organizačních chyb, podle Camatta definovala historickou funkci dělnického hnutí v kapitalismu. Sebeosvobození dělnické třídy znamenalo jen rozvoj výrobních sil, jelikož základní výrobní silou byla sama dělnická třída. Souhlasit s tímto míněním lze, aniž bychom spolu s Camattem odešli do divočiny.¹² Koneckonců v 70. letech 20. století už bylo jasné, že na Východě bylo dělnické hnutí – přinejmenším na začátku – integrální součástí bezprecedentního růstu výrobních kapacit socialistických států; zatímco na Západě dělnické boje za lepší podmínky sehrály klíčovou úlohu v přivození poválečné konjunktury a výsledné globální expanze kapitalistického výrobního způsobu. Jenže krize institucí dělnického hnutí v 70. letech 20. století mnohým odhalila, že se sama tato rýze kapitalistická funkce dostává do krize a dělníci budou moci shodit břímě této historie. *Mouvement Communiste, Négation, Intervention Communiste* a další oslavovaly krach starého dělnického hnutí nikoli proto, že prohnulé vedení dělnických organizací už nebude nadále moci omezovat autonomii mas, nýbrž proto, že takový posun představoval překročení historické funkce dělnického hnutí, překročení, které značilo opětovný návrat *komunistického hnutí*, onoho „skutečného hnutí, které zruší nynější stav.“¹³ A ono tak činilo v bezprostředním smyslu, neboť pouliční bouře a divoké stávky onoho desetiletí tito autoři četli jako naprosté odmítnutí všech mediací dělnického hnutí, a to nikoli ve prospěch jiných, „demokratičtějších“ mediací, jako třeba dělnické rady, nýbrž způsobem, který postuloval bezprostřední produkci komunistických vztahů jako jediný možný revoluční horizont. Takže, zatímco předtím se na komunismus nazíralo jako na něco, co bude třeba vytvořit *po* revoluci, nyní se na revoluci nehledělo jako na nic jiného než produkci komunismu (rušení námezdní práce a státu). Upustilo se od představy přechodného období.¹⁴

V jednom novějším textu Dauvé toto hodnocení starého dělnického hnutí shrnuje:

„Dělnické hnutí, které existovalo v roce 1900 či ještě v roce 1936, nerozdrtily fašistické represe a ani nebylo uplaceno tranzistoráky nebo ledničkami: jako síla změny se zničilo samo, protože jeho cílem bylo zachování proletářských podmínek a ne jejich nahrazení jinými. (...) Záměrem starého dělnického hnutí bylo převzít tento stejný svět a řídit jej novým způsobem: poslat zahálající do práce, rozvíjet výrobu a zavádět dělnickou demokracii (alespoň v principu). Jen malá menšíinka „anarchistů“ ale i „marxistů“ zastávala názor, že odlišná společnost znamená destrukci státu, zboží a námezdní

11) CAMATTE JACQUES, „Proletariat and Revolution“ (*Invariance* řada II, č. 6, 1975).

12) Camatte se zejména skrze svůj vliv na Fredyho Perlmana stane podstatnou inspirací primitivistického myšlení – viz *This World We Must Leave: and Other Essays* (Autonomedia, 1995).

13) MARX KAREL a ENGELS BEDŘICH, *Německá ideologie (Marx-Engels: Vybrané spisy, svazek 1, Nakladatelství Svoboda, Praha 1976)*, s. 242.

14) Ideu „přechodného období“, která se nalézá především v Marxových a Engelsových politických písemnostech, sdílely téměř všechny tendence dělnického hnutí. Během tohoto období se dělníci měli zmocnit kontroly nad politickým (leninisté) nebo ekonomickým (syndikalisté) aparátem a řídit ho ve svém vlastním zájmu. S tím korespondoval obecně sdílený předpoklad, že dělníci dokážou řídit svá pracoviště lépe než jejich šéfové a že tedy převzetí výroby by se rovnalo jejímu rozvoji (vyřešení neefektivity, iracionalit a nespravedlností). Tím, že se otázka komunismu (praktická otázka zrušení námezdní práce, směny a státu) odsouvala až za přechod, se bezprostřední cíl – revoluce – stal záležitostí překonání jistých „špatných“ aspektů kapitalismu (nerovnosti, tyranie parazitické třídy, „anarchie“ trhu, „iracionálnosti“ „neproduktivních“ zaměstnání...) při zachování aspektů kapitalistické výroby v „racionálnější“ a méně „nespravedlivé“ podobě (rovnost mzdy a rovná pracovní povinnost, nárok na plnou hodnotu jedincova produktu po srážkách na „společenské náklady“...).

*práce, i když to jen vzácně definovala jako proces a ne jako program, který se po uchvácení moci zavede do praxe...*¹⁵

Proti takovémuto programatickému přístupu skupiny jako *Mouvement Communiste, Négation* a *La Guerre Sociale* obhajovaly pojetí revoluce jako bezprostřední destrukce kapitalistických výrobních vztahů neboli „komunizace“. Jak ještě uvidíme, chápání komunizace se u různých skupin lišilo, ale v zásadě znamenala aplikaci komunistických opatření v revoluci – jakožto podmínku jejího přežití a její nejdůležitější zbraň proti kapitálu. Jakékoli „přechodné období“ bylo nazíráno coby kontrarevoluční ze své podstaty a tedy nikoli jen potud, pokud zahrnovalo alternativní mocenskou strukturu, která by vzdorovala „odumírání“ (viz anarchistické kritiky „diktatury proletariátu“), ani prostě proto, že zjevně nikdy nezpochybňovalo fundamentální aspekty výrobních vztahů, ale proto, že sama báze dělnické moci, na níž se takový přechod měl týčit, byla nyní nahlížena jako zásadně cizí samotným bojům. Dělnická moc byla jen rubem moci kapitálu, mocí reprodukce dělníků jako dělníků; napříště tak jedinou dostupnou revoluční perspektivou bude zrušení tohoto vzájemného vztahu.¹⁶

Komunizace a cykly bojů: Troplouin a Théorie Communiste

Prostředí, z něhož idea komunizace vzešla, nikdy nebylo nějak zvlášť jednotné, a jak běžel čas, odlišnosti jen narůstaly. Někteří skončili tak, že opustili vše, co zbylo z radoveckého odmítnutí strany a vrátili se k tomu, co zbylo z odkazu Italské levice, přičemž se shromažďovali okolo atavistických sekt, jako je třeba Mezinárodní komunistický proud (ICC). Mnozí další se domnívali, že zpochybnit staré dělnické hnutí a ideál dělnických rad si žádá zpochybnit revoluční potenciál dělnické třídy. V té nejkrajnější podobě, kterou je časopis *Invariance*, to vedlo k opuštění „teorie proletariátu“ a jejímu nahrazení čistě normativním požadavkem na „odchod z tohoto světa“, světa, v němž pospolitost kapitálu skrze reálné panství vytlačila lidskou pospolitost. Jenže i mezi těmi, kdo tak daleko nezašli, přetrvával dojem, že dokud boje zůstávají svázány s pracovištěm, mohou být pouze výrazem obrany postavení dělnické třídy. A tak navzdory jejich různým přístupům, *Mouvement Communiste, La Guerre Sociale, Négation* a jejich následovníci skončili u tak silného afirmování revolt na pracovištích ze 70. let 20. století a růstu bojů odvíjejících se kolem reprodukce, s nímž se časově překrývaly, že to vypadalo, jako by unikly mantinelům třídní identity, osvobodily „třídu pro sebe“ od „třídy o sobě“ a odhalily potenciál pro komunizaci jakožto uskutečnění té pravé lidské pospolitosti. Pár lidí spojených s touto tendencí (zvláště pak Pierre Guillaume a Dominique Blanc) dovedlo do extrému kritiku antifašismu (v jisté míře sdílenou všemi, kdo zastávali komunizační tezi) a zapletli se na konci 70. let 20. století do „Faurissonovy aféry“.¹⁷ Další tendence představovaná *Théorie Communiste* (nadále jen TC) se pokoušela historizovat samotnou ko-

15) DAUVÉ GILLES, „Z budoucnosti“, předmluva k druhému anglickému vydání (1997) knihy *Jak komunistické hnutí mizí z dohledu a znovu se objevuje* (<http://kknihovna.wordpress.com/2011/04/10/jak-komunisticke-hnuti-mizi-z-dohledu-a-znovu-se-objevuje/>).

16) Je třeba poznamenat, že k čemusi jako komunizační teze nezávisle došel Alfredo Bonanno a další „insurekcionističtí anarchisté“ v 80. letech 20. století. Jenže měli sklon chápat ji jako poučení, které je třeba aplikovat v každém partikulárním boji. Jak říká Debord o anarchismu obecně, takto idealistická a normativní metodologie „opouští historický terén“, protože předpokládá, že všechny adekvátní formy praxe již byly nalezeny (DEBORD GUY, *Společnost spektaklu*, Intu, Praha 2007, § 93, s. 48). Tak, jako rozbité hodiny, i takový anarchismus je pořád *schopen* ukázat správný čas, ale jen v ten jeden okamžik, takže když ten čas nakonec přijde, tak na tom vlastně ani moc nesejde, že bude mít konečně pravdu.

17) Robert Faurisson je buržoazní historik, který k sobě na sklonku 70. let přilákal pozornost popíráním existence plynových komor v Osvětimi (byť ne systematického masového vyvražďování civilistů nacisty). Za to šel Faurisson před soud. Z důvodů, které zná jen on sám, se Pierre Guillaume stal Faurissonovým čelním obhájcem a podařilo

munizační tezi a pochopit ji z hlediska procesu změn v třídních vztazích, který podryval instituce dělnického hnutí a identitu dělnické třídy obecně. Tuto změnu posléze konceptualizovala jako fundamentální restrukturalizaci kapitalistického výrobního způsobu v souladu s ukončením jednoho cyklu bojů a vznikem – skrze úspěšnou kontrarevoluci – cyklu nového. Charakteristickým rysem tohoto nového cyklu je podle TC to, že v sobě nese potenciál pro komunistickou revoluci jako limit třídního rozporu nově situovaného na rovinu reprodukce (objasnění tohoto aspektu teorie TC viz doslov).¹⁸

TC sice svoji teorii restrukturalizace vyvinula na konci 70. let 20. století, ale v 80. a 90. letech 20. století následovali další a nedávno se o něco podobného pokusila skupina *Troploin* (skládající se především z Gillesse Dauvého a Karla Nesica) v textech *Kudy kam, světe* a *V očekávání bouře*. Rozdíl mezi oběma koncepcemi je značný, a to nejen proto, že ta druhá byla alespoň z části vyvinuta v opozici vůči té první. K výměně názorů mezi *Théorie Communiste* a *Troploin*, kterou zde uveřejňujeme, došlo v posledních deseti letech a za hodnocením revolučních dějin dvacátého století, které se nalézá v těchto textech, stojí odlišná pojetí kapitalistické restrukturalizace a protikladné interpretace dnešní doby.

První text, *Když povstání umírají*, vychází ze staršího úvodu, který Gilles Dauvé napsal ke sborníku článků o španělské občanské válce z časopisu Italské levice *Bilan*. V tomto textu se Dauvé snaží ukázat, jak vlnu proletářských vzpour v první polovině dvacátého století rozdrtily osudové rány v podobě války a ideologie. V Rusku je tedy revoluce obětována na oltář občanské války a zničena konsolidací bolševické moci; v Itálii a Německu jsou dělníci zrazeni odbory a stranami, demokratickou lží; a ve Španělsku je to opět maširování do války (za antifašistického zpěvu), co zpečetí osud celého cyklu, protože proletářská revoluce zůstane polapena mezi dvěma buržoazními frontami.

Pozdějšími boji z 60. a 70. let se Dauvé nezabývá, ale je evidentní, že úsudky pocházející z tohoto období – jako např. ohledně celkové povahy dělnického hnutí – formují jeho hodnocení toho, co „scházelo“ v oně starší, poražené vlně bojů. TC ve své kritice *Když povstání umírají* napadají Dauvého perspektivu, kterou považují za „normativní“, protože se v ní faktické revoluce konfrontují s tím, čím *mohly* a *měly* být – se vzorcem ryzí komunistické revoluce, jenž nikdy není zcela hotový. TC obecně souhlasí s Dauvého pojetím revoluce (tj. komunistické), ale kritizují ho za to, že toto pojetí ahistoricky uvaluje na předešlé revoluční boje jako měřítko jejich úspěšnosti a neúspěšnosti (a tak neschopnosti podílet se na historickém vzniku samotné komunizační teze). Podle TC z toho plyne, že jediným vysvětlením debaklu minulých revolucí, které je Dauvé schopen dát, je ve finále tautologie, že nedošly dost daleko – „proletářské revoluce neuspěly, protože proletáři nedokázali provést revoluci.“¹⁹ TC argumentuje, že oproti Dauvému je její vlastní teorie s to předložit solidní výklad celého cyklu revoluce, kontrarevoluce a restrukturalizace, v němž lze doložit, že revoluce v sobě obsahovaly své vlastní kontrarevoluce v podobě limitu vlastního cyklů, z nichž vzešly a které završily.²⁰

V následujících třech textech této výměny názorů (dva od *Troploin* a jeden od TC) se přezkoumává několik kontroverzí, včetně úlohy „humanismu“ u *Troploin* a jejich pojetí komunistické a úlohy „determinismu“ v pojetí komunistické u TC. Avšak nejzajímavějším aspektem této výměny názorů, důvodem, proč ji tu uveřejňujeme, je, že podle nás představuje ten nejpocitivější pokus, na jaký jsme narazili, o zhodnocení odkazu revolučních hnutí 20. století z hlediska pojmání komunismu nikoli jako ideálu nebo pro-

se mu k jeho kauze přivábit i několik přidružených členů *La Vielle Taupe* a *La Guerre Sociale* (zejména Dominiquea Blanca). V pařížské ultralevici to vyvolalo bratrovražednou polemiku, která trvala déle než deset let.

18) Další skupiny, které svůj původ odvozují od této (volně definované) tendence ze 70. let 20. století: La Banquise, L'Insecurité Sociale, Le Brise Glace, Le Voyou, Crise Communiste, Hic Salta, La Matérielle, Temps Critiques.

19) viz THÉORIE COMMUNISTE, *Mnoho povyku pro nic*, s. 96.

20) Podrobnější pojednání o různých předpokladech, které jsou v této výměně názorů ve hře, viz *Doslov* na konci tohoto vydání.

gramu, nýbrž jako světu kapitálu imanentního hnutí, které ruší kapitalistické společenské vztahy na bázi již existujících premis. A právě abychom se těmito premisami mohli zabývat, abychom se mohli vrátit do současnosti – našeho východiska – proto se snažíme analyzovat podmínky jejich vzniku v předešlých cyklech bojů a revoluci.

KDYŽ POVSTÁNÍ UMÍRAJÍ

Gilles Dauvé (1998)

„Stane-li se ruská revoluce signálem k proletářské revoluci na Západě, takže se budou obě navzájem doplňovat, může být nynější ruské společné vlastnictví půdy východiskem komunistického vývoje.“¹

Tato perspektiva se neuskutečnila. Evropský proletariát zmeškal své rande s oživenou ruskou rolnickou občinou.²

Brest-Litevsk: 1917 a 1939

Brest-Litevsk, Polsko, prosinec 1917: bolševici navrhli mír bez anexí Německu, zamýšlejícímu uchvátit značný výsek z rozlohy starého carského impéria, sahající od Finska až po Kavkaz. V únoru 1918 však němečtí vojáci, byť byli „proletáři v uniformě“, poslechli své důstojníky a obnovili ofenzívu proti sovětskému Rusku, jakoby stále ještě stáli proti carské armádě. Nedochozí k žádnému sbratřování a revoluční válka obhajovaná bolševickou levicí se ukázala být neproveditelnou. V březnu musel Trockij podepsat mírovou dohodu nadiktovanou císařovými generály. „Kupujeme si čas výměnou za prostor,“ říkal Lenin, a skutečně v listopadu proměňuje porážka Německa dohodu v cár papíru. Nicméně praktický důkaz ustavení mezinárodního spojení vykořisťovaných se nezhmotnil. O pár měsíců později, když se s koncem války vrátili do civilního života, střetli se ti samí proletáři s aliancí oficiálního dělnického hnutí a *Freikorpsu*. Porážka za porážkou: v Berlíně, Bavorsku a Maďarsku roku 1919, pak Porúrská rudá armáda roku 1920, Březnová akce v roce 1921...

Září 1939. Hitler a Stalin si právě rozporcovali Polsko. Na hraničním mostě v Brest-Litevsku je několik set členů KPD, uprchlíků žijících v SSSR a následně zatčených jako „kontrarevolucionáři“, vytaženo ze stalinských vězení a předáno Gestapu. Později bude jedna z nich vysvětlovat, jak přišla k jizvám na zádech („to udělalo GPU...“) a k vytrhaným nehtům („a tohle zase Gestapo“). Slušné zhodnocení první poloviny tohoto století.

1917-1937: dvacet let, které otřásly světem. Posloupnost hrůz představovaných fašismem, pak II. světovou válkou a následnými otřesy byla důsledkem gigantické sociální krize, kterou otevřely vzpoury v roce 1917, a uzavřela španělská občanská válka.

1) MARX a ENGELS, Předmluva k ruskému vydání z roku 1882, *Manifest komunistické strany* (MEVS 1), str. 348.

2) Starší verze tohoto textu vyšla v roce 1979 jako předmluva k výběru článků z *Bilan* o Španělsku 1936-39. Určité kapitoly z této předmluvy byly přeloženy do češtiny jako *Fašismus a antifašismus* a uveřejněny online Knihovničkou Starého krtka na www.kknihovna.wordpress.com.

Nikoli „fašismus nebo demokracie“, ale fašismus a demokracie

Podle dnes obecně platného názoru levičáků je fašismus odmaskovanou surovostí státní moci a brutaliitou kapitálu, takže jedinou cestou jak skoncovat s fašismem je zcela se zbavit kapitalismu.

Potud dobré. Naneštěstí se však tato analýza obvykle úplně převrací: jelikož fašismus je nejhorší možný kapitalismus, měli bychom kapitalismu zabránit, aby ze sebe vydal to nejhorší, tj. měli bychom bojovat za „normální“, nefašistický kapitalismus a dokonce se spojit s nefašistickými kapitalisty.

Navíc, protože fašismus je kapitálem v jeho nejreakčnějších formách, znamená taková vize snahu prosazovat kapitál v jeho nejmodernějších, nefeudálních, nemilitaristických, neracistických, nerepresivních, nereakčních formách, tj. liberálnější kapitalismus – jinými slovy kapitalističtější kapitalismus.

Sice zdoluhavě vysvětluje, jak fašismus slouží zájmům „velkého byznysu“³, ale antifašismus také tvrdí, že přeci jenom mohl být fašismus v letech 1922 nebo 1933 odvrácen, tedy bez zničení velkého byznysu, pokud by dělnické hnutí a/nebo demokraté vyvinuli dostatečný tlak a zabránili Mussolinimu a Hitlerovi dostat se k moci. Antifašismus je nekonečná tragikomedie: kdyby se jen v roce 1921 Italská socialistická strana a nově založená Komunistická strana Itálie spojily s republikánskými silami a zastavily Mussoliniho..., kdyby jen na počátku 30. let KPD nezahájila bratrovražedný boj proti SPD, Evropa by byla bývala ušetřena jedné z nejkrutějších diktatur v dějinách, druhé světové války, nacistické říše bezmála kontinentálních rozměrů, koncentračních táborů a vyhlazování Židů. Tato vize, kromě a mimo svých velice pravdivých postřehů o třídách, státu a svazcích mezi fašismem a velkopřemyslníky, není schopna dohlédnout, že fašismus vyrostl ze dvojího debaklu: z debaklu revolucionářů po I. světové válce, rozdrčených sociální demokracií a parlamentní demokracií a pak z debaklu demokratů a sociálních demokratů při správě kapitálu v průběhu 20. let 20. století. Bez porozumění předcházejícímu období stejně jako ranější fázi třídního boje a jeho limitům, zůstává nástup fašismu k moci a ještě více jeho podstata nepochopitelné.

Co je skutečnou esencí fašismu, ne-li ekonomické a politické sjednocení kapitálu, tendence, která se od roku 1914 stala všeobecnou? Fašismus byl specifickou cestou, jak tohoto sjednocení dosáhnout v zemích – Itálii a Německu – kde, přestože byla revoluce potlačena, stát nebyl schopen nastolit pořádek, včetně pořádku v řadách buržoazie. Mussolini nebyl žádný Thiers disponující pevnou mocenskou základnou a nařizující pravidelným armádním jednotkám zmasakrovat komunardy. Zásadním rysem fašismu je jeho zrození na ulici, používání nepořádku za účelem nastolení pořádku, mobilizace starých středních tříd šilících ze svého úpadku a regenerace státu, neschopného vypořádat se s krizí kapitalismu, zvenčí. Fašismus byl úsilím buržoazie násilím potlačit vlastní rozpory, využít ke svému prospěchu mobilizační metody dělnické třídy a nasadit všechny prostředky moderního státu nejprve proti vnitřnímu a posléze vnějšímu nepříteli.

Během přechodu k totálnímu panství kapitálu nad společností se vskutku jednalo o krizi státu. Nejprve bylo zapotřebí dělnických organizací, aby se vypořádaly s útokem proletariátu; pak byl nutný fašismus, aby skoncoval s následným nepořádkem. Tento nepořádek samozřejmě nebyl revoluční, ale byl paralyzující a stál v cestě řešení, která tak ve výsledku mohla být jediné násilná. Tato krize byla tehdy překonána pouze dočasně: fašistický stát byl efektivní jen zdánlivě, protože námezdní pracovní sílu integroval násilně a konflikty uměle zakryl jejich projekcí do militaristického dobrodružství. Relativně ale krizi překonal demokratický stát s mnoha chapadly, který se etabloval v roce 1945 a potenciálně si osvojil všechny metody fašismu a ještě přidal některé vlastní, jelikož organizace námezdních dělníků neutralizuje bez toho, aby je likvidoval. Parlamenty ztratily kontrolu nad výkonnou mocí. Ať už pomocí sociální podpory nebo podpory za práci, díky moderním technikám kontroly nebo státní pomoci

3) Například GUÉRIN DANIEL, *Fascism and Big Business* (*New International*, ročník 4., číslo 10, 1938).

rozšířené na miliony jednotlivců – stručně řečeno prostřednictvím systému vtahujícího všechny do stále hlubší závislosti, zachází sociální unifikace mnohem dále, než se kdy podařilo fašistickému teroru, ale fašismus jakožto specifické hnutí zmizel. Odpovídal pochodové disciplíně buržoazie – disciplíně vynucované tlakem státu – v konkrétním kontextu nově vytvořených států, které tísnila nutnost ustavit se jako národy.

Dokonce i slovo „fašismus“ buržoazie převzala od organizací dělnické třídy v Itálii, které se často nazývaly *fasci*. Příznačné je, že fašismus se nejprve definoval jako forma organizace a ne jako program. Toto slovo totiž odkazovalo jak na symbol státní moci (*fascis* neboli svazky prutů nošené před vysokými činiteli ve starověkém Římě), tak na vůli spojit všechny lidi dohromady do svazků (skupin). Jediným programem fašismu je organizovat, násilím spojit jednotlivé složky společnosti.

Diktatura není zbraní kapitálu (jako by ji kapitál mohl nahradit jinými, méně brutálními zbraněmi), diktatura je jedna z jeho tendencí – tendence, která se realizuje vždy, když je považována za nezbytnou. „Návrat“ k parlamentní demokracii, jak k němu došlo v Německu po roce 1945, naznačuje, že diktatura je pro integraci mas do státu zbytečná (přínejmenším do příště). Nejde tedy o to, že demokracie zajišťuje měkčí panství než diktatura: každý by raději chtěl být vykořisťován po švédsku než unesen Pinochetovými poskoky. Máme ale na výběr? Dokonce i laskavá skandinávská demokracie se přemění v diktaturu, pokud si to okolnosti budou vyžadovat. Stát může mít pouze jednu funkci, kterou vykonává demokraticky nebo diktátorsky. Skutečnost, že demokracie není tak drsná, neznamená, že je možné přeorientovat stát a obejít se bez diktatury. Formy kapitalismu nezávisí na preferencích námezdně pracujících o nic více než na úmyslech buržoazie. Výmarská republika kapitulovala před Hitlerem s otevřenou náručí. Lidová fronta Léona Bluma „neodvrátila fašismus“, protože Francie v roce 1936 nepotřebovala ani autoritářsky sjednotit kapitál ani zredukovat své střední třídy.

Neexistuje žádná politická „volba“, která by k sobě mohla vábit proletáře nebo být nastolena silou. Demokracie sice není diktatura, ale skutečně diktaturu připravuje a sama se na ni připravuje.

Podstata antifašismu spočívá v tom, že vzdoruje fašismu obranou demokracie: nebojuje již proti kapitalismu, nýbrž snaží se na něj tlačit, aby se zřekl totalitní alternativy. Jelikož socialismus je falešně ztotožňován s úplnou demokracií a kapitalismus s akcelerovanou tendencí k fašismu, antagonismy mezi proletariátem a kapitálem, komunismem a námezdní prací a proletariátem a státem jsou zavrženy ve prospěch opozice mezi demokracií a fašismem, která se prezentuje jako kvintesenciální revoluční perspektiva. Oficiální levice a krajní levice nám říkají, že skutečnou změnou by bylo, kdyby se konečně uskutečnily ideály roku 1789, ustavičně zrazované buržoazií. Nový svět? Proč? Vždyť v jisté míře tu již je, v zárodcích, které musíme uchovávat, v malých výhoncích, o které musíme pečovat: již existující demokratická práva musíme rozšiřovat dále a dále v rámci společnosti, kterou lze donekonečna zdokonalovat stále většími denními dávkami demokracie, dokud nedosáhneme uskutečnění naprosté demokracie neboli socialismu.

Sociální kritika redukovaná na antifašistický odpor se stává součástí chvalozpěvů na vše, co předtím odsoudila, a nevyměňuje nic menšího než onu omšelou věc – revoluci – za gradualismus, který je variací na „pokojný přechod k socialismu“, kdysi obhajovaný „komunistickými stranami“ a před třiceti lety vysmívaný každým, kdo to se změnou světa myslel vážně. Je to přímo hmatatelná regrese.

Nebudeme si koledovat o posměch obviňováním levice a krajní levice z toho, že odhodila komunistickou perspektivu, kterou ve skutečnosti znala pouze tehdy, když se proti ní stavěla. Je až příliš zřejmé, že antifašismus se zřídka revoluce. Ale antifašismus selhává i tam, kde má být jeho realismus efektivní: není schopen společnosti zabránit, aby potenciálně nezmutovala v diktaturu.

Buržoazní demokracie je jen jednou fází v uchvácení moci kapitálem a její rozšíření ve 20. století dovršuje panství kapitálu, protože prohlubuje izolaci jedince. Demokracie – navrhovaná jako lék na od-

loučení člověka od komunity, lidské aktivity od společnosti a jedné třídy od druhé – nikdy nedokáže vyřešit problém té nejrozseparovanější společnosti v dějinách. Jakožto forma, která nikdy nebude schopna modifikovat svůj obsah, demokracie je pouze součástí problému, za jehož řešení se vydává. Pokaždé, když tvrdí, že upevňuje „společenské pouto“, demokracie přispívá k jeho rozvolnění. Pokaždé, když zastírá rozpory zboží, činí tak pomocí stahování sítě, kterou stát povýšil nad společenské vztahy.

Aby byli věrohodní, antifašisté nám i přes své zoufale poraženecké pojmosloví musí vysvětlit, jak se lokální demokracie slučuje se zbožní kolonizací, která vyprazdňuje veřejná prostranství a zaplňuje nákupní střediska. Musí vysvětlit, proč všudypřítomný stát, k němuž se lidé obracejí pro ochranu a pomoc, tento učiněný stroj na produkci společenského „dobra“, nezačne páchat „zlo“, až si od něj výbušné rozpory začnou vyžadovat nastolení pořádku. Fašismus je oslavou státního monstra, zatímco antifašismus je jeho mírnější obhajobou. Boj za demokratický stát je nevyhnutelně bojem za upevnění státu. Takový boj ani zdaleka totalitarismus nechromuje, jen zesiluje jeho kontrolu nad společností.

Řím: 1919-1922

Fašismus triumfoval v zemích, v nichž revoluční vření po I. světové válce dozrálo v řadu ozbrojených povstání. V Itálii se významná část proletariátu fašismu postavila přímo za uplatnění vlastních metod a cílů. Na tomto boji nebylo nic specificky antifašistického: boj proti kapitálu přiměl dělníky a mladou komunistickou stranu (vytvořenou v lednu 1921 v Livornu a vedenou „bordigistickou“ frakcí) bojovat jak proti černokošiláčům, tak policistům parlamentní demokracie.⁴

Fašismus je jedinečný tím, že kontrarevoluci poskytuje masovou základnu a napodobuje revoluci. Fašismus obrací volání po „přeměně imperialistické války ve válku občanskou“ proti dělnickému hnutí a vystupuje jako reakce demobilizovaných veteránů vracejících se do civilního života, v němž nic neznamenají a pohromadě je drží pouze kolektivní násilí a jsou odhodláni zničit vše, co považují za příčinu jejich vydeděnosti: podvrtné živly, nepřátele národa atd. V červenci 1918 Mussoliniho noviny *Il Popolo d'Italia* přidaly do svého záhlaví nadpis „Deník veteránů a výrobců.“

Fašismus se tak od samého počátku stal pomocnou složkou policie ve venkovských oblastech, přičemž potlačoval zemědělský proletariát kulkami, ale zároveň rozvíjel horečnou antikapitalistickou demagogii. V roce 1919 neznamenal vůbec nic: v listopadových všeobecných volbách v Miláně neobdržel ani 5000 hlasů, zatímco socialisté dostali 170 000. Přesto požadoval zrušení monarchie, senátu a všech šlechtických titulů, volební právo pro ženy, konfiskaci církevního majetku a vyvlastnění velkostatkářů a velkopřemyslníků. Mussolini bojoval proti dělníkovi ve jménu „výrobce“, přičemž velebil památku Rudého týdne z roku 1914 (kdy se odehrála celá vlna bouří, zejména v Ankoně a Neapoli) a vzdával hold pozitivní roli odborů v propojování dělníka s národem. Cílem fašismu byla autoritářská obnova státu za účelem vytvoření nové státní struktury schopné (na rozdíl od demokracie, jak řekl Mussolini) omezit moc velkokapitálu a dostat pod kontrolu zbožní logiku, narušující hodnoty, společenské vazby a práci.

Buržoazie předtím po desítky let popírala realitu společenských rozporů. Fašismus je naopak násilně artikuloval, popíral ale jejich existenci mezi třídami a transponoval je do boje mezi národy, přičemž pranýřoval úděl Itálie jakožto „proletářského národa“. Mussolini byl natolik archaický, nakolik prosazoval tradiční hodnoty ruiny kapitálem, a natolik moderní, nakolik tvrdil, že brání sociální práva lidu.

Fašistická represe se rozpoutala po debaklu proletariátu způsobeném hlavně demokracií a jejími hlavními nouzovými alternativami: stranami a odbory, které jako jediné mohou porazit dělníky tande-

4) TASCIA ANGELO, *The Rise of Italian Fascism 1918-1922* (Gordon 1976). BOURRINET PHILLIP, *The Italian Communist Left 1927-1945* (ICC 1992).

mem přímých a nepřímých metod. Nástup fašismu k moci nebyl vyvrcholením pouličních bitev. Italští a němečtí proletáři byli poraženi již předtím, a to jak volebními listky, tak kulkami.

V roce 1919 Mussolini založil své *fasci*, když federoval již existující prvky s jinými, jemu blízkými. Zatímco Itálie explodovala spolu se zbytkem Evropy, demokracie se proti obuškům a revolverům postavila vyhlášením... voleb, z nichž vzešla umírněná a socialistická většina. Čtyřicet let po těchto událostech Bordiga poznamenal:

„Nadšená účast na oslavách volebního vítězství v roce 1919 se rovnala odstranění všech překážek stojících v cestě fašismu, který se dral kupředu, zatímco masy byly ukolébány čekáním na velké parlamentní zúčtování... Vítězství, totiž zvolení 150 socialistických poslanců, bylo získáno za cenu odlivu povstaleckého hnutí a politické generální stávky a ztráty již získaných výdobytků.“

V době, kdy se v roce 1920 okupovaly továrny, stát – který se zdržoval frontálního útoku – nechal proletariát, ať se sám vyčerpá, v čemž mu pomáhala CGL (většinové socialistické odbory), která, když nerozbíjela stávky zcela otevřeně, tak je pomalu udolávala. Institucionalizaci „dělnické kontroly“ nad továrnami, pod státním dohledem, schválili jak šéfové, tak odbory.

Jakmile se někde objevily *fasci* a případy *Case di Popolo*, policie se buď dívala jinam, nebo zkonfiskovala zbraně dělníkům. Soudy prokazovaly *fasci* největší možnou shovívavost a armáda jejich excesy tolerovala, pokud je rovnou sama nepodporovala. „Bonomiho oběžníkem“ se tato otevřená, ale neoficiální podpora stala kvazioficiální. Poté, co byl v roce 1912 – s Mussoliniho souhlasem – vyloučen ze socialistické strany za to, že podporoval válku Itálie proti Libyi, Ivanoe Bonomi zastával několik ministerských postů a v letech 1921-22 byl předsedou vlády. Jeho oběžník z 20. října 1921 dal k dispozici 60 000 demobilizovaných důstojníků, aby převzali velení v Mussoliniho úderných skupinách.

Co mezitím dělaly politické strany? Liberálové spojení s pravicí neváhali pro volby v květnu 1921 vytvořit „národní blok“ zahrnující i fašisty. V červnu až červenci téhož roku PSI, která čelila zcela bezskrupulóznímu protivníkovi, uzavřela nesmyslnou „dohodu o usmíření“, jejímž jediným konkrétním výsledkem byla ještě větší dezorientace dělníků.

Tváří v tvář zjevné politické reakci se CGL prohlásila za apolitickou. Odboroví předáci cítili, že Mussolini má moc na dosah ruky, a tak snili o tiché dohodě s fašisty, že se budou vzájemně tolerovat, a vyzvali proletariát, aby se držel stranou otevřené konfrontace mezi komunistickou stranou a Národní fašistickou stranou.

Až do srpna 1922 fašismus téměř neexistoval vně venkovských regionů, hlavně na severu, kde vyhladil všechny stopy autonomního odborářství zemědělských dělníků. V roce 1919 fašisté sice vypálili sídlo socialistického deníku, ale v roce 1920 se zdrželi role stávkokazů a dokonce slovně podpořili dělnické požadavky: Mussolini si dával záležet, aby stál na straně stávkujících a distancoval se od potížistů, tj. komunistů. V městských oblastech měly *fasci* navrch jen velmi zřídka. Jejich „Pochod na Ravennu“ (září 1921) byl snadno rozprášen. V listopadu 1921 zabránila konání fašistického kongresu v Římě generální stávka. V květnu 1922 to fašisté zkusili znovu, a znovu byli zastaveni.

Scénář se takřka nelišil. Lokalizovaný prudký nápor fašistů se střetl s protiútokem dělnické třídy, který pak polevil (po výzvách reformistického dělnického hnutí k umírněnosti), jakmile se tlak reakce zmírnil: proletáři svěřili odstranění ozbrojených band demokratům. Fašistické nebezpečí se stáhlo, přeskupilo a přesunulo jinam, přičemž se časem stalo důvěryhodným pro tentýž stát, od něhož masy očekávaly řešení. Proletáři snáze rozpoznali nepřítele v černé košili pouličního rváče než v „normální“ uniformě policisty nebo vojáka, zahaleného zákonností posvěcenou zvykem, zákonem a všeobecným hlasovacím právem. Dělníci byli militantní, používali zbraně a proměnili mnohou Burzu práce a *Casa di Popolo* v pevnost, ale takřka vždy zůstali v defenzivě a vedli zákopovou válku proti stále mobilnějšímu protivníkovi.

Na začátku července 1922 CGL dvoutřetinovou většinou (proti komunistické třetinové menšině) deklarovala, že podpoří jakoukoli vládu schopnou zaručit „základní svobody.“ Ve stejném měsíci fašisté silně vystupňovali své pokusy proniknout do severních měst.

Prvního srpna vyhlásila Aliance práce, sestávající z odborového svazu železničářů, CGL a anarchistické USI, generální stávkou. Navzdory značnému úspěchu ji třetího srpna odvolala. Stávka však v mnoha městech pokračovala ve formě povstání, které bylo nakonec potlačeno pouze spojeným úsilím policie a armády, za podpory námořních děl a samozřejmě fašistických posil.

Kdo porazil tuto proletářskou energii? Generální stávkou zlomily stát a *fasci*, ale zadusila ji také demokracie a její debakl otevřel cestu fašistickému řešení této krize.

Co následovalo, nebyl ani tak státní převrat, jako spíše předání moci za podpory celé spousty sil. Duceho „Pochod na Řím“ (on sám jel vlakem) nebyl ani tak rozhodujícím střetnutím, jako divadlem: fašisté předstírali, že útočí na stát, ten zase předstíral, že se brání, a Mussolini se chopil moci. Jeho ultimátum z 24. října („Chceme se stát státem!“) nebylo vyhrožováním občanskou válkou, ale signálem vládnoucí třídě, že Národní fašistická strana představuje jedinou sílu, schopnou obnovit autoritu státu a zajistit politickou jednotu země. Armáda stále mohla zkrotit fašistické skupiny shromážděné v Římě, které byly špatně vybavené a na bojové úrovni notoricky horší, a stát tak mohl nátlak štváčů přestat. Partie se ale nehrála na vojenské úrovni. Legitimní autorita kapitulovala zejména pod vlivem Badoglia (vrchního velitele ozbrojených sil v letech 1919-1921). Král odmítl vyhlásit výjimečný stav a třicátého požádal Duceho, aby sestavil novou vládu.

Liberálové – ti samí lidé, na které se antifašismus spoléhá, že zastaví fašismus – do této vlády vstoupili. S výjimkou socialistů a komunistů se všechny strany snažily o sblížení s PNF a hlasovaly pro Mussoliniho: parlament s pouhými 35 fašistickými poslanci podpořil Mussoliniho investuru poměrem hlasů 306:116. Sám Gioliti – tehdejší velká ikona liberalismu a autoritářský reformátor, který byl mnohokrát hlavou státu před I. světovou válkou a pak znovu v letech 1920-1921 a kterého je stále módní považovat za jediného politika schopného postavit se Mussolinimu – ho podporoval až do roku 1924. Nejenže demokracie svoji moc postoupila diktátorovi, ale také jeho moc ratifikovala.

Dodejme, že v následujících měsících se několik odborových svazů, včetně železničářů a námořníků, prohlásilo za „národní“, vlastenecké a tudíž nikoli nepřátelské k režimu: ani je represe neušetřila.

Turín: 1943

Jestliže se italská demokracie podvolila fašismu bez boje, fašismus znovu zplodil demokracii, když již neodpovídal poměru sociálních a politických sil.

Stěžejní otázkou v roce 1943 bylo stejně jako v roce 1919 jak dostat dělnickou třídu pod kontrolu. V Itálii mnohem více než v ostatních zemích konec II. světové války odhaluje třídní rozměr mezinárodního konfliktu, který nikdy nelze vysvětlit pouze pomocí vojenské logiky. V říjnu 1942 vypukla ve FIATu generální stávka. V březnu 1943 otřásla vlna stávek Turínem a Milánem, přičemž došlo i k pokusům o vytváření dělnických rad. V letech 1943-45 se objevily dělnické skupiny: někdy nezávislé na komunistické straně, někdy se nazývaly „bordigisté“ a často zároveň antifašisté, byly *rossi* a ozbrojené. Režim již nadále nemohl udržet sociální rovnováhu a zároveň spojenectví s Německem se stávalo neobhájitelným proti nástupu Angloameričanů, které všichni pokládali za budoucí pány západní Evropy. Přejít na druhou stranu znamenalo spojit se s budoucími vítězi, ale rovněž přesměrovat dělnické revolty a partyzánské skupiny k vlasteneckému cíli se sociálním obsahem. 10. července 1943 se Spojenci vylodili na Sicílii. Dvacátého čtvrtého se Mussolini ocitl na Velké fašistické radě v menšině 19:17 a odstoupil. Vzácny případ, kdy diktátor musel ustoupit většině.

Maršál Badoglio, jenž byl hodnostářem režimu již od Pochodu na Řím a dle vlastních slov chtěl zabránit „zhroutilí režimu, které by se zhouplo příliš doleva“, sestavil vládu, která sice byla stále fašistická, ale bez Duceho, a obrátil se na demokratickou opozici. Demokraté ale odmítli participovat a stanovili si jako podmínku odchod krále. Po druhé přechodné vládě Badoglio v dubnu 1944 vytvořil třetí, v níž byl přítomen i vůdce komunistické strany, Togliatti. Pod nátlakem Spojenců a komunistické strany demokraté souhlasili s tím, že akceptují krále (republika bude vyhlášena referendem v roce 1946). Badoglio však vyvolával příliš mnoho špatných vzpomínek. V červnu Bonomi, který před 23 lety nařídil důstojníkům, aby se přidali k *fasci*, vytvořil první ministerstvo, z něhož fakticky vyloučil fašisty. A tak Bonomi – bývalý socialista, bývalý válečný štváč, bývalý ministr, bývalý poslanec za „národní blok“ (zahrnující fašisty), bývalý předseda vlády od července 1921 do února 1922, bývalý všechno – vykonával šest měsíců úřad jako antifašista. Později se situace přetvořila na základě tripartitního vzorce (stalinisté + socialisté + křesťanští demokraté), který v prvních poválečných letech zavládne jak v Itálii, tak ve Francii.

Tato hra na škatule hejbejte se, kterou často hrála pořád ta stejná politická třída, byla divadelní kulisou, za níž se demokracie přetvářela v diktaturu a naopak. Fáze rovnováhy a nerovnováhy v třídních konfliktech vyvolávaly poslušnost politických forem zacílených na uchování stejného stavu a tak na zajištění stejného obsahu. Nikdo nebyl povolanejší, aby to vyslovil, než Komunistická strana Španělska, když v polovině 70. let během přechodu od frankismu k demokratické monarchii prohlásila:

„Španělská společnost si žádá, aby se vše transformovalo při zachování plné funkčnosti státu, bez výkyvů nebo sociálních bouří. Kontinuita státu si vyžaduje diskontinuitu režimu.“

Volksgemeinschaft versus Gemeinwesen

Kontrarevoluce nevyhnutelně vítězí na půdě revoluce. Nacionální socialismus tvrdil, že svým „lidovým souručenstvím“ eliminoval parlamentarismus a buržoazní demokracii, proti kterým se proletariát vzbouřil v roce 1917. Konzervativní revoluce ale rovněž převzala staré antikapitalistické tendence (návrat k přírodě, útěk z měst...), které dělnické strany, dokonce i ty extremistické, nedoceňovaly, jelikož odmítaly integrovat netřídní a komunitní rozměr proletariátu a nebyly schopny přemýšlet o budoucnosti jinak, než jako o rozšiřování těžkého průmyslu. V první polovině 19. století byla tato témata hlavní starostí socialistického hnutí, než je marxismus opustil ve jménu vědy a pokroku, a tak přežívala pouze v anarchismu a v sektách.

Volksgemeinschaft versus *Gemeinwesen*, lidové souručenství nebo lidská pospolitost... Rok 1933 nebyl porážkou, ale jen strávením porážky. Nacismus povstal a triumfoval, aby zneškodnil, vyřešil a uzavřel sociální krizi tak hlubokou, že stále ještě nedokážeme docenit její rozměry. Německo, kolébka největší sociální demokracie na světě, rovněž dalo povstat nejsilnějšímu radikálnímu, antiparlamentnímu a antidobrovému hnutí, které sice toužilo po „dělnickém“ světě, ale taktéž k sobě dokázalo přivábit mnohé další antiburžoazní a antikapitalistické revolty. Přítomnost avantgardních umělců v řadách „Německé levice“ není žádná náhoda. Byla příznačná pro útok na kapitál jakožto „civilizaci“, jak ji kritizoval Fourier. Ztráta pospolitosti, individualismus a stádovitost, sexuální chudoba, rodina zároveň podryvaná i afirmovaná jako útočiště, odcizení od přírody, průmyslová strava, silící umělost, protetizace člověka, reglementace času, společenské vztahy stále častěji zprostředkované penězi a technikou: veškerá tato odcizení se dostávala pod palbu široké a mnohotvárné kritiky. Pouze povrchní a zaostalé hledisko pohlíží na toto vření prizmatem jeho nevyhnutelné rekuperace.

Kontrarevoluce ve 20. letech 20. století zvítězila pouze tak, že položila základy – v Německu a USA – konzumní společnosti a fordismu a vtáhla milióny Němců, včetně dělníků, do průmyslové, komodi-

fikované modernity. Bylo to deset let křehké vlády, jak ukazuje šílená hyperinflace v roce 1923. V roce 1929 následovalo ohromné zemětřesení, v němž nikoli proletariát, ale sama kapitalistická praxe popírala ideologii pokroku a stále narůstající spotřeby objektů a symbolů.

Kapitalistická modernita byla v průběhu deseti let dvakrát zpochybněna, nejprve proletáři a pak kapitálem. Nacistický extremismus a jeho násilnost odpovídaly hloubce revolučního hnutí, které nacionální socialismus převzal a popřel. Tak, jako radikálové z let 1919-1921, i nacismus navrhoval společenství námezdně pracujících, ale autoritářské, uzavřené, národní a rasové a po dobu 12 let se mu dařilo přetvářet proletáře v námezdní dělníky a vojáky.

Fašismus vyrostl z kapitálu, ale takového, který zničil staré vztahy, aniž by vyprodukoval nové, stabilní, vyvolané konzumentstvím. Zboží nedokázalo zrodit moderní kapitalistické společenství.

Berlín: 1919-1933

Diktatura vždy přichází po porážce sociálních hnutí, jakmile byla chloroformována a zmasakrována demokracií, levicovými stranami a odbory. V Itálii pouhých několik měsíců dělilo poslední debakly proletariátu od jmenování Mussoliniho hlavou státu. V Německu tuto kontinuitu přerušoval deset let, a proto se 30. leden 1933 jeví jako v zásadě politický a ideologický fenomén a nikoli jako důsledek předchozího sociálního zemětřesení. Lidová základna nacionálního socialismu a vražedná energie, kterou uvolnil, zůstávají záhadou, pokud ignorujeme otázky submitivity práce, vzpoury práce a kontroly nad prací.

Porážka Německa z roku 1918 a pád císařství uvedly do pohybu proletářskou zteč, která byla dost silná na to, aby otřásla základy společnosti, ale impotentní, pokud šlo o její revolucionizaci, a tak na hlavní scénu vynesla sociální demokracii a odbory jakožto klíč k politické rovnováze. Jejich vůdci vystupovali jako muži pořádku a bez jakýchkoli skrupulí povolali *Freikorps* – plně fašistická uskupení, v jejichž řadách se nacházelo mnoho budoucích nacistů – aby potlačili radikální menšinu dělníků ve jménu zájmů reformistické většiny. Nejprve byli poraženi pravidly buržoazní demokracie a pak komunisty porazila i dělnická demokracie: „dělnické rady“ vkládaly svoji důvěru do tradičních organizací a nikoli do revolucionářů, snadno pranýřovaných jako „antidemokraté“.

Na tomto rozcestí byly demokracie a sociální demokracie pro německý kapitalismus nepostradatelné, aby mohl ve volebních urnách zabít ducha vzpoury, vymoci na šéfech řadu reforem a rozprášíť revolucionáře.⁵

Na druhou stranu po roce 1929 kapitalismus potřeboval eliminovat část středních tříd a ukáznit proletáře a dokonce i buržoazii. Dělnické hnutí – fakticky hájící politický pluralismus a bezprostřední zájmy dělníků – se stalo překážkou. Jakožto prostřednice mezi kapitálem a prací organizace dělnické třídy odvozovaly svoji funkci od obou, ale také se na obou – a na státu – snažily zůstat autonomní. Sociální demokracie má význam pouze jako síla soupeřící se zaměstnavateli a státem, nikoli jako jimi pohlcený orgán. Jejím posláním je správa ohromné politické, obecní, sociální, mutualistické a kulturní sítě. Své vlastní impérium – menší, ale přesto rozsáhlé – si navíc rychle ustavila KPD. Jak se ale kapitál stává stále organizovanějším, má tendenci stmelovat všechny své jednotlivé součásti, přičemž vnáší státní prvek do podnikání, buržoazní prvek do odborové byrokracie a sociální prvek do veřejné správy. Váha reformismu dělnické třídy, který nakonec proniknul do státu, a její existence jakožto „kontra-společnosti“ z ní činily společensky konzervační faktor, který kapitál v krizi musel eliminovat. Svoji obranou námezdní práce jako složky kapitálu SPD a odbory v letech 1918-1921 sehrály nepostradatelnou antikomunistic-

5) Viz BRICIANER SERGE, *Anton Pannekoek and the Workers' Councils* (Telos 1978) a BOURRINET PHILLIP, *The German/Dutch Left* (NZW 2003).

kou úlohu, ale táž funkce je později vedla k nadřazení zájmu námezdní práce nade všechno ostatní, a to na úkor reorganizace kapitálu jako celku.

Stabilní buržoazní stát by se snažil tento problém vyřešit protiodborovou legislativou, znovu by se zmocnil „dělnických bašt“ a ve jménu modernity by štvál střední třídy proti archaismu proletářů, jak mnohem později učinila thatcherovská Anglie. Taková ofenzíva ale předpokládá, že kapitál je relativně sjednocen pod kontrolou několika málo dominantních frakcí. Ale německá buržoazie byla v roce 1930 zásadním způsobem rozdělená, střední třídy se zhroutily a národní stát byl v troskách.

Nakolik je to možné, moderní demokracie vyjednáváním nebo silou zastupuje a smiřuje antagonické zájmy. Nekonečné parlamentní krize a skutečná či smyšlená spiknutí (jejichž jevištěm se Německo stalo po pádu posledního socialistického kancléře v roce 1930) jsou v demokracii vždy známkou dlouhodobého zmatku ve vládnoucích kruzích. Na počátku 30. let krize dostala buržoazii mezi dvě nesmiřitelné sociální a geopolitické strategie: buď další integrace, nebo eliminace dělnického hnutí; buď mezinárodní obchod a pacifismus, nebo autarkie pokládající základy pro vojenskou expanzi. Řešení si nezbytně nevyžadovalo Hitlera, ale rozhodně předpokládalo koncentraci síly a násilí v rukou ústřední vlády. Jakmile se centristicko-reformistický kompromis vyčerpal, zbývalo již jen etatistické, protekcionistické a represivní řešení.

Program takového druhu si žádal násilné rozbití sociální demokracie, která sice při své domestikaci dělníků začala vykazovat nadměrný vliv, ale přesto nedokázala sjednotit za sebou celé Německo. Toto sjednocení bylo úkolem nacismu, jenž se dokázal obracet na všechny třídy – od nezaměstnaných až po průmyslové magnáty – prostřednictvím demagogie, která předčila i demagogii buržoazních politiků, a prostřednictvím antisemitismu, který měl skrze vyloučení budovat semknutost.

Jak by se mohly strany dělnické třídy stát zábranou proti takovému xenofobnímu a rasistickému šílenství, když byly tak často souputnicemi nacionalismu? SPD jí jasně byla již od přelomu století, zjevně se jí stala v roce 1914 a v roce 1919 to stvrdila krví skrze svůj pakt s *Freikorps*, které byly odlity ve stejné válečnické formě jako jejich současníci *fasci*.

Socialisté kromě toho nebyli imunní vůči antisemitismu. Abraham Berlau ve své knize *The German Social-Democratic Party 1914-1921* (Columbia 1949) popisuje, jak mnozí sociálně demokratičtí nebo odboroví předáci a dokonce i prestižní *Neue Zeit* otevřeně hřímali proti „cizáckým“ (tj. polským a ruským) Židům. V březnu 1920 berlínská policie (pod dohledem socialistů) provedla razii v židovské čtvrti a poslala více než 1000 lidí do koncentračního tábora. Všichni byli sice později propuštěni, ale hnutí práce skutečně přispělo k šíření antisemitismu.

Co se týče KPD, tak ta se v roce 1923 neváhala spojit s nacionalisty proti francouzské okupaci Porúří. Žádný teoretik Kominterny se nepostavil Radkovi, když prohlásil, že „národ může zachránit pouze dělnická třída“. Vůdce KPD Thalheimer dal jasně na vědomí, že strana by měla bojovat bok po boku s německou buržoazií, která sehrávala „prostřednictvím své zahraniční politiky objektivně revoluční úlohu“. Později, okolo roku 1930, KPD požadovala „národní a sociální osvobození“ a odsuzovala fašisty jako „zrádce národa“. Řeči o „národní revoluci“ byly mezi německými stalinisty tak běžné, že v roce 1931 inspirovaly Trockého k napsání brožurky *Proti nacionálnímu komunismu*.

V lednu 1933 již tedy byly kostky vrženy. Nikdo nemůže popřít, že Výmarská republika se sama dobrovolně vydala do Hitlerových rukou. Pravice i střed došly k tomu, že začaly na Hitlera pohlížet jako na životaschopné řešení jak vyvést zemi ze slepé uličky nebo jako na dočasné menší zlo. „Velkokapitál“, který se měl na pozoru před jakýmkoli nekontrolovatelnými otřesy, do té doby nebyl k NSDAP štědrější než k dalším nacionalistickým a pravicovým uskupením. Až v roce 1932 Schacht, důvěrný poradce buržoazie, skutečně přesvědčil podnikatelské kruhy, aby podpořily Hitlera (jehož voličská podpora navíc zrovna lehce poklesla), protože v něm viděl sílu schopnou sjednotit stát a společnost. Skutečnost, že prů-

mysloví magnáti nepředvídali, co bude následovat a povede k válce a porážce, je jiná otázka, ale každopádně se zrovna nevyznačovali přítomností v podzemním hnutí odporu proti režimu.

Třicátého ledna 1933 Hindenburg zcela legálně jmenoval Hitlera kancléřem. Byl to tentýž Hindenburg, který byl o rok dříve sám ústavně zvolen prezidentem za podpory socialistů, kteří v něm spatřovali hradbu proti... Hitlerovi. V první vládě sestavené vůdcem NSDAP byli nacisté v menšině.

V následujících týdnech ale masky spadly: začala štvance na dělnické militanty, plenily se jejich kanceláře a nastoupila vláda teroru. Ve volbách v březnu 1933, které se konaly na pozadí násilí jak úderných oddílů, tak policie, bylo do Reichstagu zvoleno 288 poslanců za NSDAP (zatímco KPD si stále udržela svých 80 a SPD 120).

Naivní lidé by mohli být překvapeni, jak poslušně represivní aparát přechází na stranu diktátorů, ale státní mašinerie se vždy podřizuje autoritě, která jí velí. Nebyli snad noví vládcí plně legitimní? Nese-psali snad špičkoví právníci jejich dekrety v souladu s vyššími zákony země? Pokud v demokratickém státě – a Výmarská republika jím byla – existuje konflikt mezi dvěma komponentami tohoto dvojčleny, není to demokracie, kdo zvítězí. Pokud v „právním státě“ – a Výmarská republika byla i jím – nastane rozpor, je to zákon, co se musí ohnout tak, aby sloužil státu a nikdy naopak.

Co dělali demokraté během těchto pár měsíců? Ti, kteří se nalézali na pravici, akceptovali nové uspořádání. Zentrum, středová katolická strana, jejíž podpora v březnových volbách roku 1933 dokonce stoupla, hlasovala pro to, aby Hitler na dobu čtyř let dostal mimořádné pravomoci, které se staly právní základnou nacistické diktatury.

Co se týče socialistů, ti se pokusili vyhnout osudu KPD, jež byla 28. února, po požáru Reichstagu, postavena mimo zákon. Třicátého března 1933 vystoupili z Druhé internacionály, aby prokázali svůj národní, německý charakter. Sedmnáctého května jejich parlamentní klub hlasoval pro Hitlerovu zahraniční politiku.

Dvacátého druhého června však byla SPD rozpuštěna jako „nepřítel lidu a státu“. O několik týdnů později se muselo rozpustit i Zentrum.

Odbory kráčely ve šlépějích italské CGL a doufaly, že zachrání, co se dá, když budou trvat na své apolitičnosti. V roce 1932 tak odboroví předáci proklamovali svoji nezávislost na všech stranách a svoji lhostejnost k formě státu. To jim však nebránilo, aby usilovali o dohodu se Schleicherem, který byl kancléřem od listopadu 1932 do ledna 1933 a hledal si základnu a nějakou věrohodnou prodělnickou demagogii. Jakmile nacisté sestavili vládu, odboroví předáci došli k přesvědčení, že pokud se přihlásí k nacionálnímu socialismu, režim jim ponechá jistý malý prostor. Tato strategie vyvrcholila fraškou, kdy na 1. Máje 1933 – který byl přejmenován na „Svátek německé práce“ – členové odborů pochodovali pod prapory s hákovým křížem. Snaha vyšla naprázdno. V následujících dnech nacisté odbory zlikvidovali a pozatýkali militanty.

Byrokracie dělnické třídy, která byla vyškolená v tom jak ovládat masy a jak vyjednávat jejich jménem nebo, pokud se to nezdařilo, jak je potlačovat, se stále snažila vybojovat válku, která už skončila. Byrokraté práce nebyli atakováni proto, že by nebyli dostatečnými vlastenci. Buržoazii nevadil skomírající verbální internacionalismus byrokratů z dob před rokem 1914, ale spíše samotná existence odborových svazů, byť jakkoli servilních, které si stále zachovávaly jistou nezávislost v éře, v níž se i instituce třídní kolaborace stávala nadbytečnou, pokud ji stát zcela nekontroloval.

Barcelona: 1936

V Itálii a Německu se fašismus zmocnil státu legálními prostředky. Demokracie kapitulovala před diktaturou či ještě hůře, vítala diktaturu s otevřenou náručí. Co ale Španělsko? Spíše než výjimečným pří-

padem rozhodného konání, které bylo nicméně a naneštěstí poraženo, představovalo Španělsko krajní případ ozbrojené konfrontace mezi demokracií a fašismem, v němž podstatou boje stále zůstával tentýž střet mezi dvěma formami kapitalistického vývoje, dvěma politickými formami kapitalistického státu, dvěma státními strukturami bojujícími spolu v jedné zemi o legitimitu.

Námítka!!! – „Domníváte se tedy, že Franko a milice dělnické třídy byly jedno a totéž? Velkostatkáři a zbídačení rolníci kolektivizující půdu náleželi do jednoho tábora?!“

Především ke konfrontaci došlo pouze proto, že dělníci povstali proti fašismu. Všechny rozpory hnutí se projeví v prvních týdnech: nepopiratelná třídní válka se transformovala v kapitalistickou občanskou válku (ačkoli samozřejmě neexistovalo žádné rozdělení rolí, podle něhož by obě buržoazní frakce organizovaly každý akt: dějiny nejsou divadelní hra).⁶

Dynamiku třídně rozdělené společnosti v důsledku utváří potřeba sjednotit tyto třídy. Když se jako ve Španělsku lidový výbuch spojí se zmatkem ve vládnoucí skupině, sociální krize se stává krizí státu. Mussolini a Hitler triumfovali v zemích se slabými, nedávno sjednocenými národními státy a silnými regionalistickými proudy. Ve Španělsku byl stát od renesance až do moderní doby koloniální ozbrojenou mocí obchodnické společnosti, kterou v důsledku zruinoval, protože zamezil jednomu z nutných předpokladů průmyslového rozvoje: zemědělské reformě. Industrializace Španělska si tak fakticky musela prorazit cestu pomocí monopolů, defraudace veřejných fondů a parazitismu.

Nemáme tu prostor, abychom shrnuli bláznivý propletenec nespočetných reforem a liberálních slepých uliček, dynastického hašteření a karlistických válek v 19. století, tragikomické střídání režimů a politických stran po I. světové válce a cyklus povstání a represí, který následoval po ustavení republiky v roce 1931. Za vším tímto humbukem se skrývala slabost nastupující buržoazie, která uvízla mezi soupeřením s pozemkovou oligarchií a naprosto nutným potlačováním rolnických a dělnických vzpour. V roce 1936 nebyla pozemková otázka ještě vyřešena: na rozdíl od Francie po roce 1789 rozproděl církevní půdy v polovině devatenáctého století skončil posílením *latifundistické* buržoazie. Dokonce i v letech po roce 1931 Institut pro agrární reformu použil k výkupu velkých držav pouze jednu třetinu fondů, které měl k dispozici. Vzplanutí v letech 1936-1939 by nikdy nedošlo do takových politických extrémů – včetně roztržení státu na dvě frakce, které spolu tři roky bojovaly v občanské válce – nebýt otřesů, které po celé jedno století vycházely z hlubin společnosti.

Španělsko nemělo žádnou levě-středovou buržoazní stranu jako třeba „Parti Radical“, která byla gravitačním centrem francouzské politiky po více než šedesát let. V zemi, kde námezdně pracující často obsazovali půdu, kde bujely stávkové hnutí, kde se madridští tramvajáci snažili řídit své pracoviště a kde davové útoky braly útokem věznic, aby osvobodily některé z 30 000 politických vězňů, si španělská sociální demokracie před červencem 1936 zachovávala mnohem militantnější postoj. Jak řekl jeden socialistický vůdce: „Možností jak v naší zemi stabilizovat demokratickou republiku každým dnem ubývá. Volby jsou jen jednou z variant občanské války.“ (Mohli bychom dodat: variantou, jak si ji udržet od těla).

V létě roku 1936 bylo veřejným tajemstvím, že se chystá vojenský puč. Poté, co vzbouřencům dala všemožné šance, aby se připravili, byla v únoru zvolená Lidová fronta ochotna vyjednávat a patrně dokonce i kapitulovat. Politici by uzavřeli mír se vzbouřenci, jako to učinili během diktatury Primo de Rivery (1923-1931), kterou podporovali prominentní socialisté (Caballero jí sloužil jako technický poradce, než se v roce 1931 stal ministrem práce a pak hlavou republikánské vlády od září 1936 do května 1937). Navíc, generál, který před dvěma lety ještě poslouchal republikánské rozkazy a rozdrtil asturské povstání – Franco – nemohl být zas tak špatný.

6) RICHARDS VERNON, *Lessons of the Spanish revolution 1936-1939* (Freedom Press 1953). SEIDMAN MICHAEL, *Workers Against Work during the Popular Front* (UCLA 1993).

Proletariát ale povstal, v polovině země zablokoval puč a ponechal si své zbraně. Dělníci tak samozřejmě bojovali proti fašismu, ale nejednali jako antifašisté, protože jejich akce byly namířeny jak proti Frankovi, tak proti demokratickému státu, který víc znepokojovala iniciativa mas než vojenská vzpoura. V průběhu 24 hodin nastoupili a padli tři předsedové vlády, než bylo akceptováno jako hotová věc, že lid je ve zbrani.

Vývoj povstání znovu ukázal, že problém násilí není primárně technický. Vítězství se nepřikloní na stranu, disponující výhodou zbraní (armáda) nebo počtů (lid), ale spíše na tu, která se odváží převzít iniciativu. Všude, kde dělníci věřili státu, stát zůstal pasivní nebo sliboval modré z nebe, jak se stalo v Zaragoze. Když byl jejich boj cílevědomý a prudký (jako v Malaze), dělníci zvítězili. Pokud neměl patřičný elán, byl utopen v krvi (v Seville bylo zabito 20 000 lidí).

Španělská občanská válka tedy začala autentickým povstáním, ale takováto charakteristika by nebyla úplná. Má platnost pouze pro úvodní moment: fakticky proletářské povstání. Po porážce reakčních sil v mnoha městech měli dělníci moc ve svých rukou. Co s ní ale udělají? Měli ji vrátit zpět republikánskému státu nebo ji měli použít k dalšímu postupu komunistickým směrem?

Ústřední výbor antifašistických milic, jenž byl vytvořen bezprostředně po povstání, zahrnoval delegáty za CNT, FAI, UGT (socialistické odbory), POUM, PSUC (produkt nedávné fúze komunistické strany a socialistů v Katalánsku) a čtyři představitele *Generalitat*, katalánské regionální vlády. Protože takto Ústřední výbor milic fungoval jako opravdový most mezi dělnickým hnutím a státem a protože v jeho středu byla přítomna rada obrany *Generalitat*, komisař veřejného pořádku atd., byl svázán s ministerstvem obrany *Generalitat*, ne-li do něj integrován, a proto se rychle začal rozpadat.

Většina proletářů vzdávajících se své autonomie samozřejmě věřila, že navzdory všemu jim zůstává v rukou skutečná moc a politikům poskytují pouze zdání autority a navíc se k ní staví s nedůvěrou a mohou ji kontrolovat a příznivě směřovat. Nebyli snad ozbrojeni?

Byla to však fatální chyba. Otázka nezní: „Kdo má zbraně?“ Ale spíše: „Co s těmi zbraněmi lid dělá?“ Deset nebo sto tisíc po zuby ozbrojených proletářů neznamená vůbec nic, pokud důvěřují něčemu jinému než jen a jen své vlastní moci změnit svět. Jinak jim příštího dne, měsíce, či roku, přesně ta moc, jejíž autoritu uznávají, vezme zbraně, které proti ní nedokázali použít.

„Ve skutečnosti boj ve Španělsku mezi ‘zákonnou’ vládou a ‘silami vzbouřenců’ není v žádném případě bojem za ideály, ale bojem mezi odhodlanými kapitalistickými skupinami, opevněnými v buržoazní republice a jinými kapitalistickými skupinami... Španělský kabinet se ve svých zásadách v ničem neliší od krvavého Lerrouxova režimu, který v roce 1934 zmasakroval tisíce španělských proletářů... Španělstí dělníci jsou nyní utlačováni zbraněmi, které drží ve vlastních rukou.“⁷

Povstalci nezaútočili na zákonnou vládu, jinými slovy na stát v podobě v jaké tehdy existoval, a všechny jejich následující akce se odehrály pod jeho záštitou. „Revoluce začala, ale nikdy se nekonsoolidovala,“ jak napsal Orwell. Tímto hlavním bodem byl předurčen jak průběh stále beznadějnějšího ozbrojeného boje proti Frankovi, tak i vyčerpání a zničení kolektivizací a socializací oběma tábory. Po létě 1936 reálnou moc ve Španělsku vykonával stát a nikoli organizace, odbory, kolektivy, výbory atd. I když byl Nin, hlava POUM, poradcem ministra spravedlnosti, „POUM se nikde nepodařilo získat jakýkoli vliv na policii,“ jak přiznal jeden z obhájců této strany.⁸ Přestože dělnické milice byly vskutku výkvětem republikánské armády a zaplatily v boji těžkou daň, jejich hlas neměl žádnou váhu v rozhodnutích vrchního velení, které je vytrvale integrovalo do pravidelných jednotek (tento proces byl do začátku roku

7) *Proletariër*, vydávaný radoveckou skupinou v Haagu, 27. července 1936.

8) ALBA VICTOR, *Spanish Marxism versus Soviet Communism: a History of the POUM* (Transaction Press, 1988).

1937 ukončen) a raději je chtělo udolat, než aby tolerovalo jejich autonomii. Co se týče mocné CNT, tak ta přenechala volné pole působnosti komunistické straně, jež byla do července 1936 velice slabá (na kandidátce Lidové fronty bylo v únoru 1936 zvoleno jen 14 jejích poslanců oproti 85 socialistům), ale dokázala se vloučit do části státního aparátu a postupně stát ke svému vlastnímu prospěchu obracet proti radikálům, zvláště proti militantům CNT. Otázka zněla: „Kdo je pánem situace?“ A odpověď: „Stát rafinovaně i brutálně používá svoji moc, kdykoli musí.“

Jestliže republikánská buržoazie a stalinisté ztráceli drahocenný čas demontáží rolnických komun, odzbrojováním milicí POUM, štvanicemi na trockistické „sabotéry“ a další „Hitlerovy agenty“ právě v té samé chvíli, kdy se od antifašismu očekávalo, že vrhne všechny své síly do boje proti Frankovi, nečinili tak z nějakých sebevražedných pohnutek. Pro stát a komunistickou stranu (která se prostřednictvím armády a policie stávala páteří státu) tyto operace nebyly ztrátou času. Předseda PSUC údajně prohlásil: „Před Zaragozou ještě musíme dobýt Barcelonu.“ Jejich hlavním cílem nikdy nebylo rozdrtit Franka, ale udržet masy pod kontrolou, neboť k tomu státy slouží a právě tak stalinismus získal svoji moc. Barcelona byla vyrvána z rukou proletářů, Zaragoza zůstala v rukou fašistů.

Barcelona: květen 1937

Třetího května se policie pokusila obsadit telefonní ústřednu, kterou měli pod kontrolou anarchističtí (a socialističtí) dělníci. Zákonná autorita se při odzbrojování všeho, co v katalánské metropoli – srdci a symbolu revoluce – ještě zůstávalo živé, spontánní a antiburžoazní, nezastavila před ničím. Místní policie byla navíc v rukou PSUC. Postavení před otevřeně nepřátelskou moc dělníci konečně pochopili, že tato moc není jejich mocí, že jí před deseti měsíci dali své povstání darem a to se tak obrátilo proti nim. V reakci na tento pokus státu o uchvácení moci ochromila Barcelonu generální stávkou. Bylo však již příliš pozdě. Stále ještě bylo v silách dělníků povstat proti státu (nyní v jeho demokratické podobě), ale již svůj boj nedokázali dotáhnout až k otevřené roztržce.

Jako vždy, „sociální“ otázka převážila nad vojenskou. Zákonná autorita totiž nemůže nastolit sama sebe pouličními bitvami. Během několika hodin namísto městské gerilové války nastala pozíční válka jednoho činžáku proti druhému. Byl to defenzivní pat, v němž nemohl nikdo vyhrát, protože nikdo neútočil. Policie, jejíž ofenzíva uvízla na mrtvém bodě, nehodlala vystavovat své síly riziku při útocích na budovy obsazené anarchisty. Obecně řečeno komunistická strana a stát drželi centrum města, zatímco CNT a POUM držely dělnické čtvrti.

Status quo nakonec definitivně zvítězil pomocí politických prostředků. Masy vložily svoji důvěru v ony dvě organizace, které se octli pod palbou, a ty, protože se bály odcizit státu, přiměly lidi vrátit se zpět do práce (i když s jistými obtížemi), čímž podryly jedinou sílu schopnou zachránit je politicky... i „fyzicky“. Jakmile bylo po stávce, vláda – vědoma si, že od této chvíle má situaci pod kontrolou – nasačila 6000 příslušníků Útočných gard, elity policie. Protože akceptovaly mediaci „zastupujících organizací“ a výzvy POUM a CNT k umírněnosti, ty samé masy, které v červenci 1936 porazily fašistické vojsko, v květnu 1937 bez boje kapitulovaly před republikánskou policií.

V této chvíli mohla začít represe. Pouhých několik málo týdnů stačilo k postavení POUM mimo zákon, pozatýkání jejích vůdců, jejich zabití – ať už legálnímu či nikoli – a ke zmizení Nina. Vznikla paralelní policie, kterou organizovala NKVD a tajný aparát Kominterny, a ta se zodpovídala pouze Moskvě. Každý, kdo projevil sebemenší nesouhlas s republikánským státem a jeho hlavním spojencem, SSSR, mohl být pranýřován a štván jako „fašista“ a po celém světě bude úplná armáda dobromyslných a ušlechtilých duší opakovat tuto pomluvu – někteří z nevědomosti, jiní z prospěchářství, ale každý z nich přitom bude přesvědčen, že v době, kdy je fašismus na pochodu, není žádná denunciací příliš přehnaná.

Běsnění, které se rozpoutalo proti POUM, nebylo žádnou anomálií. Tím, že se postavila proti moskevským procesům, POUM se sama odsoudila k tomu, aby byla zničena stalinismem, uzamčeným v nemilosrdném celosvětovém boji se svými rivaly o kontrolu nad masami. Tehdy nejen příznivci komunistických stran, ale řada politických stran, právníků, reportérů a dokonce i francouzská Liga za lidská práva veřejně uznali, že obžalovaní jsou vinni. O šedesát let později mainstreamová ideologie na procesy pohlíží jako na projev šílené touhy Kremlu po moci. Jako kdyby stalinistické zločiny neměly co do činění s antifašismem! Antifašistická logika se vždy spojí s těmi nejmírnějšími silami a vždy se obrátí proti těm nejradikálnějším.

Na čistě politické rovině dal květen 1937 povstat tomu, co bylo ještě před pár měsíci zcela nemyslitelné: v čele vlády stanul Negrín, socialista ještě pravicejší než Caballero, a tato vláda se tvrdě postavila na stranu zákona a pořádku, včetně otevřených represálií proti dělníkům. Orwell – který v těchto událostech málem přišel o život – si uvědomil, že válka „za demokracii“ očividně skončila: „znamenalo to, že vývoj se vydal směrem k určitému druhu fašismu.“ Zůstala pouze konkurence mezi dvěma fašismy, napsal Orwell, s tím rozdílem, že jeden byl o něco méně nelidský než jeho soupeř: proto se přimklul k nezbytnosti vyhnout se „obnaženějšímu a rozvinutějšímu fašismu Hitlera a Franka“.⁹ Od této chvíle šlo pouze o boj za jeden fašismus, poněkud méně špatný než ten, který stál proti němu...

Válka požívá revoluci

Moc nevychází z hlavně pušky o nic více než z volební urny. Žádná revoluce není nenásilná, ale její „vojenský“ rozměr není nikdy tím hlavním. Otázka nestojí tak, zda se proletáři konečně rozhodnou vpadnout do zbrojnic, ale zda uvolní to, čím jsou: komodifikované bytosti, které už nemohou a ani nechtějí existovat jako zboží a jejichž vzpoura trhá kapitalistickou logiku na kusy. Barikády a kulometry vyplývají až z této „zbraně“. Čím větší bude změna ve společenském životě, tím méně budou zapotřebí zbraně a tím méně bude obětí. Komunistická revoluce nikdy nebude připomínat jatka: ne na základě principu nenásilí, ale protože revoluce spíše podvrací (včetně armády) než fakticky ničí.

Představovat si proletářskou frontovou linii stojící proti buržoazní frontové linii znamená chápat proletariát buržoazně, po vzoru politické revoluce nebo války (uchopení něčí moci, obsazení jejich území). Tímto způsobem se obnovuje všechno, co povstalecké hnutí překonalo: hierarchie, respekt ke specialistům, k vědění, které „zná“, a k technikám řešení problémů – stručně řečeno, respekt ke všemu, co snižuje úlohu obyčejného člověka. Ve Španělsku se revoluce od podzimu 1936 rozpouštěla ve válečném úsilí a v typu boje, který je typický pro státy: frontová válka. Dělnický „milicionář“ se tak brzy proměnil ve „vojáka“.

Dělníci zformovaní do „kolon“ vyrazili z Barcelony, aby porazili fašisty v dalších městech, počínaje Zaragozou. Přenést revoluci do oblastí, které byly mimo republikánskou kontrolu, by bývalo znamenalo dovršit revoluci také v republikánských oblastech. Ale ani Durruti si patrně neuvědomoval, že stát všude zůstal nedotčen. Jak jeho kolona (70% jejích členů byli anarchisté) postupovala, rozšiřovala kolektivizace: milice pomáhaly rolníkům a šířily revoluční myšlenky. Jenže, ať Durruti sebevíce prohlašoval, že „tyto milice nikdy nebudou bránit buržoazii,“ také na ni neútočily. Dva týdny před svou smrtí pronesl projev odvysílaný 4. listopadu 1936:

„Na frontě a v zákopech existuje pouze jedna myšlenka a jeden cíl – zničení fašismu.“

9) *Hold Katalánsku*, duben 1938. V roce 1951 se této knihy neprodalo ani 1500 výtisků. V USA poprvé vyšla roku 1952.

Vyzýváme katalánský lid, aby ukončil všechny vnitřní konflikty a intriky, aby zapomněl na závist a politiku a myslel pouze na válku. Politici jen hrají nečestnou hru, aby si pro sebe zabezpečili pohodlný život. Toto pochybné umění musí být nahrazeno uměním pracovat. Lid Katalánska musí být hoden svých bratrů bojujících na frontě. Pokud si pracující Katalánska jako nejvyšší úkol předsevzali bojovat na různých frontách, pak ti, kteří žijí ve městech a velkoměstech, musí být rovněž mobilizováni, aby přispěli svým dílem. Naši hrdinští milicionáři, ochotni položit život na bitevním poli, chtějí mít jistotu, koho mají za sebou. Cítí, že nikdo by se neměl vyhýbat své povinnosti kvůli tomu, že platy nestoupají a nezkrátí se pracovní doba. Dnes musí být všichni pracující a zvláště ti z řad CNT připraveni k nejvyšším obětem. Jedině tak můžeme doufat, že triumfujeme nad fašismem.

Obracím se na všechny organizace a žádám je, aby ukončily své konflikty a rozmišky...

Byla nařízena militarizace milicí. Pokud se tak stalo s úmyslem zastrašit nás, uvalit na nás železnou disciplínu, pak je to chybná politika. Vyzýváme ty, kteří dekret vydali, aby přijeli na frontu a sami se přesvědčili, jakou máme morálku a disciplínu a srovnali je s morálkou a disciplínou v zázemí. Nebudeme akceptovat nadiktovanou disciplínu. My konáme svoji povinnost. Přijďte na frontu a prohlédněte si naši organizaci! Později my přijedeme do Barcelony a zkontrolujeme vaši disciplínu, vaši organizaci a vaši kontrolu!

Na frontě nepanuje ani chaos, ani nedostatek disciplíny. Všichni máme silný smysl pro zodpovědnost. Víme, čím jste nás pověřili. Můžete spát klidně. Pamatujte ale, že jsme zanechali Barcelonu ve vašich rukou. Požadujeme zodpovědnost a disciplínu také od vás. Ukažme svoji schopnost zabránit vytvoření nových rozdílů po skončení naší války proti fašismu. Ti, kteří chtějí, aby jejich hnutí bylo nejsilnější, napínají své síly špatným směrem. Proti tyranii je možná pouze jedna fronta, jedna organizace a pouze jeden druh disciplíny.¹⁰

Posluchači si mysleli, že k revoluci již vlastně došlo – politicky i sociálně – a zbývá ji pouze vojensky dovršit: rozdrtit fašisty. Durruti a jeho soudruzí ztělesňovali energii, která nečekala až na rok 1936, aby střežlivě zaútočila na stávající svět. Ale ani všechna bojová vůle na celém světě nestačí, když dělníci všechny své úderý zaměří pouze na jednu formu státu a ne na stát jako takový. Přistoupit v polovině roku 1936 na frontovou válku znamenalo ponechat sociální a politické zbraně v rukou buržoazie v zázemí a navíc připravit vojenskou akci o původní elán, který čerpala z jiného terénu, z toho jediného, kde má proletariát navrch. Jak psala „Holandská levice“:

„Chtějí-li dělníci skutečně vybudovat obrannou frontu proti Bílým, mohou tak učinit pouze tehdy, když sami uchopí politickou moc a ne, když ji ponechají v rukou vlády Lidové fronty. Jinými slovy, obrana revoluce je možná pouze prostřednictvím diktatury proletariátu a nikoli pomocí spolupráce všech antifašistických stran... Proletářská revoluce má své těžiště ve zničení staré státní mašinerie a vykonávání centrálních mocenských funkcí přímo samotnými dělníky.“¹¹

V létě roku 1936 nacionalisté ani zdaleka neměli rozhodnou vojenskou převahu a neovládali ani jediné velké město. Jejich hlavními silami byla Cizinecká legie a maročtí „Mauři“. Francie a Španělsko si v roce 1912 rozdělily Maroko na dva protektoráty, ale to se od té doby bouřilo proti koloniálním snům obou zemí. Španělská královská armáda tam v roce 1921 utrpěla těžkou porážku především kvůli dezerci marockých jednotek. Navzdory francouzsko-španělské spolupráci skončila Rífská válka (v níž se vyznamenal jistý generál jménem Franco) teprve tehdy, až v roce 1926 Abd-el-Krim kapituloval. O deset let později by vyhlášení okamžité a bezpodmínečné nezávislosti španělského Maroka přinejmen-

10) *Boletín de Información*, CNT-AIT-FAI, Via Layetana 32 y 34, Barcelona, 11. listopadu 1936.

11) *P.I.C.*, vydávala GIC, Amsterdam, říjen 1936.

ším vyvolalo neklid v úderných jednotkách reakce. Republika toto řešení samozřejmě ihned zavrhla pod spojeným nátlakem konzervativních kruhů a demokratické Anglie a Francie, které nebyly příliš nadšené možným rozpadem svých vlastních impérií. V té samé době navíc francouzská Lidová fronta nejen, že odmítla svým koloniálním podřízeným zaručit jakoukoli reformu hodnou svého jména, ale dokonce rozpustila *Etoile Nord-Africaine*, proletářské hnutí v Alžírsku.

Každý ví, že politika „nevměšování“ do španělských událostí byla fraška. Pouhý týden po puči Londýn oznámil své odmítavé stanovisko k jakýmkoli dodávkám zbraní pro tehdejší zákonnou španělskou vládu a svoji neutralitu v případě, že bude do konfliktu zatažena Francie. Demokratická Anglie tudíž stavěla republiku a fašismus na stejnou rovinu. Výsledkem bylo, že Blumova a Thoresova Francie poslala pár letadel, zatímco Německo a Itálie vyslaly celé divize i se zásobami. Co se týče Interbrigád ovládaných Sovětským svazem a komunistickými stranami, jejich vojenská hodnota přišla velmi drahá, jmenovitě byla vykoupena eliminací jakékoli opozice proti stalinismu v řadách dělnické třídy. Bylo to právě na začátku roku 1937, po prvních dodávkách zbraní, kdy Katalánsko odstranilo Nina z jeho postu poradce na ministerstvu spravedlnosti.

Při vysvětlování průběhu otevřeně „sociální“ války – průběhu fakticky utvářeného vnitřní dynamikou antifašismu – bylo pojmání dějin omezené na seznam bitev, kanónů a strategií sotva kdy ještě nezapomenutelnější. Revoluční elán na počátku zlomil elán nacionalistů. Pak dělníci akceptovali zákonost: konflikt uvíznul na mrtvém bodě a posléze se institucionalizoval. Od konce roku 1936 milicionářské kolony uvízly při obléhání Zaragozy. Stát vyzbrojoval pouze ty vojenské jednotky, kterým věřil, tj. ty, které nekonskovaly vlastnictví. Do začátku roku 1937 tak v uboze vybavených milicích POUM, které bojovali proti frankistům se starými puškami, byl revolver luxusem. Ve městech se milicionáři objímali kolem ramen s perfektně vycvičenými vojáky pravidelné armády. Fronty se zasekly stejně jako barcelonští proletáři, když stáli proti policii. Posledním vzepětím energie bylo republikánské vítězství u Madridu. Brzy nato vláda nařídila soukromým osobám, aby odevzdaly své zbraně. Tento dekret bezprostředně příliš neúčinkoval, ale odhalil nestydatou vůli odzbrojit lid. Morálku podkopávalo zklamání a podezření. Válku byla stále více v rukou specialistů. Nakonec republika začala ztrácet půdu pod nohama, jelikož se z antifašistického tábora vytratil jakýkoli sociální obsah a revolučnost.

Redukováním revoluce na válku se sociální otázka simplifikuje a falzifikuje do podoby alternativy „vítězství nebo prohra“ a jde jen o to „být nejsilnější“. Hlavní pak je mít disciplinované vojáky, logistickou převahu, kompetentnější důstojníky a podporu spojenců, jejichž politická povaha se zkoumá co nejméně. Kupodivu to vše znamená, že konflikt se dál a dál vzdaluje každodennímu životu. Je zvláštní vlastností války – dokonce i z hlediska jejích nadšených stoupenců – že nikdo nechce prohrát, ale všichni chtějí, aby skončila. Na rozdíl od revoluce – až na případ porážky – válka nepřekračuje práh domovů. Když se boj proti Frankovi transformoval ve vojenský konflikt, přestal být o osobním nasazení, ztratil svoji bezprostřední reálnost a stal se mobilizací shora jako v každé jiné válečné situaci. Po lednu 1937 podstatně ubylo dobrovolných rekrutů a občanská válka začala v obou táborech záviset hlavně na povinné vojenské službě. Výsledkem bylo, že ten, kdo se v červenci 1936 dal k milicím, a o rok později opustil svoji kolonu znechucen republikánskou politikou, mohl být zatčen a zastřelen jako „dezertér“!

V odlišných historických podmínkách vojenský vývoj od povstání k milicím a potom k pravidelné armádě, připomíná protinapoleonskou gerilovou válku (samotný termín byl tehdy výpůjčkou ze španělštiny) popisovanou Marxem:

„Srovnáním tří období gerilové války s politickými dějinami Španělska zjišťujeme, že představují tři příslušně stupně, do jakých se kontrarevolučnímu duchu vlády podařilo zchladit ducha lidu. Na počátku povstalo veškeré obyvatelstvo, pak partyzánskou válku vedly gerilové bandy, jejichž zálohami byly celé okresy, a nakonec zbyla jen corps francs, náchylné sklouznout k banditismu nebo klesnout

až na úroveň pravidelných pluků.¹²

V roce 1936 stejně jako v roce 1808 nelze vývoj vojenské situace vysvětlovat výlučně a ani především pomocí válečného umění, protože plyne z poměru politických a společenských sil a z jeho modifikování protirevolučním směrem. Kompromis evokovaný Durrutim – nezbytnost jednoty za každou cenu – mohl jedině přinést vítězství nejprve republikánskému státu (nad proletariátem) a pak frankistickému státu (nad republikou).

Ve Španělsku tedy proběhl začátek revoluce, ale ta se obrátila ve svůj opak, jelikož proletáři, přesvědčení, že fakticky drží moc, vložili svoji důvěru ve stát, že bude bojovat proti Frankovi. Na tomto základě byly mnohočetné podvrtné iniciativy a opatření přijaté ve výrobě a každodenním životě odsouzeny k zániku tou prostou a strašnou skutečností, že se odehrávaly ve stínu nedotčené státní struktury, jež byla původně odstavena a pak zase oživena potřebami války proti Frankovi, kterýžto paradox se většině tehdejších revolučních skupin neodhalil. Aby se přeměny, bez nichž se revoluce stává prázdným pojmem, upevnily a rozšířily, bývaly by se musely postulovat jako antagonistické vůči státu, jasně chápanému jako protivník.

Potíží bylo, že dvojevládí po červenci 1936 existovalo jen zdánlivě. Nejen, že nástroje proletářské moci, které vzešly z povstání a ty, které následně dohlížely na socializace, tolerovaly stát, ale udělily státu primát v boji proti Frankovi, jako kdyby bylo takticky nezbytné projít na cestě k Frankově porážce přes stát. Řečeno „realisticky“, útěk k tradičním vojenským metodám, akceptovaný krajní levicí (včetně POUM a CNT) ve jménu efektivity, se takřka bez výjimky ukázal jako neefektivní. Po šedesáti letech lidé tuto skutečnost stále odsuzují. Demokratický stát je ale stejně málo uzpůsoben pro ozbrojený boj proti fašismu jako pro zastavení jeho pokojného nástupu k moci. Státy se obvykle zdráhají mít co do činění se sociální válkou a obvykle se sbratřování obávají, než aby ho podněcovaly. Když se v Guadalajare antifašisté obrátili na italské vojáky vyslané Mussolinim jako dělníci, skupina Italů přeběhla. Tato epizoda však zůstala výjimkou.

Od bitvy o Madrid (březen 1937) až ke konečnému pádu Katalánska (únor 1939) se na bitevním poli rozkládala mrtvola potracené revoluce. Lze tedy hovořit o válce ve Španělsku, ale ne o revoluci. Tato válka se odvíjela na základě své prvořadě funkce, kterou bylo vyřešit kapitalistický problém: ustavit ve Španělsku legitimní stát, kterému se podaří rozvíjet národní kapitál a zároveň udržet lidové masy pod kontrolou. V únoru 1939 surrealista a (posléze) trockista Benjamin Péret analyzoval konzumaci porážky následovně:

„Dělnická třída... nejprve ztratila ze zřetele své vlastní cíle a teď už nevidí žádný naléhavý důvod nechat se zabít při obraně buržoazně demokratického klanu před fašistickým klanem, tj. v poslední instanci, při obraně anglo-francouzského kapitálu před italsko-německým imperialismem. Občanská válka se postupně stala imperialistickou válkou.“¹³

Stejný rok Bruno Rizzi učinil podobný komentář ve své eseji o „kolektivním byrokratismu“ v SSSR:

„Staré demokracie hrají hru na antifašistickou politiku, aby nevzbudily spícího psa. Proletáře je vždy třeba držet v klidu... staré demokracie krmí dělnickou třídu antifašismem... Španělsko se proměnilo v masakr proletářů všech národností, aby se uklidnili vzpurní revoluční dělníci a prodaly se výrobky těžkého průmyslu.“

Oba tábory nepopíratelně měly celkem odlišné sociologické složení. Jestliže buržoazie byla přítomna

12) MARX KARL, *Revolutionary Spain*, 1854 (MECW 13), str. 422.

13) Clé, druhé číslo.

na obou stranách, tak nesmírná většina dělníků a chudých rolníků podporovala republiku, a archaická a reakční vrstva (pozemkoví vlastníci, maloročníci, klérus) se šikovala za Frankem. Tato třídní polarizace poskytla republikánskému státu aureolu pokrokovosti, ale nezakrývá dějinný smysl konfliktu o nic více, než masové členství dělnické třídy v socialistických či stalinistických stranách vypovídá o jejich podstatě. Podobná fakta jsou sice reálná, ale podružná oproti společenské funkci těchto stran: protože se fakticky jednalo o zdola vycházející tělesa, dokázaly kontrolovat každé proletářské vzbouření nebo se proti němu postavit. Podobně i v republikánské armádě bylo mnoho dělníků, ale za jakým účelem, s kým a pod čím velením bojovali? Položit si tuto otázku znamená rovnou si na ni odpovědět, pokud si ovšem nemyslíte, že je možné bojovat proti buržoazii ve spolenectví s buržoazií.

„Občanská válka je nejvyšším výrazem třídního boje,“ napsal Trockij v *Jejich morálce a naší* (1938). Pravda... pokud tedy dodáme, že od „náboženských válek“ až po dnešní nepokoje v Irsku či Libanonu, občanská válka je také – a vlastně ze všeho nejčastěji – formou nerealizovatelného nebo selhavšího sociálního boje: když se třídní proklady nemohou projevit jako takové, vybuchují v podobě ideologických nebo etnických bloků a ještě více oddalují jakoukoli emancipaci člověka.

Anarchisté ve vládě

Sociální demokracie v srpnu 1914 „nekapitulovala“ jako boxer, když hodí ručník do ringu: opsala normální trajektorii mocného hnutí, které bylo svojí rétorikou internacionalistické, ale ve skutečnosti se již před dlouhou dobou stalo hluboce národním. SPD v roce 1912 sice možná byla vůdčí volební silou v Německu, ale mocná byla pouze za účelem reformy v rámci kapitalismu a podle jeho zákonů, což například znamenalo akceptaci kolonialismu a rovněž války, když se stala jediným možným řešením sociálních a politických rozporů.

Stejně tak integrace španělského anarchismu do státu v roce 1936 je překvapující jen tehdy, zapomínáme-li na jeho povahu: CNT byla odborovou organizací, sice nepochybně originální, ale přesto odborovou organizací a neexistuje nic jako protiodborové odbory. Jeho funkce toto těleso transformovala. Ať má původně jakékoli ideály, každý permanentní organismus na obranu námezdně pracujících jako námezdně pracujících se stává zprostředkovatelem a později usmiřovatelem. Dokonce, i když se nachází v rukou radikálů, dokonce i když je potlačována, taková instituce se nutně musí vymknout kontrole členské základny a změnit se v nástroj zprostředkování. Přestože CNT mohla být anarchistickými odbory, byla nejprve odbory a až potom byla anarchistická. Mezi členskou základnou a předákem sedícím se šéfy za jedním stolem sice zela velká propast, ale jako celek se CNT od UGT příliš nelišila. Oboje odbory pracovaly na modernizaci a racionální správě ekonomiky: stručně řečeno, na socializaci kapitalismu. Hlasování socialistů pro válečné půjčky v srpnu 1914 a účast anarchistických předáků ve vládě – nejprve v Katalánsku (září 1936) a pak i ve Španělské republice (listopad 1936) tak spojuje jedna nit. Malatesta již v roce 1914 označil ty své soudruhy (včetně Kropotkina), kteří akceptovali obranu národa, za „vládní anarchisty“.

CNT byla již velmi dlouho jak institucionalizovaná, tak podvratná. Rozpory skončily při všeobecných volbách roku 1931, kdy se CNT vzdala svého antiparlamentního postoje a žádala masy, aby volily republikánské kandidáty. Anarchistická organizace se změnila v „odbor aspirující na dobytí moci“, které „nevyhnutelně povede k diktatuře nad proletariátem.“¹⁴

Od jednoho kompromisu ke druhému, CNT došla až k tomu, že se zříkala protistátnosti, která byla

14) *P.I.C.*, německé vydání, prosinec 1931.

jejím *raison d'être*, a vydrželo jí to i poté, co republika a její ruský spojenec či pán v květnu 1937 – o všem, co následovalo ve vězeních a tajných mučírnicích, ani nemluvě – ukázali svoji skutečnou tvář. Podobně jako POUM i CNT fakticky odzbrojovala proletáře, když je vyzývala, aby vzdali boj proti oficiální i stalinistické policii, která byla pevně odhodlána skoncovat s nimi. Jak řekli GIC:

„...CNT patřila mezi ty, kdo nesli hlavní odpovědnost za rozdrčení povstání. Demoralizovala proletariát ve chvíli, kdy tento vyrazil do boje proti demokratickým reakcionářům.“¹⁵

Někteří radikálové se dokonce dočkali hořkého překvapení, když se octli ve vězení spravovaném starým anarchistickým soudruhem, jenž pozbyl jakoukoli skutečnou moc nad tím, co se v jeho věznici děje. A aby toho bylo ještě více, delegace CNT, která odjela do Sovětského svazu žádat o materiální pomoc, ani nevznesla otázku moskevských procesů.

Všechno pro antifašistický boj!

Všechno pro kanóny a pušky!

Ale i tak, mohli by někteří lidé namítnout, anarchisté jsou ze své podstaty proti viru státnosti očkovaní. Není snad anarchismus úhlavním nepřítelem státu? Ano, ale...

Někteří marxisté jsou schopni odrecitovat celé stránky z *Občanské války ve Francii* o zničení státní mašinérie a citovat onu pasáž ze *Státu a revoluce*, kde Lenin říká, že jednoho dne budou kuchaři spravovat společnost namísto politiků. Ale ti samí marxisté jsou zároveň schopni praktikovat to nejservilnější uctívání státu, jakmile v něm spatří činitele pokroku nebo dějinné nutnosti. Protože si budoucnost představují jako kapitalistickou socializaci bez kapitalistů, jako svět stále založený na námezdní práci, ale rovnostářsky, demokratizovaně a plánovitě, vše je připravuje na to, aby akceptovali stát (samozřejmě přechodný) a dokonce šli do války za kapitalistický stát, který považují za špatný, proti jinému státu, jež považují za horší.

Anarchismus přeceňuje státní moc, neboť za hlavního nepřítele považuje autoritu, a zároveň podceňuje setrvačnou sílu státu.

Stát je garantem, nikoli tvůrcem společenských vztahů. Stát reprezentuje a sjednocuje kapitál, ale není ani motorem ani středobodem kapitálu. Z nepopíratelné skutečnosti, že španělské masy byly ve zbrani, si anarchismus vyvodil, že stát ztrácí svoji podstatu. Podstata státu ale nespočívá v jeho institucionálních formách, nýbrž v jeho sjednocující funkci. Stát zajišťuje svazek, který si lidské bytosti mezi sebou nemohou utvořit samy a ani se ho utvořit neodvažují, a vytváří síť služeb, které jsou jak parazitické, tak reálné.

V létě 1936 možná státní aparát v republikánském Španělsku mohl vypadat bezprizorně, protože přežíval jen jako rámec schopný shromažďovat kusy kapitalistické společnosti, aby je jednoho dne znovu spojil dohromady. Mezitím dál žil v sociální hibernaci. Pak nabral novou sílu, když se uvolnily nebo rozpadly vztahy vytvořené subverzí. Obnovil své orgány, a jakmile se vyskytla příležitost, uchopil kontrolu nad těmi tělesy, jejichž vznik zapříčinila subverze. Nač se pohlíželo jako na prázdnou skořápku, to se ukázalo nejen jako schopné obrody, ale také schopné fakticky vyprázdnit paralelní formy moci, o nichž si revoluce myslela, že ji nejlépe ztělesňují.

Finální ospravedlnění své role, s nímž CNT přišla, se rovná představě, že vláda již ve skutečnosti žádnou moc nadržela, protože se jí de facto zmocnilo dělnické hnutí.

„...vláda přestala být silou utlačující dělnickou třídu stejně, jako stát již není organismem rozdělujícím společnost na třídy. A pokud členové CNT budou pracovat v rámci státu a vlády, lid bude

15) *Räte-Korrespondenz*, červen 1937.

*utlačován stále méně a méně.*¹⁶

Anarchismus nefetišizuje stát o nic méně než marxismus a představuje si jej jako cosi místně inkarnovaného. Již Blanqui vrhal svůj ozbrojený houfec do útoku proti radnicím a kasárnám, alespoň však nikdy netvrdil, že své činy zakládá na proletářském hnutí, nýbrž pouze na menšině, která měla vyburcovat lid. O sto let později CNT prohlašovala, že ve srovnání s hmatatelnou realitou „sociálních organizací“ (tj. milice, odbory) je španělský stát pouhý přelud. Ale existence státu, jeho *raison d'être*, spočívá v překrytí nedostatků „občanské“ společnosti systémem vztahů, pojítek a soustředění sil, administrativní, policejní, soudní a vojenskou sítí, která funguje jako záloha „odložená“ na kritické časy, čekající jen na chvíli, až policejní vyšetřovatel bude moci čmúchat v aktech sociálního pracovníka. Revoluce nemusí „dobyť“ žádnou Bastilu, policejní stanici nebo místodržitelství palác: jejím úkolem je zneškodnit nebo zničit všechno, z čeho tato místa čerpají své opodstatnění.

Vzestup a pád kolektivizací

Hloubka a šíře průmyslových a agrárních socializací po červenci 1936 nebyla nějakou šťastnou náhodou dějin. Marx si všiml španělské tradice lidové autonomie a propasti mezi lidem a státem, které se projevily v protinapoleonské válce a pak v revolucích 19. století, které obrodily prastarý komunální odpor vůči dynastické moci. Postřehнул, že absolutistická monarchie neotřásla nejrůznějšími vrstvami, aby tak vytvořila moderní stát, ale spíše nechala živé síly země nedotčené. Napoleon tak mohl Španělsko vidět jako „mrtvolu“,

„...ale byl-li španělský stát vskutku mrtev, pak španělská společnost byla plná života“ a „čemu v moderním slova smyslu říkáme stát, se ve skutečnosti zhmotňuje pouze v armádě, ve výlučně 'provinčním' životě lidu.“¹⁷

Ve Španělsku roku 1936 se uskutečnila buržoazní revoluce a bylo marné snít o scénářích typu 1917, ani nemluvě o letech 1848 nebo 1789. Avšak dominovala-li buržoazie politicky a kapitál ekonomicky, ani zdaleka nevytvářely jednotný vnitřní trh a moderní státní aparát, nepodřídily si společnost jako celek a neovládly lokální život s jeho partikularismem. Podle Marxe v roce 1854 „despotická“ vláda koexistovala s nedostatkem jednoty, který sahal až k rozdílným měnám a daňovým systémům: o 80 let později měl jeho postřeh stále ještě určitou platnost. Stát nebyl schopen ani stimulovat průmysl ani provést agrární reformu; nemohl ani extrahovat ze zemědělství zisky nutné pro akumulaci kapitálu, ani sjednotit provincie a nedařilo se mu potlačovat proletáře z měst a venkova.

Bylo tak téměř přirozené, že otrěs v červenci 1936 dal na okraji politické moci povstat sociálnímu hnutí, jehož reálné projevy sice obsahovaly komunistický potenciál, ale později je znovu absorboval stát, kterému umožnily zůstat nedotčený. První měsíce revoluce, která se již nacházela na ústupu, ale jejíž rozsah stále zakrýval její debakl, vypadaly jako proces štěpení: každý region, komuna, podnik, kolektiv a obec unikaly centrální autoritě, aniž by na ni fakticky zaútočily, a hodlaly žít jinak. Anarchismus a dokonce i regionalismus POUM jsou výrazem této španělské originalnosti, kterou nemůžeme správně pochopit, pokud vidíme pouze negativní stránku tohoto „pozdně“ kapitalistického vývoje. Ani porážka v roce 1937 nevymýtila elán stovek tisíců dělníků a rolníků, kteří se zmocnili půdy, továren, městských částí, vesnic, přičemž zabavovali majetky a socializovali výrobu s takovou autonomií a solidaritou

16) *Solidaridad Obrera*, listopad 1936.

17) Marx, citován Marií Laffranqueovou, „Marx et l'Espagne“ (*Cahiers de l'ISEA*, série S., č. 15).

v každodenním životě, že ohromovaly jak pozorovatele, tak samotné účastníky.¹⁸ Komunismus je rovněž opětovným přisvojením si podmínek existence.

Je to smutné, ale jestliže tyto nespočetné činy a skutky, často přetrvávající několik let, svědčí (stejně jako svým způsobem ruská a německá zkušenost) o komunistickém hnutí přetvářejícím celou společnost a o jeho úžasných podvratných schopnostech, když se vynoří ve velkém měřítku, je rovněž pravda, že jeho osud byl zpečetěn již od léta 1936. Španělská občanská válka prokázala jak revoluční energii komunitních svazků a forem, které kapitál sice prodchnul, ale přesto je dennodenně nereprodukoval, tak rovněž jejich neschopnost samy o sobě dokončit revoluci. Absence útoku proti státu odsoudila ustavování odlišných vztahů k fragmentární samosprávě zachovávající obsah a často i formy kapitalismu, zejména pak peníze a dělbu činností podle jednotlivých podniků. Jakékoli přetrvání námezdní práce zachovává hierarchii funkcí a příjmů.

Komunistická opatření by bývala mohla podrýt společenské základny obou států (republikánského a nacionalistického), a to třeba jen rozřešením agrární otázky: v 30. letech 20. století více než polovina obyvatel trpěla hladem. Na povrch sice vyvěřela podvratná síla, přičemž se do popředí dostala ta nejuťlačovanější vrstva, ti, kdo byli „politickému životu“ nejméně vzdáleni (např. ženy), ale nedokázala dojít až do konce a vykořenit samotné základy systému.

Dělnické hnutí v hlavních průmyslových zemích tehdy korespondovalo s těmi regiony světa, které socializovalo totální panství kapitálu nad společností, a kde byl komunismus v důsledku této socializace jak blíže na dosah, tak zároveň dále, protože se všechny vztahy rozkládaly do podoby zboží. Nový svět se v těchto zemích nejčastěji chápal jako dělnický svět, dokonce jako svět průmyslový.

Španělský proletariát byl naopak nadále formován pronikáním kapitálu do společnosti, které bylo spíše kvantitativní než kvalitativní. Z této skutečnosti čerpal jak svoji sílu, tak i slabost, jak dosvědčují tradice a dožadování se autonomie představované anarchismem.

„Za posledních sto let nedošlo v Andalusii ani k jedinému povstání, které by nevyústilo ve vytváření komun, rozdělování půdy, rušení peněz a vyhlášení nezávislosti... Dělnický anarchismus byl velmi podobný. I oni požadovali předně možnost řídit si svoji průmyslovou komunitu nebo své odbory sami a následně zkrácení pracovní doby a snížení úsilí požadovaného od každého...“¹⁹

Jednou z hlavních slabín byl postoj k penězům. „Zrušení peněz“ má smysl pouze tehdy, znamená-li víc než jen nahrazení jednoho nástroje k měření hodnoty jiným (třeba pracovními kupóny). Jako většina radikálních skupin, ať si říkaly marxistické nebo anarchistické, ani španělští proletáři nepohlíželi na peníze jako na výraz a abstrakci skutečných vztahů, ale jako na měrný nástroj, účetní pomůcku a redukovali tak socialismus na jinou správu stále těch stejných kategorií a základních komponent kapitalismu.

Opatření přijatá proti zbožním vztahům neselhala kvůli moci UGT (který byl proti kolektivizacím) nad bankami. Uzavření soukromých bank a centrální banky skončuje s kupeckými vztahy, pouze pokud jsou výroba a život organizovány způsobem již nezprostředkovaným komoditou a pokud takováto pospolitá výroba a život postupně začnou dominovat celku společenských vztahů. Peníze nejsou „zlem“, které se musí odstranit z jinak „dobré“ výroby, ale projevem (dnes stále nehmotnějším) zbožního charakteru všech stránek života. Nelze je zničit likvidací symbolů, ale pouze tehdy, když odumře směna jako společenský vztah.

Bez peněz se ve skutečnosti dokázaly obejít pouze zemědělské kolektivy a často tak činily za pomoci lokálních měn, kdy se kupóny často používaly jako „vnitřní peníze“. Někdy byly peníze odevzdávány

18) Mimo jiné: ORWELL a LOW & BREA, *Red Spanish Notebook* (City Lights, 1979).

19) BRENAN GERALD, *The Spanish Labyrinth* (Cambridge, 1990).

kolektivitu. Někdy dělníci dostávali poukázky podle velikosti svých rodin, nikoli podle množství odvedené práce („každému podle jeho potřeb“). Někdy peníze nehrály vůbec žádnou roli: zboží bylo sdíleno. Převládal rovnostářský duch a také odmítání „luxusu.“²⁰ Avšak neschopny rozšířit nezbožní vztahy mimo nejrůznější autonomní zóny, které neskýtaly prostor pro globální jednání, sověty, kolektivy a osvobozené vesnice se proměnily v překerní komunity a dříve či později byly buď zničeny zevnitř, nebo násilně potlačeny fašisty... či republikány. V Aragonu se v tomto ohledu zvláště činila kolona stalinisty Lístera. Když vstoupila do vesnice Calanda, jeho prvním činem bylo napsat na zeď: „Kolektivizace jsou krádež.“

Kolektivizovat nebo komunizovat?

Již od dob První internacionály anarchismus stavěl kolektivní přivlastnění výrobních prostředků proti sociálně demokratickému etatismu. Nicméně obě vize mají stejné východisko: potřebu kolektivního řízení. Skutečným problémem však je: řízení čeho? Samozřejmě, že to, co sociální demokracie prováděla shora, byrokraticky, španělští proletáři praktikovali zdola, se zbraní v ruce, a každý jedinec byl odpovědný všem ostatním, a takto odebírali půdu a továrny menšině specializované na organizování a vykořisťování druhých. Stručně řečeno, byl to opak podílu na řízení v podobě socialistických nebo stalinistických odborových funkcionářů sedících v Uhelné správní radě. Nicméně skutečnost, že produkci svého materiálního života vezme do vlastních rukou kolektivita a ne stát či byrokracie, ještě sama o sobě neodstraňuje kapitalistický charakter tohoto života.

Námezdní práce znamená průchod každé činnosti – ať už se jedná o cokoli, od orání pole až po tištění novin – skrze formu peněz. Tyto peníze onu činnost umožňují a zároveň jsou jí rozmnožovány. Nivelizace mezd, kolektivní rozhodování o všem možném a nahrazení měny k odstranění námezdní práce nikdy nestačilo. Co spojují peníze, nemůže být svobodné a dříve či později to jimi bude ovládnuto.

Nahradit na lokální bázi konkurenci asociací byl zaručený recept na katastrofu. Protože zrušil-li skutečně kolektiv soukromé vlastnictví ve svém rámci, tak se zároveň vztyčil jako svébytná entita a jako konkrétní prvek mezi dalšími prvky v celkové ekonomice a tedy jako soukromý kolektiv, nucený kupovat a prodávat, obchodovat s vnějším světem, čímž se z něj obratem stal podnik, který chtěl nechtěl musel hrát svou roli v regionální, národní a světové konkurenci nebo zaniknout.

Můžeme se jen zaradovat nad skutečností, že polovina Španělska implodovala: co mainstreamový názor nazývá „anarchií“, je nezbytnou podmínkou revoluce, jak ve své době napsal Marx. Ale podvratný dopad těchto hnutí se odehrával na bázi odstředivé síly. Oživené komunitní svazky totiž také každého uzamkly v jeho vesnici a *barrio*, jako by šlo o to objevit jakýsi ztracený svět a degradované lidství a postavit dělnickou čtvrť proti metropoli, samosprávnou komunu proti obrovské kapitalistické doméně, venkov obyčejných lidí proti komercializovanému městu, stručně řečeno, postavit chudé proti bohatým, malé proti velkému a lokální proti mezinárodnímu, a přitom zapomínat, že družstvo je často tou nejdelší cestou ke kapitalismu.

Není revoluce bez zničení státu. Ale jak ho zničit? Odrazit ozbrojené bandy, zbavit se státních struktur a zvyklostí, vytvořit nové mody debaty a rozhodování – všechny tyto úkoly jsou neuskutečnitelné, nejdou-li ruku v ruce s komunizací. My nechceme „moc“, chceme moc změnit celý náš život. Jestliže se jedná o historický proces na několik generací, lze si pak v tomto časovém rámci představit, že se bude za jídlo a bydlení dál platit mzdami? Má-li být revoluce prvně politická a až později sociální, vytvoří aparát, jehož jedinou funkcí bude boj proti stoupencům starého světa, tj. negativní funkce represe, systém kontroly, který nebude spočívat na jiném obsahu, než na svém „programu“ a vůli uskutečnit komunismus

20) BORKENAU FRANZ, *The Spanish Cockpit* (Faber & Faber, 1937).

až to jednoho dne podmínky konečně dovolí. Takto se revoluce ideologizuje a legitimizuje zrod specializované vrstvy, určené, aby dohlížela na tento proces zrání a očekávání stále zářného pozitivu. Samotnou podstatou politiky je, že není schopna a nechce nic změnit: politika spojuje, co je odloučeno, aniž by šla kamkoli dál. A v tom je moc, která řídí, spravuje, dohlíží, uklidňuje, potlačuje: prostě je.

Politické panství (v němž celá jedna myšlenková škola spatřuje problém *číslo jedna*) plyne z neschopnosti lidských bytostí řídit se samy a organizovat si svůj život a činnost. Toto panství přetrvává pouze prostřednictvím radikálního vyvlastnění, které charakterizuje proletáře. Až se všichni budou podílet na produkci své existence, schopnost nátlaku a útlaku, která je nyní v rukou státu, přestane fungovat. Stát je všemocný, protože společnost námezdní práce nás připravuje o prostředky k živobytí, výrobě a komunikaci a nezastavuje se ani před vpádem do kdysi soukromého prostoru a našeho emočního života. Nejlepší zárukou proti tomu, aby nad námi opětovně vznikla nová mocenská struktura, je co nejhlubší přisvojení si podmínek existence, a to na všech úrovních. Například, i když nechceme, aby si každý samostatně vyráběl elektřinu ve sklepě, Leviatanovo panství vychází rovněž ze skutečnosti, že energie (příznačný pojem, jehož synonymem je v angličtině slovo „moc“) nás činí závislými na průmyslových komplexech, které – ať už jsou jaderné či nikoli – nevyhnutelně zůstávají nám vnější a vymykají se jakékoli kontrole.

Představovat si zničení státu jako ozbrojený boj proti policii a armádě, znamená plést si část s celkem. Komunismus je především aktivitou. Způsob života, v němž muži a ženy produkují svoji společenskou existenci tak, že se vznik oddělených mocí paralyzuje nebo reabsorbují.

Alternativu zastávanou Bordigou, „Máme převzít továrnu, nebo převzít moc?“ (*Il Soviet*, 20. února 1920), lze a je třeba překonat. My neříkáme, že je jedno, kdo řídí výrobu, zda manažeři nebo rada, protože to, na čem záleží, je výroba bez hodnoty. Říkáme, že dokud pokračuje výroba pro hodnotu, dokud je oddělená od zbytku života, dokud si lidstvo kolektivně neprodukuje způsoby a prostředky existence, dokud existuje „ekonomika“, do té doby každá rada nevyhnutelně pozbude svou moc ve prospěch manažerů. A v tom se lišíme jak od „radovců“, tak od „bordigistů“, a proto nám ti první nejspíše budou říkat „bordigisté“ a ti druzí zase „radovci“.

Opouštíme 20. století?

Španělský debakl v letech 1936-37 je symetrický k ruskému debaklu v letech 1917-21. Ruští dělníci se dokázali chopit moci, ale nikoli ji použít ke komunistické transformaci. Zaostalost, hospodářský rozvrat a mezinárodní izolace však samy o sobě nevysvětlují výslednou degeneraci. Perspektiva renesance v nové formě pospolitých zemědělských struktur, kterou načrtnul Marx a která možná byla jiným způsobem aplikovatelná po roce 1917, byla v té době zcela nemyslitelná. Ponecháme-li stranou Leninovo vychvalování taylorismu a Trockého ospravedlnování militarizované práce, tak pro takřka všechny bolševiky a drtivou většinu Třetí internacionály – včetně Komunistické levice – socialismus znamenal kapitalistickou socializaci *plus* sověty a zemědělství budoucnosti si představovali jako demokraticky řízené velkostatky. (Rozdíl – a to důležitý! – mezi Německo-holandskou levicí a Kominternou spočíval v tom, že levice brala sověty a dělnickou demokracii vážně, zatímco ruští komunisté – jak prokázala jejich praxe – v nich neviděli nic více než taktická hesla.)

Bolševici jsou tou nejlepší ilustrací, co se stane moci, která je pouze mocí, a která se musí udržet bez toho, aby příliš měnila reálné podmínky.

Revoluci od reformy neodlišuje to, že revoluce je násilná, ale že spojuje povstání s komunizací. Ruská občanská válka byla sice vyhrána v roce 1919, ale zpečetila osud revoluce, protože vítězství nad Bílými bylo dosaženo bez komunizování společnosti a skončilo novou státní mocí. Otto Rühle ve své práci

Hnědý fašismus, rudý fašismus z roku 1939 poukázal na to, jak francouzská revoluce zrodila vojenskou strukturu a strategii adekvátní jejímu sociálnímu obsahu. Ta spojila buržoazii s lidem, ale ruské revoluci se nepodařilo vytvořit armádu založenou na proletářských principech. Rudá armáda, kterou Polsko porazilo v roce 1920, stěží měla ještě nějakou revoluční hodnotu. Již v polovině roku 1918 Trockij situaci shrnul třemi slovy: „práce, disciplína, pořádek“.

Zcela logicky a přinejmenším zpočátku i v dobré víře se sovětský stát snažil za každou cenu udržet – nejprve s vyhlídkou na světovou revoluci, pak sám pro sebe, přičemž absolutní prioritou bylo udržet jednotu společnosti, která se rozpadala. Na jednu stranu se tak vysvětlují ústupky vůči drobnému rolnickému vlastnictví, po kterých následovaly rekvizice, což obě vyústilo v další rozvrat jakéhokoli pospolitého života nebo výroby. Na druhou stranu se tak vysvětlují i represe proti dělníkům a jakékoli opozici uvnitř strany.

V lednu 1921 se kruh uzavřel. Revoluční vlna, kterou v roce 1917 uvedly do pohybu vzpoury a základní demokratické požadavky, skončila stejnou situací – až na to, že tentokrát proletáře potlačoval „proletářský“ stát. Moc, která se dostává až do bodu, kdy masakruje kronštadtské vzbouřence ve jménu socialismu, který nebyla s to uskutečnit, a toto své konání ospravedlňuje pomocí lží a pomluv, pouze demonstruje, že již nemá žádný komunistický charakter. Lenin fyzicky zemřel v roce 1924, ale revolucionář Lenin zemřel jako hlava státu v roce 1921, ne-li dříve. Bolševismu nezbyla jiná možnost než se stát manažerem kapitalismu.

Jak se hypertrofovaná politická perspektiva snažila za každou cenu zlikvidovat všechny překážky, které nemohla podvrátit, Říjnová revoluce se rozložila v sebepožírající občanské válce. Jejím patosem byl patos moci, která – neschopna transformovat společnost – zdegenerovala v kontrarevoluční sílu.

Protože opustili svůj vlastní terén, proletáři ve španělské tragédii skončili jako zajatci konfliktu, v němž na obou stranách za frontovými liniemi byla přítomna buržoazie a její stát. V letech 1936-37 španělští proletáři nebojovali pouze proti Frankovi, ale také proti fašistickým zemím, proti demokraciím a frašce „nevměšování“, proti svému vlastnímu státu, proti Sovětskému svazu, proti...

„Italská“ a „Německo-holandská“ komunistická levice (včetně Matticka v USA) patřily k těm několika málo lidem, kteří období po roce 1933 definovali jako zcela protirevoluční, zatímco mnohé skupiny (například trockisté) neprodleně předpovídaly podvrtný potenciál ve Francii, Španělsku, Americe atd.

Rok 1937 uzavřel dějinný moment, který se otevřel v roce 1917. Od této chvíle kapitál nebude akceptovat žádnou jinou pospolitost než svou vlastní, což znamenalo, že nadále nemohly existovat permanentní radikální proletářské skupiny významnějších rozměrů. Zánik POUM se rovnal konci starého dělnického hnutí.

V budoucí revoluční době nebudou těmi nejrafinovanějšími a nejnebezpečnějšími obránci kapitalismu lidé vyřvávající prokapitalistická a prostátní hesla, ale ti, kdo pochopili možný bod totální ruptury. Ani zdaleka proto nebudou velebit televizní reklamy a sociální submisivitu, nýbrž naopak budou navrhopvat změnu života... ale za tímto účelem budou volat po předchozím vybudování skutečně demokratické moci. Podaří-li se jim opanovat situaci, vytváření této nové politické formy vyčerpá energii lidí, promarní radikální aspirace, a protože se prostředek stane cílem, znovu změní revoluci v ideologii. Proti nim a samozřejmě také proti otevřeně kapitalistické reakci bude jedinou cestou proletářů k úspěchu zmnohonásobování konkrétních komunistických iniciativ, které přirozeně budou často odsuzovány jako antidemokratické či dokonce jako... „fašistické“. Boj za ustavení míst a momentů pro rokování a rozhodování, které umožňují autonomii hnutí, se ukáže jako neoddelitelný od praktických opatření zaměřených na změnu života.

„...ve všech dosavadních revolucích zůstával vždy nedotčen způsob činnosti a že šlo jen o jiné rozvržení této činnosti, o nové rozdělení práce jiným osobám, zatímco komunistická revoluce je namířena

*proti dosavadnímu způsobu činnosti, odstraňuje práci a ruší panství všech tříd i třídy samy, protože ji provádí třída, která už ve společnosti za třídu neplatí, není za třídu uznávána, je už výrazem rozkladu všech tříd, národností atd. uvnitř nynější společnosti...*²¹

21) MARX a ENGELS, *Německá ideologie* (MEVS 1), str. 246.

NORMATIVNÍ HISTORIE A KOMUNISTICKÁ ESENCI PROLETARIÁTU

Théorie Communiste (2000)

V díle *Když povstání umírají* nalézáme normativní koncepci dějin třídního boje v její ryzí podobě. Na první stránce Dauvé zavádí slovník této problematiky: slovník „promarněných“ šancí a „neúspěšných“ zhmožnění. Fašismus a nacismus se v celém textu popisují jako výsledek mezi třídních bojů předchozího období, ale tyto meze jsou definovány ve vztahu ke Komunismu (s velkým K) a ne ve vztahu k bojům onoho období. Historie kapitálu se zároveň odkazuje na rozpor, který ji přesahuje, na celkový rozpor dějin: odtržení člověka od pospolitosti, lidské činnosti od společnosti:

„Demokracie – navrhovaná jako lék na odloučení člověka od komunity, lidské aktivity od společnosti a jedné třídy od druhé – nikdy nedokáže vyřešit problém té nejrozseparovanější společnosti v dějinách.“¹

To ale nikdy nebylo jejím záměrem. Jedině společnost, v níž jsou vztahy mezi lidmi nejsilnější a nejrozvinutější, plodí fikci izolovaného jedince. Nikdy nejde o to vědět, jak politická forma pojí dohromady jedince, determinované výrobním způsobem, ale proč tyto společenské svazky nabírají formu politiky. Určitý typ jedince odpovídá určitému typu pospolitosti; jedinci tvoří pospolitosti stejně omezené, jako jsou oni sami. Demokracie (obecně stát) je formou této pospolitosti na politické rovině; nereaguje na nějakou obecnou separaci – taková separace neexistuje. Říci, že demokracie je „špatnou“ odpovědí na separaci, je jako říci, že tato obecná separace je celkovou dynamikou dějin (kterážto představa se ze široka rozvíjela v *La Banquise*).

Říká se nám, že dělníky porazila demokracie (s pomocí stran a odborů), ale o cílech – obsahu – bojů těchto dělníků (v Itálii, Španělsku, Německu) se nikdy nemluví. Jsme tak pohrouženi do problematiky „zrady“ stran a odborů.² *Vysvětlit by se však mělo právě to, že se dělníci podřizovali reformistickým hnutím, a mělo by se to vysvětlit na bázi povahy samotných těch bojů a ne vydávat za vysvětlení mlhavé stíny manipulace a klamu. „Proletáři svěřili odstranění ozbrojených band demokratům“³ – tentýž proletariát, který bojoval s kapitálem „za uplatnění vlastních metod a cílů“⁴; metod a cílů, které se nikdy nedefinují. Dauvé jde až tak daleko, že se ptá, „Kdo porazil tuto proletářskou energii?“⁵, ale o obsahu, formách a limitech vlastních této energii neříká nic. Je to proletářská energie a hotovo. Podle Dauvého ústřední otázkou bylo „jak dostat dělnickou třídu pod kontrolu“⁶, ale než si položíme tuto otázku, musíme si položit jinou: „Co dělnická třída dělá?“ To se vždy v textu rozumí tak nějak samo sebou, prostě jde o „proletářskou*

1) DAUVÉ GILLES, *Když povstání umírají*, s. 16-17 (všechny odkazy na čísla stránek se vztahují k textu tak, jak vyšel v této publikaci, pokud není uvedeno jinak).

2) s. 17-18.

3) s. 18.

4) s. 17.

5) s. 19.

6) s. 19.

energií“. Proč potom byla „kontrola“ v letech 1921 a 1943 (v Itálii) úspěšná? To jsou otázky, na něž text odpovídá jen anekdoticky, anebo, jak ještě uvidíme, hluboce: dělníci neuspěli a byli poraženi, protože neprovedli revoluci – což je propad do tautologie.

Tutéž neurčitou „revoluční energii“ nalézáme v analýze porážky dělnické třídy a následného vítězství nacismu v Německu:

„Porážka Německa z roku 1918 a pád císařství uvedly do pohybu proletářskou zteč, která byla dost silná na to, aby otřásla základy společnosti, ale impotentní, pokud šlo o její revolucionizaci, a tak na hlavní scéně vynesla sociální demokracii a odbory jakožto klíč k politické rovnováze.“⁷

Nic jiného se nám o této „proletářské zteči“ neříká. Proč nebyla dost silná na to, aby revolucionizovala společnost? To je otázka, a to ta jediná, na kterou si musíme odpovědět. Autorovi se vše zdá být tak jasné, stačí říci „proletariát“ a „revoluce“. V jednu chvíli nám cosi prchavě naznačí: německé radikální hnutí popisuje tak, že „toužilo po *‘dělnickém’ světě*.“⁸ Tento postřeh zásadního významu ale dál nerozvíjí; slouží tu jen jako jakýsi detail, který otázku porážky neřeší, a okamžitě je bagatelizován všeobecností „proletářské zteče“.

Klíč k této problematice dostáváme v podružné poznámce:

„Konzervativní revoluce ale rovněž převzala staré antikapitalistické tendence (návrat k přírodě, útěk z měst...), které dělnické strany, dokonce i ty extremistické, nedoceňovaly, jelikož odmítaly integrovat netřídní a komunitní rozměr proletariátu a nebyly schopny přemýšlet o budoucnosti jinak, než jako o rozšiřování těžkého průmyslu.“⁹

Boje nacistického režimu proti těžkému průmyslu ponechme stranou – nás zajímá ona „proletářská energie“. Tato energie tkví v onom „netřídním a komunitním rozměru“. Je-li tomu tak, potom jakmile se jednou tento rozměr proklamoval, vše ostatní, co tvoří skutečné dějiny třídního boje, nemůže být ničím víc než poslušností forem více či méně adekvátních tomuto rozměru. Argumentuje se pak podle následujícího vzoru: člověk je odtržen od společnosti a to je základ veškerých dějin; všechny historické formy lidské společnosti jsou vybudovány na tomto odtržení a snaží se ji vyřešit, ale pouze odcizenými formami. Kapitál je společností, v níž je tento rozpor dotažen až na svoji mez, ale zároveň (na pomoc přichází Hegel!) je to tato společnost, kdo plodí třídu s oním komunálním rozměrem, netřídní třídu. Co se kapitálu týče, je nucen odpovědět na tutéž otázku odtržení (která, nezapomínejme, je jen formou společenského svazku) státem, demokracií, politikou. Dostali jsme se tedy k prostému protikladu dvou odpovědí na tutéž otázku. Členy rozporu uvnitř kapitalistického výrobního způsobu již nejsou proletariát a kapitál, ale lidská pospolitost nesená proletariátem a politika (stát), které se navzájem střetávají, a jediným pojítkem mezi nimi je, že jsou to protikladná řešení transhistorického problému separace člověka od společnosti, jedince od pospolitosti. V rozvinuté podobě tuto problematiku nalézáme v „Příběhu našeho původu“ od *La Banquise* (LB č. 2). Celá tato problematika ignoruje základní axiom materialismu: že jistý typ jedince odpovídá jistému typu pospolitosti.

Proletariát nemá netřídní a komunitní rozměr: ve svém rozporu s kapitálem má schopnost zrušit kapitál a třídní společnost a vytvořit tak pospolitost (bezprostřední společenskost jedince). Nejedná se ale o rozměr, který si nese v sobě – ani jako podstatu, kterou mu propůjčuje jeho postavení v kapitalistickém výrobním způsobu, ani jako konečně se objevivší subjekt celkového směřování dějin k pospolitosti.

Protože v takové problematice není schopen o třídním boji uvažovat jako o reálných dějinách

7) s. 21.

8) s. 20. Zvýrazněno námi.

9) s. 20.

jeho bezprostředních forem a pochopit, že jeho konkrétní historický obsah vyčerpává totalitu toho, co se v boji vyjevuje (a to nikoli jako historická forma čehosi jiného), Dauvé nám nikdy neříká, proč revoluce neuspěla, nebo proč pokaždé, když stát, strany a odbory chtějí zničit revoluční hnutí, tak se jim *to povede*. „Kontrarevoluce nevyhnutelně vítězí na půdě revoluce“¹⁰ – přesně tak, ale nikdy se nedovíme, proč kontrarevoluce v poměru k historickým charakteristikám revoluce vítězí. Autor sice popisuje, jak k tomu dochází, ale u toho i zůstává. Vzhledem k obecné problematice musí být jediné vysvětlení tautologické: revoluce neuspěla, protože nedošla dál. Tím jsme však o fakticky existujícím debaklu fakticky existující revoluce neřekli nic. „Na tomto rozcestí byly demokracie a sociální demokracie pro německý kapitalismus nepostradatelné, aby mohl ve volebních urnách zabít ducha vzpoury, vymoci na šéfech řadu reforem a rozprášit revolucionáře.“¹¹ Ale vztah této aktivity třídy kapitalistů a sociální demokracie k historickému obsahu revoluce samotné, který jediný by nám pověděl, proč se „to povedlo“, zůstává nevysvětlen. A zde leží nutný slepý bod této problematiky.

Kapitola o Španělsku dovádí slepé uličky této problematiky do krajností. Dauvé sice precizně popisuje kontrarevoluci (v tomto ohledu mezi námi není neshod), ale o revoluci mluví jen na bázi toho, co neudělala, ve vztahu k tomu, co měla udělat, a jako o posloupnosti „fatálních chyb“:

„Po porážce reakčních sil v mnoha městech měli dělníci moc ve svých rukou. Co s ní ale udělají? Měli ji vrátit zpět republikánskému státu nebo ji měli použít k dalšímu postupu komunistickým směrem?“¹²

Odpověď známe a Dauvé nám velice podrobně vysvětluje „fatální chybu“ španělských revolucionářů, kteří se nedokázali utkat se zákonnou vládou, státem. Proč se ale této chyby dopustili? Nesouvisela snad tato chyba se samotnou povahou oné „proletářské zteči“? (Fatální byla zcela jistě, ale zda můžeme hovořit o chybě už tak jisté není.) To jsou skutečné otázky, k nimž se tato problematika neumí postavit. V květnu 1937, „stále ještě bylo v silách dělníků povstat proti státu (nyní v jeho demokratické podobě), ale již svůj boj nedokázali dotáhnout až k otevřené roztržce.“¹³ Takže v červenci 1936 to v jejich silách bylo. Podle Dauvého CNT a POUM, které se bály odcizit státu, „oklamaly“ masy:

„Protože akceptovaly mediaci ‘zastupujících organizací’ a výzvy POUM a CNT k umírněnosti, ty samé masy, které v červenci 1936 porazily fašistické vojsko, v květnu 1937 bez boje kapitulovaly před republikánskou policií.“¹⁴

Přidržíme-li se tohoto výkladu, jsou španělští proletáři idioti. Je něco mimořádného používat fráze typu „masy vložily svoji důvěru“, „fatální chyba“, „proletáři, přesvědčeni, že fakticky drží moc“, „protože akceptovaly mediaci...“ bez jediného stínu pochybnosti nebo otázky jako třeba: ale proč se to povedlo? Proč vložili svoji důvěru? Proč k této chybě došlo? Proč toto přesvědčení? Jestliže se zde tyto otázky ani letmo neobjevují, tak bychom se měli ptát, proč ne.

Jde o to, že v textu je proletariát od přírody revoluční a ještě lépe komunistický. Že dějiny jsou dějinami odtržení člověka od společnosti, je hotová věc. Co se proletářů týče, jsou to, „komodifikované bytosti, které už nemohou a ani nechtějí existovat jako zboží a jejichž vzpoura trhá kapitalistickou logiku na kusy.“ Proletáři jsou tedy sami o sobě rozporuplné bytosti a jako takové v sobě nesou pospolitost

10) s. 20.

11) s. 21. *Poznámka překladatele do angličtiny (PPA)*: Ve francouzské verzi textu, na nějž se *Théorie Communiste* odkazují, byly demokracie a sociální demokracie nepostradatelné rovněž ke zkrocení/integraci (*encadrer*) dělníků. Tato fráze je v anglické verzi vynechána.

12) s. 25.

13) s. 26.

14) s. 26.

– komunismus. Z toho pak plyne, že když se jim nepovede provést revoluci, tak se jim to nepovedlo proto, že se zmýlili nebo byli oklamáni. A tak se to, co se nestalo, stává vysvětlením toho, co se fakticky stalo.

Formulace „komodifikované bytosti atd.“ ponechává obestřeny temnotou teoretické otázky, nad něž není obtížnějších či zásadnějších. Proletáři jsou zde jádrem vnitřního rozporu, o jehož jednom členu se nemluví a bere se jako hotová věc: na jednu stranu jsou zbožím, ale ve jménu čeho jím na druhou stranu už nechtějí být? Jednoduše: jsou to lidé. Společenská definice proletariátu ve specifickém výrobním způsobu tak ustupuje hybridní definici: zboží a člověk. Kdo je ale pak tímto člověkem, jenž není souborem svých společenských vztahů, skrze něž je pouze zbožím?

Od chvíle, kdy se revoluční podstata proletariátu konstruuje jako tato rozporuplná hybridizace člověka a zboží, dějiny třídního boje – a přesněji revoluce a komunismu – mizí. Komunismus je totiž jednou provždy vepsán v podstatě proletariátu. Jenže to, že proletariát nemůže a nechce zůstat tím, čím je, není vnitřním rozparem jeho podstaty, vlastním jeho bytí, ale realitou jeho rozporuplného vztahu ke kapitálu v historicky specifickém výrobním způsobu. Je to tedy vztah tohoto konkrétního zboží, kterým je pracovní síla, ke kapitálu coby vztah vykořisťování, co je revolučním vztahem. Takto postulován je nutně dějinami: dějinami tohoto rozporu. Třídní boj v Barceloně v květnu 1937 nebyl hnutím komunismu obecně (ani v těchto konkrétních podmínkách), jež zklamalo z důvodů, které nelze nikdy určit. Byla to taková revoluce, jaká skutečně existovala, tudíž revoluce jako afirmace proletariátu, který svoji sílu a obsah své autonomie čerpal ze samotného svého postavení v rámci kapitalistického výrobního způsobu. Takže „chyby“ se teď jeví jako jí vlastní limity, kterými byly do té míry, do jaké revoluce implikuje svoji kontrarevoluci. *Afirmace autonomie proletariátu nutně znamená afirmaci toho, čím je v kapitálu. V tom nalézají svoji moc a raison d'être pro své konání a zároveň vzniká zásadní pojítko mezi tímto konáním a kontrarevolucí.*

Afirmace „netřídního“, „komunitního“ rozměru proletariátu je jen výsledkem nevalného porozumění jedné éře třídního boje (do 40. let 19. století) a nikoli revoluční podstaty proletariátu. Dovoluje však konstruovat proletariát jako zosobnění lidství, jako zastoupení pre-existujícího rozporu. Komunismus se postuluje jako pnutí, jako tendence, která se staví proti kapitálu od počátku kapitalistického výrobního způsobu a směřuje k jeho roztrhání na kusy. To je ale něco jiného než tvrdit, že komunismus je hnutím, které ruší stávající podmínky, tedy pohybem *vnitřního* rozporu těchto podmínek. Navíc, je-li proletariát obdařen tímto rozměrem, historický proces třídního boje již ve vztahu k revoluci není skutečně nutný: je totiž pouhým procesem *realizace*. Dochází tak k uklouznutí v analýze, kdy rozpor mezi komunismem a kapitálem nahrazuje rozpor mezi proletariátem a kapitálem.

Vrátíme-li se zpět k průběhu španělské občanské války, jak se popisuje v textu, je zarážející používání konjunktivu a kondicionálu: „Přenést revoluci do oblastí, které byly mimo republikánskou kontrolu, by bývalo znamenalo dovést revoluci také v republikánských oblastech.“¹⁵ Co se nestalo, je vždy vysvětlením pro to, co se fakticky stalo: „ale ani Durruti si patrně neuvědomoval, že stát všude zůstal nedotčen.“ Vše se děje, jako by tu byl obří teploměr se stupnicí, která končí Komunistickou Revolucí (lidskou pospolitostí): zastrčíte jej do citlivého bodu událostí a sledujete, kam až rtuť vystoupá, a pak vysvětlujete, že rtuť vystoupala jenom do nějakého stupně, protože se jí nepovedlo vystoupat výš.

Avšak, „Durruti a jeho soudruzi ztělesňovali energii, která nečekala až na rok 1936, aby střežlivě zaútočila na stávající svět.“¹⁶ „Proletářská energie“ hraje v této vizi dějin hvězdnou úlohu: to ona nutí rtuť v teploměru stoupat. Jako u starých fyziků je to jedna z těch nepopsatelných sil předurčených k tomu, aby halily všechny tautologie. Zběžně si povšimněme, že „energie“ je *ztělesněná* stejně jako „energie“.¹⁷

15) s. 27.

16) s. 28.

17) PPA: „élan“ – hra s Dauvého „revolučním elánem“ (str. 29), která se v jiných Dauvého textech překládá jako „re-

Nakonec, aniž by vysvětlil, proč španělská revoluce nedokázala dojít dál a jaký je její nezbytný vztah ke kontrarevoluci, Dauvé hromadí všechna dokonale věčná „jak“, ale vůbec nám nenabízí ani náznak vysvětlení; anebo jen v kondicionálu, přičemž podmínkou je to, co se bývalo mělo udělat:

„O deset let později by vyhlášení okamžité a bezpodmínečné nezávislosti španělského Maroka přinejmenším vyvolalo neklid v úderných jednotkách reakce.“¹⁸

„Aby se přeměny, bez nichž se revoluce stává prázdným pojmem, upevnily a rozšířily, bývaly by se musely postulovat jako antagonistické vůči státu, jasně chápanému jako protivník. Potíží bylo, že dvojvládní po červenci 1936 existovalo jen zdánlivě. Nejen, že nástroje proletářské moci, které vzešly z povstání a ty, které následně dohlížely na socializace, tolerovaly stát, ale udělily státu primát v boji proti Frankovi, jako kdyby bylo takticky nezbytné projít na cestě k Frankově porážce přes stát.“¹⁹

„Komunistická opatření by bývala mohla podrýt společenské základny obou států (republikánského a nacionalistického), a to třeba jen rozřešením agrární otázky: v 30. letech 20. století více než polovina obyvatel trpěla hladem. Na povrch sice vyvěřela podvrtná síla, přičemž se do popředí dostala ta nejutlačovanější vrstva, ti, kdo byli 'politickému životu' nejvíce vzdáleni (např. ženy), ale nedokázala dojít až do konce a vykořenit samotné základy systému.“²⁰

Proč? Abychom na tuto otázku mohli odpovědět, musíme onu revoluci definovat jinak než jako „revoluční elán“, „komunistický potenciál“ nebo „potracenou revoluci“.²¹ O rozporu mezi proletariátem a kapitálem je třeba uvažovat jako o vztahu reciproční implikace a o revoluci a komunismu jako o historických produktech – a ne jako o výsledku podstaty revoluční třídy, která je takto definována jednou provždy.

Pro Dauvého německá revoluce stejně jako ta ruská a španělská svědčí o „komunistickém hnutí přetvářejícím celou společnost“.²² Jenže je třeba definovat právě povahu komunistické revoluce v tomto konkrétním kritickém bodě v dějinách rozporu mezi proletariátem a kapitálem, chceme-li porozumět jejím limitům a jejímu vztahu ke kontrarevoluci, aniž bychom ji redukovali na to, co bývala měla udělat a čím nebyla. Avšak autor nám poskytuje jakési vysvětlení limitů této revoluce, ačkoli mu zjevně nepřikládá velkou důležitost:

„Španělská občanská válka prokázala jak revoluční energii komunitních svazků a forem, které kapitál sice prodchnul, ale přesto je dennodenně nereprodukoval, tak rovněž jejich neschopnost samy o sobě dokončit revoluci. Absence útoku proti státu odsoudila ustavování odlišných vztahů k fragmentární samosprávě zachovávající obsah a často i formy kapitalismu, zejména pak peníze a dělbu činností podle jednotlivých podniků.“²³

A co když to byly právě tyto svazky a tyto formy, co zabránilo „útok“? A co když byly jen konkrétní formou afirmace proletariátu? Dauvé si tento typ otázek neklade, protože pro něj jsou konkrétní podmínky vždy jen podmínkami ve vztahu k tomu, co revoluce musí učinit, a nikoli sama forma revoluce v daný moment. V této stručné leč velmi zajímavé pasáži neuniká problematice objektivních podmínek/revoluční podstaty. Tyto konkrétní podmínky, na něž nás upozorňuje, měly být těmi, které

voluční vlna“, „...přívál“ nebo „...energie“. A ta odpovídá jedné z nepopsatelných sil zapomenutých fyziků.

18) s. 28-29.

19) s. 30.

20) s. 34.

21) s. 29, 33, 30 – popořadě.

22) s. 34.

23) s. 34.

nicméně měly vyprodukovat útok proti státu. V důsledku tak sice dává toto vysvětlení limitů, ale to nezahnuje do obecné úvahy. Kdyby zasahovalo, Dauvé by byl nucen historicky specifikovat onu „revoluční energii“, onen „revoluční elán“ a nemohl by nadále mluvit o „potracené revoluci“ či o „komunistickém potenciálu“. Již by nemohl vysvětlovat, co se stalo, tím, co se nestalo, a všechna ta „bývalo by bylo“ by neměla žádný smysl. Jenže on se spokojí s tím, že jednoduše vedle ahistorické vize revoluce a komunismu klade podmínky, které jim dají formu, které je vytvarují. Dějiny třídního boje jsou tu vždy dvojaké: na jedné straně komunistický princip, elán nebo revoluční energie, která hýbe proletariátem – transcendentní dějiny – a na straně druhé limitované projevy této energie – anekdotické dějiny. Mezi těmito dvěma aspekty existuje jistá hierarchie. Transcendentní dějiny jsou „skutečnými“ dějinami a skutečné dějiny se všemi jejich limity jsou jen nahodilou formou transcendentních dějin, a to natolik, že ty jsou neustálé soudem dějin skutečných.

Stěží můžeme zpochybňovat Dauvého poznámku o stavu společenských vztahů ve Španělsku 30. let 20. století, ale buď bylo možné udělat to, o čem říká, že by to bývalo bylo potřeba udělat, a tak šlo ony podmínky překonat, nebo to možné nebylo a v tom případě všechny Dauvého kondicionály ztrácejí veškerý racionální význam. Ona situace by bývala byla překonána, kdyby ten revoluční elán byl takový, jaký ho ve své analýze předpokládá. Jestliže však šlo o programatický boj, pak je ona situace (komunální svazky) materiálem, který si tento boj přepracovává podle své vlastní povahy.

Lze se domnívat, že celý tento historický text je reflexivním dílem na téma, o čem revoluce musí a může být dnes. Potíž s Dauvéem je však ta, že to prezentuje věčným, nadčasovým způsobem. A to natolik, že i když jsme nakonec informovanější, přesto jsme nikterak nepokročili v zásadní otázce: proč by dnes revoluce mohla být tím, čím nebyla v minulosti?

Aby bylo jasno: absolutně souhlasíme se sledem faktů, jak ho Dauvé předkládá pro Německo i pro Španělsko (s jistými výhradami ohledně Ruska). Jeho koncepcí revoluce je zcela naší vlastní koncepcí, co se týče jejího obsahu a komunistických opatření, jejího chápání jako komunizace a ne čehosi, co komunizaci předchází. Zásadně se však lišíme v chápání běhu třídního boje jakožto prostého kladení daného a poznaného komunistického principu, obsaženého v bytí proletariátu, vedle dějin, které se spokojí s parciálním, zmateným nebo potraceným vyjadřováním tohoto principu. Otázkou zde není metoda historické analýzy; nejde o rozepří mezi filozofy dějin. Jako vždy jde o porozumění dnešní době. Dauvého metoda znemožňuje porozumět překonání programatismu, překonání revoluce jakožto afirmace proletariátu.²⁴ Komunistická revoluce, jak ji *dnes* můžeme chápat my, jak se předestírá v tomto cyklu bojů, je pro něj přítomná (limitovaná, potracená, s chybami a iluzemi atd.) již v ruské, německé a španělské revoluci. A tak, když říkáme, že souhlasíme s pojetím revoluce, které prezentuje na konci své brožury, je tomu tak proto, že on nevidí, že *tato* revoluce není – už není – revolucí ruskou atd. To byly revoluce cyklu bojů, v němž se proletariát afirmoval. Dnes už tomu tak není. Nechápat to má nutně své důsledky pro každou teorii založenou na současné situaci vztahu mezi proletariátem a kapitálem, na porozumění současným bojům a na *revoluci jakožto vyprodukovaném překonání tohoto cyklu bojů*. Jinak řečeno, na způsobu, kterým tyto boje bereme jako skutečně plodící své překonání (prakticky i teoreticky), a ne jako boje, které je třeba posuzovat ve vztahu k tomuto překonání již kladenému jako norma. Dějiny třídního boje jsou produkcí a nikoli realizací.

24) Vysvětlení pojmu „programatismus“, s nímž TC přicházejí, viz jejich text *Mnoho povyku pro nic*.

LIDSKÉ, PŘÍLIŠ LIDSKÉ?

Gilles Dauvé (2000)

Je na čtenáři, aby posoudil, zda text *Když povstání umírají* vysvětluje to, co se stalo, tím, co se nestalo, jak se domnívají Théorie Communiste. My jsme přesvědčeni, že jsme v tomto článku nejprve vyložili, co proletáři fakticky dělali, a pak co nebyli schopni nebo nechtěli dělat. „Přesto ze všech těchto snah [boje německého proletariátu v letech 1919 až 1923] nelze načerpat jiná než negativní poučení... Naučili jsme se, jak se to nedělá.“¹ Skákat tam a zpátky mezi včerejškem a zítřkem má sice svá úskalí, ale je to poučnější než výklad, podle něž každé sociální hnutí neúspěšně končí tam, kam ho žene jeho epocha.

„Proto si lidstvo ukládá vždy jen takové úkoly, které může řešit, neboť při přesnějším zkoumání se vždycky ukáže, že úkol sám vzniká jen tam, kde jsou materiální podmínky k jeho řešení už dány nebo kde jsou alespoň v procesu vznikání.“²

Budiž. Na nás zůstává určit tyto podmínky a úkol, kterému odpovídají. Jinak se omezuje na demonstraci, jak se stalo, co se muselo stát. Není tedy bez zajímavosti rekonstruovat dvě stě let třídních bojů na základě znalostí, které dnes o nich máme. Ale jaká výsada dává pozorovateli v roce 2000 poznat, že jeho stanovisko je konečně tím správným? Není žádná záruka, že v roce 2050, po dalších 50 letech kapitalismu, ještě širší přehled z x + y důvodů nestanoví, čím proletáři v roce 2000 (a spolu s nimi TC i G. Dauvé) zůstali historicky omezeni limity svých časů a tedy, že komunismus v roce 2000 vlastně nebyl na obzoru o nic víc než v roce 1970 nebo 1919, ale teď začíná nová doba, která nám dovoluje opravdu uchopit minulost z nového, správného hlediska. Nemůže to zaručit nic kromě jistoty, že se ke konci 20. století otevřela zcela odlišná historická epocha. Toto přesvědčení TC je rozhodně dobře podepřené a vyargumentované. Přes to přes všechno však nic nekarikujeme, čteme-li tuto vizi fáze, v níž proletariát s kapitálem údajně nadále stojí proti sobě tváří v tvář, což proletářům umožňuje zpochybňovat svoji vlastní existenci jakožto třídy, čímž se otázka komunismu klade v celé své nahotě, jako novou verzi „finální krize“.

A to je pochybné nejen jako pouhá teoretická pozice, ale hlavně jako způsob vztažení se ke světu, jako tento *ultimatismus*.³

Kapitalismus bude nereprodukovatelným teprve toho dne, až ho proletáři přestanou produkovat. Společenský systém nemá žádnou objektivní mez. Proletáři si ukládají jen takové úkoly, které mohou a *chtějí* rozřešit.

Théorie Communiste se vyhýbají kondicionálům a konjunktivům. Avšak tak, jako je jedním z rysů

1) MATTICK PAUL, „Otto Rühle and the German Labour Movement“, 1935, v *Anti-Bolshevik Communism* (Merlin Press, 1978).

2) MARX KAREL, „Předmluva“, *Ke kritice politické ekonomie*, 1859 (*Marx-Engels: Vybrané spisy*, svazek 2, Nakladatelství Svoboda, Praha 1977), s. 467.

3) *Poznámka Endnotes*: Ultimatismus – přesvědčení, že se člověk nachází v pozici uchopit konečnou pravdu.

jazyka projekce do budoucnosti, i člověka charakterizuje jeho schopnost přemýšlet, co by mohlo být, re-interpretovat minulost na základě kolektivních *voleb* činěných společenskými skupinami a tak zvažovat, co by bývalo mohlo být. Dějiny jsou kombinací možností a vůlí. Svoboda nespočívá ve schopnosti udělat cokoli, co se nám zachce, ale v tom, že chceme to, co můžeme udělat. Což je jen jiný způsob jak říci, „lidé dělají své dějiny sami, ale (...) za okolností, které tu bezprostředně nacházejí, které jsou jim dány a které zdědili z minulosti,“⁴ za okolností, které si sami nevymysleli, ale které je v jejich moci modifikovat.

„Vůle“, „svoboda“, „člověk“ – to vše jsou slova, která ruší teoretickou přísnost TC. Naneštěstí, odmítat všechny pojmy, které jsou kapitalismu vnější, znamená odsoudit se k tomu, že nemyslíme nic než kapitalismus. Osud kapitalismu nelze pochopit pouze na základě samotného kapitalismu. Odmítat všechny pojmy, které odkazují mimo strukturu kapitál/námezdní práce, se rovná konstruování modelu, jenž je nevyvratitelný, protože se vztahuje jen sám k sobě. K čemu by nám byl proletářský strukturalismus?

Nepostulujeme neredukovatelnou, ahistorickou lidskou podstatu, která nakonec roztrhne kapitalistické okovy.

„Pod prací se skrývá aktivita,“ konstatoval jeden článek v *La Banquise*.⁵ Idealismus? Vše závisí na tom *pod*. Představovat si kapitalismus jako vězení, z něž jednoho slavného jitra vyjde podstata věci, která je dnes zavřená, je falešné. Předpokládalo by to totiž vždy již existující pozitivitu ujařmenou kapitálem a čekající na útěk.

Na rozdíl od ní však existuje – ani před kapitálem ani vně kapitálu, ale konsubstancionálně s ním a jako nezbytná podmínka jeho fungování – univerzální rozměr živé práce, kterou se každý den sytí.

A to ne ve smyslu, v němž se práce pokládá za esenciální charakteristiku člověka definovaného jako *homo faber*.

Řečeno jednodušeji, proletáři nejsou tupá hovada. Člověk není zapřahován do práce tak, jako zvíře. I to nejmanuálnější povolání vyžaduje víc než jen pouhé použití svalstva: úchop, anticipaci gesta, taylorismem nevymazanou *savoir-faire*, získanou dovednost, kterou pak dělník může přenést. Tato schopnost zahrnuje představu o tom, co dělají a čím jsou ostatní dělníci, i když žijí 10 000 kilometrů daleko. Kůň může odmítnout práci, která se od něho žádá, může zabít svého pána, utéct a dožít na svobodě, ale nemůže iniciovat jinou podobu života, která reorganizuje i život bývalého pána. Kapitál je kapitálem, protože nevykořisťuje jen produkt práce, ale to, co je lidské: schopnost pracovat, energii, která je vždy kolektivní a kterou kapitál řídí, ale nikdy ji nemůže úplně ovládnout, na které je závislý a která jej může uvrhnout do krize – či dokonce do revoluce.

Proletarizace není ztrátou něčeho, co předtím existovalo, ale vykořistěním lidské kapacity. *Odcizení* je transhistorické jen do té míry, že kapitalismus rekapituluje minulost mnoha tisíciletí. Cosi se stává *cizím*: to je rozhodně jedna z charakteristik námezdní práce. Ta je uskutečněním vyvlastnění nikoli nedefinovatelného lidství, ale času kontrolovaného, energie využitě a aktů vynucených kapitálem, který se takto zhodnocuje. Proletář každodenně neztrácí kousek jakési věčné podstaty, ale životní síly, společenské kapacity, kterou soumar nemá k dispozici, a která je tak realitou vnitřní námezdnímu vztahu. Nejde tedy o to vnést do analýzy lidský rozměr, ale vidět, že se tam nalézá.

Zásadním příspěvkem Německo-holandské levice a jejich potomků je, že právě toto zdůrazňovala.

„Je-li dělník i z ekonomického hlediska více než stroj, tak proto, že kapitalistovi vyrobí více, než ho stojí a především proto, že v průběhu své práce projevuje kreativitu, schopnost vyrábět stále více a stále lépe, než jakou kdy měla kterákoli výrobní třída z předchozích dob. Když kapitalista zachází

4) MARX KAREL, *Osmnáctý Brumaire Ludvíka Bonaparta (Marx-Engels: Vybrané spisy, svazek 2, Nakladatelství Svoboda, Praha 1977)*, s. 264.

5) „Sous Le Travail: l'Activité“, *La Banquise* č. 4, 1986.

*s proletariátem jako s dobyt看em, rychle se ke své škodě naučí, že dobytek nemůže plnit funkci dělníka, protože produktivita nadměrně vykořisťovaných dělníků rychle klesá. A tady jsme hluboko u kořene rozporů moderního systému vykořisťování a historického důvodu jeho debaklu, jeho neschopnosti stabilizovat se.*⁶

Socialisme ou Barbarie stejně jako radovectví redukovali rodový charakter, jenž je základem námezdní práce, na rozměr jejího řízení. Tato skutečnost by nás však neměla zaslepit tak, že neuvídíme, co tyto proudy, které reflektovaly boje za samostatnou aktivitu a autonomii proti šéfům, byrokracii a státu, vynesly na světlo: je to proletariát, koho kapitalismus staví do situace univerzality.

Není tedy důležité, že proletáři vyrábějí bohatství (které nás povětšinou ochuzuje), ale že sami jsou čím dál totálnější leč nikdy totální komodifikací aktivity a života. Jelikož proletář je zbožím, které vyrábí všechna ostatní zboží, obsahuje je všechna, drží klíč ke svému vlastnímu vykořisťování a neguje-li sebe samého jako komodifikovanou bytost, může revolucionizovat svět zboží. Žádná předchozí vykořisťovaná třída s podobným potenciálem nežila.

Ve skutečnosti, i když umírali z přepracování, otrok, nevolník, rolník pod jhem *corvée* a daní, řemeslník a dělník před průmyslovou revolucí, byli zběsile vykořisťováni jen v jedné části jejich existence, jejíž velký díl zůstával mimo kontrolu panující třídy. Nevolníková zeleninová zahrádka pána nezajímala. Moderní proletáři vyrábějí totalitu materiálního života, pozbývají ji, pak ji dostávají zpět ve formě zboží a spektaklu a to má podobu globálního oběhu zboží a práce. A právě z tohoto důvodu byl kapitalismus před sto padesáti lety teoretizován jako realizace, ne-li dovršení, podvojně tendence k univerzalizaci lidství a jeho odcizení.

V letech 1830 až 1848 si menšina uvědomila, že společnost se ocitla na hraničním bodu: individua jako proletáři si musí přivlastňovat totalitu životních podmínek, „nejen proto, aby dosáhla činného sebeuplatnění, nýbrž už proto, aby vůbec zabezpečila svou existenci.“⁷ Ohlášená revoluce použije výrobní síly, ale nebude revolucí *výrobců*. Technologie je totiž platná jen jako rozkvět jedinců a s překonáním profesních schopností, „dostává teď ráz nahodilosti právě osamocenenost individuí, zvláštní soukromý výtěžek každého z nich.“⁸

*„Zatímco tedy uprchlí nevolníci chtěli jen svobodně rozvíjet a uplatnit své existenční podmínky, které tu už byly, a proto dospěli v poslední instanci jen ke svobodné práci, musí proletáři, aby se osobně uplatnili, zrušit dosavadní podmínku své vlastní existence, která je zároveň podmínkou existence celé dosavadní společnosti, totiž práci. Proto jsou také v přímém protikladu k formě, v níž si až dosud individua určité společnosti dávala souhrnný výraz, ke státu, a musí svrhnout stát, aby prosadila svou osobnost.“*⁹

Za zejícím rozporem narůstající výroby bohatství, které zbídačuje své výrobce, ti radikálnější vnímali historickou příležitost v podobě rozporu *práce*, „která je nyní jediné možnou, ale jak vidíme, negativní formou činného sebeuplatnění.“¹⁰

Ze střetu mezi řemeslníky mohla vzejít nová postava překonávající tvůrce-umělce a proletáře-sluhu stroje. Díky komodifikované práci, která byla nezávislá na svém obsahu a lhostejná k němu, leč kolektivní, si bylo možné představit sdružení a překonání námezdní formy (jež byla stále ještě příliš mladá, než aby

6) *Socialisme ou Barbarie* č. 1, 1949.

7) MARX KAREL, *Německá ideologie (Marx-Engels: Vybrané spisy, svazek 2, Nakladatelství Svoboda, Praha 1977)*, s. 279-280.

8) *Ibidem*, s. 281.

9) *Ibidem*, s. 272-273.

10) *Ibidem*, s. 279.

se mohla jevit „přirozeně“).

„Proletariát“ je tedy chápán jako to, co bude tvořit jinou společnost. Jakousi společnost již předznamenává, jelikož se v něm rozpouštějí třídy. Vtahuje řemeslníky a rolníky, přitahuje část „intelektuálů“ a netvoří nějaký blok či entitu, nýbrž vyjadřuje sociální dekompozici (nebo rekompozici, jak doufají revolucionáři). Proletáři zakoušejí nezaměstnanost, chudobu, vykořeněnost, rozpad rodiny, zvyklostí, identit, hodnot a zároveň jednají kolektivně (jak bylo patrné z povstání, chartismu, odborů, *Tristanova Union Ouvrière* a také z luddismu, který pozdější odborové svazy falešně líčily jako hrubou sílu, živelnou, ale omezenou). Před rokem 1848 je tedy proletariát dostatečně rozloženým ansámblem, takže může sám sebe kritizovat, a zároveň je stále ještě dosti pospolitý, aby mohl chtít bojovat a rozbíjením hranic mezi dělníkem/nedělníkem, řemeslníkem/nádeníkem, manuální/intelektuální prací... spět ke svobodnému sdružení. Organizované dělnické hnutí tento odkaz následně převzalo i popřelo a komunistický horizont na více než sto let ulpěl na sociologii.

Ačkoli Marxovým cílem byl „popis charakteristik komunistické společnosti“¹¹, tak pod tíhou své epochy o ní stále silněji uvažoval *na bázi kapitalismu* a díky kritice politické ekonomie se v této kapitalistické bázi uzavřel. K čemu je ale vědecky „dokazovat“ vykořisťování namísto odhalení toho, jak vykořisťování vykořisťuje toho, kdo může zplodit komunismus?

Nejde o to upřednostnit „mladého“ Marxe před „starým“ Marxem, ale pochopit, že „mladý“ Marx obsahuje „starého“ Marxe daleko víc, než „starý“ Marx obsahuje „mladého“ Marxe. Tato intelektuální involuce je tedy ozvěnou historické stabilizace. Když srovnáme perspektivu z poloviny století, kterou nejlépe syntetizoval autor *Ekonomicko-filozofických rukopisů z roku 1844*, ale kterou vyjádřili také jiní,¹² s perspektivou obsaženou v Mezinárodním dělnickém sdružení nebo v Komuně, ta druhá je oproti první ochuzená.

Kolem roku 1848 však k revoluci nedošlo a bylo by marné očekávat, že komputelizace v roce 2000 konečně učiní „historicky nutným“ to, čeho měl před rokem 1914 dosáhnout mechanizovaný velkopřemysl nebo rodící se automatizace po roce 1960.

Pravdou je, že každá důkladná reorganizace výrobního systému dělníky materiálně zbídačuje, ale rovněž je připravuje o relativní kontrolu nad jejich prací a rozpoutává odpor a revolty, které jsou často konzervativní, ale někdy i revoluční. Zpochybnění forem námezdní práce kapitalismem otevírá cestu roztržce s námezdním postavením. Nikdy tu není žádná záruka, že ji komunistické hnutí bude schopné či ji bude chtít využít, ale ta možnost tu je, což činí proletariát „třídou, která svrhne.“¹³

Hypotéza: žijeme v nové márníční epoše, kdy si kapitalismus dokáže vytvářet póly zisku, technicky inovovat a rozmnožovat spotřební zboží, vytvářet zaměstnanost a/nebo příjem, utišit nepokoje, ale ne sjednotit globální společnost generalizované práce právě ve chvíli, kdy se tato stává nepodstatnou. Od smrdutých sklepů v Lille či Manchesteru roku 1840 po obýváky státních paneláků, kde čestné místo zaujímá videorekordér, problémem zůstává: jak zapřáhnout námezdně pracující do práce, jsou-li ziskoví, a co si s nimi počít, když nejsou. Jednou krajností je v Číně 100 milionů vykořeněných bývalých venkovanů, které kapitalistické město nebude schopné integrovat. Na druhém konci řetězu je Seine-Saint-Denis (*poznámka Endnotes*: pařížské předměstí): škola do 22 let; rekvalifikační programy; bezvýznamná a překerní pracovní místa; sociální dávky. A mezi nimi Spojené státy. Podle Emmanuela Todda (*L'illusion*

11) BORDIGA AMADEO, „Trajectorie et catastrophe de la forme capitaliste dans la classique et monolithique construction marxiste“, *Réunion de Piombino*, září 1957. (Francouzský překlad článku, který se objevil v *Il Programma Comunista* roku 1957.)

12) Viz MAILLARD ALAIN, *La Communauté des égaux* (éd. Kimé, 1999).

13) MARX KAREL, *Německá ideologie (Marx-Engels: Vybrané spisy, svazek 2, Nakladatelství Svoboda, Praha 1977)*, s. 246.

économique), „největší úspěch amerického výrobního systému je antieconomický.“ Otázka tedy nezní, zda z této situace není pro kapitál cesty ven, nýbrž zda znovu otevírá cestu ven pro proletariát nikoli jako třídu dělníků, ale jako třídu *kritiky práce*.

Mezi kapitálu je, že se nedokáže obejít bez práce, kterou vskutku generalizuje, když vede miliony bytostí ke vstupu do námezdní práce, a zároveň práci redukuje na zanedbatelnou roli. Ve snaze o nápravu myslitelé jako Andre Gorz navrhují odpojit peníze od práce, aby tak každému mohl být poskytnut podíl na spotřebě, ať už se podílel na výrobě nebo ne. Taková společnost však není možná: i kdyby byla desetkrát automatizovanější, náš svět by pořád stál na práci. Proletáři zůstanou nutným zlem kapitalismu.

Otázka: lze přejít od momentu, kdy kapitál odmítá mnohé proletáře (zejména mladé), k odmítnutí tohoto světa a jeho práce ze strany proletářů (zejména spousty těch mladých)? Co udělá tato „masa, která vznikla z akutního rozkladu společnosti, především z rozkladu středního stavu, ačkoli, jak se rozumí samo sebou, řady proletariátu postupně rozmnožuje i živelně vznikající chudoba...“

„... Jestliže proletariát hlásá rozklad dosavadního světového řádu, vyslovuje jen tajemství svého vlastního bytí, neboť on je faktickým rozkladem tohoto světového řádu. Jestliže proletariát žádá negaci soukromého vlastnictví, pak jen razí jako princip společnosti to, co společnost razila jako jeho princip, co už bylo v něm bez jeho přičinění ztělesněno jako negativní rezultat společnosti.“¹⁴

Na základě toho, co měl před očima, tj. nastávající industrializaci, Marx teoretizoval (nadcházející) období narušení tříd, které bylo zároveň důsledkem hluboké společenské krize a vědomého konání proletářů. Pro něho je proletariát v roce 1844, ale také o sto nebo dvě stě let později, souborem kategorií, které mají společného to, že žijí pouze z prodeje jejich pracovní síly, ať už práci mají nebo jsou bez ní, částečně zaměstnaní, prekérní nebo chráněni zákonnými normami, ale náchylní (ne-li odsouzení...) propadnout se do zranitelné kategorie. Proletariát existuje jako rozklad tříd v tom smyslu, že je tímto rozkladem a že ho působí. Je jak produktem, tak procesem tohoto rozkladu skrze revoluci, „v níž (...) dále se proletariát zbaví všeho, co mu ještě zbylo z jeho dosavadního společenského postavení.“¹⁵ Nejde o to, aby se zformoval do jednoho šiku jako armáda stojící proti druhé armádě, ale aby uvedl do praxe negaci, kterou již je, a překročil tak individualismus i masifikaci.

„Na druhé straně stojí proti těmto výrobním silám většina individuí, od nichž jsou tyto síly odtrženy a která, oloupena tak o všechnu skutečnou životní náplň, se stala abstraktními individui, která však teprve díky tomu mohou mezi sebou navazovat spojení jakožto individua.“¹⁶

„...pospolitý vztah, do kterého vstoupila individua určité třídy a který byl podmíněn jejich společnými zájmy vůči něčemu třetímu, byl vždy společenstvím, k němuž tato individua patřila jen jako průměrná individua, jen pokud žila v existenčních podmínkách své třídy, vztah, na němž se podílela ne jako individua, nýbrž jako příslušníci třídy. Naproti tomu u společenství revolučních proletářů, kteří se ujímají kontroly nad svými existenčními podmínkami i nad existenčními podmínkami všech členů společnosti, je tomu právě naopak; na tomto společenství se podílejí individua jakožto individua. Je to právě sjednocení individuí (přirozeně za předpokladu nyní rozvinutých výrobních sil), které staví podmínky svobodného rozvoje a pohybu individuí pod jejich kontrolu, podmínky, které byly dosud ponechány náhodě a které se osamostatňovaly vůči jednotlivým individuíům právě pro jejich odlou-

14) MARX KAREL, Úvod, *Ke kritice Hegelovy filozofie práva (Marx-Engels: Vybrané spisy, svazek 1, Nakladatelství Svoboda, Praha 1976)*, s. 23.

15) MARX KAREL, *Německá ideologie (Marx-Engels: Vybrané spisy, svazek 2, Nakladatelství Svoboda, Praha 1977)*, s. 280.

16) *Ibidem*, s. 279.

*čenost jakožto individuí, pro jejich nutné sjednocení, které bylo dáno délbou práce a jež se právě pro jejich odloučenost stalo svazkem, který jim byl cizí.*¹⁷

Podle *Théorie Communiste*, „proletář mladého Marxe je soukromým jedincem, pro nějž se předchozí společenská určení stala věcí nahodilosti, a právě tato situace se jako taková klade coby revoluční.“¹⁸ Tento proletář evokovaný Marxem je však víc než jen jedinec, jelikož svůj úděl sdílí (ve své hlavě a svých činech) s miliony dalších. Jak moc individuální je tento jedinec, jehož tíží historické omezení, tato bytost, která je donekonečna „vylučována“ z výroby a pak do ní zase nuceně včleňována a která ze stejného důvodu, protože její postavení ji neuzavírá v jedné továrně, v jednom povolání či na jednom konkrétním místě, dokáže to, čeho se kovodělník z CGT ukázal neschopen: přecházet z jedné kategorie do druhé, nepřemýšlet o sobě jednostranně jako o „dělníkovi“ nebo „nezaměstnaném“, projevovat jistou proměnlivost, svobodu...

Proletáři mohou bojovat proti vykořisťování buď pouze proto, aby na ně uvalili určité meze, nebo aby s ním skoncovali tak, že vytvoří komunistické společenské vztahy. Jak funguje pojítka mezi těmito dvěma možnostmi? I to nejrozhodnější a nejautonomnější hnutí zpochybní společnost jedině tehdy, bude-li vykazovat praktickou poptávku po jiném životě, stručně řečeno, budou-li jeho skutky obsahovat nebo nabývat univerzální rozměr. Komunistická revoluce je právě momentem splynutí boje proti vykořisťování s bojem proti odcizení. A žádná historická dialektika nám k němu nemůže poskytnout klíč předem.

17) *Ibidem*, s. 273.

18) *Théorie Communiste* č. 14, 1997, s. 19.

PROLETÁŘ A PRÁCE: PŘÍBĚH JEDNÉ LÁSKY?

Gilles Dauvé a Karl Nesic (2002)

Historický debakl: takové by mohlo být sice příkré avšak ne příliš nespravedlivé shrnutí komunistického hnutí 154 let po Marxově a Engelsově *Manifestu*.

Jedna interpretace takovéhoho samovolného potratu se soustředí na důležitost či nadřazenost připsovanou práci. Od 60. let 20. století vedl stále viditelnější odpor vůči práci, občas až otevřená rebelie, pěkných pár revolucionářů k tomu, aby minulost revidovali z hlediska akceptování či odmítání práce. Minulá sociální hnutí údajně selhala, protože pracující se snažili, aby společnosti vládla práce, tj. snažili se osvobodit právě pomocí prostředku svého zotročení: práce. Oproti tomu opravdová emancipace by se zakládala na odmítnutí práce chápaném jako jediná účinná subverze jak buržoazního, tak byrokratického panství. Pouze odmítání práce by mělo univerzální dimenzi schopnou přesáhnout kvantitativní nároky a předložit kvalitativní požadavek na zcela odlišný život.

Mezi nejvýmluvnější zastánce tohoto názoru patřili situacionisté: „Nikdy nepracuj!“¹ Později se zejména v Itálii několik formálních i neformálních skupin, často označovaných jako *autonomní*, pokoušelo rozvinout a systematizovat protipracovní aktivity.²

Odmítání práce se stalo základním tématem leckteré teorie o minulých i současných bojích. Porážky se vysvětlují akceptováním práce, částečné úspěchy aktivní neposlušností na pracovištích a příští revoluce se rovná naprostému odmítnutí práce. Podle této analýzy dělníci v minulosti sdíleli kult výroby. Nyní se mohou od mámení práce osvobodit, protože kapitalismus ji připravuje o zajímavost či lidský obsah a zároveň dělá ze stamiliónů lidí nezaměstnané.

Excelentní ilustraci transformace protipracovního postoje v revoluční kámen mudrců nedávno

1) „*Ne travaillez jamais*“: nápis na jedné pařížské zdi vyfocený v *IS* č. 8, 1963. Totéž číslo definovalo „centrum revolučního projektu“ jako „nic menšího než potlačení práce v běžném smyslu slova (stejně jako potlačení proletariátu) a veškerého ospravedlňování práce ve starém stylu.“

2) „Autonomie“ je zavádějící termín, protože směšuje aktivity a teorie, které se široce lišily, byť byly často přítomné ve stejných skupinách. Velká část „autonomního“ hnutí se účastnila zdola vzešlého protipracovního konání. Na druhé straně, *operaismus* kritiku práce využíval jako jednotící téma, na němž šlo vybudovat nějakou organizaci (občas autenticky demokratickou, občas podobnou straně). *Operaismus* našel prvek společný všem kategoriím proletářů ve skutečnosti, že *všichni jsou v práci*, ať už formálně nebo neoficiálně, za mzdu nebo beze mzdy, na stálo nebo příležitostně. Takže, i když prosazoval rebelii na pracovišti, záměrem *operaismu* bylo, aby byla práce každého uznána skrze údajně jednotící heslo „politická mzda“. Místo toho, aby přispěl k rozpuštění práce v celku lidské činnosti, chtěl, aby se s každým zacházelo jako s dělníkem (se ženami, nezaměstnanými, přistěhovalci, studenty atd.). Kritika práce se využívala jako nástroj k nárokování si zevšeobecnění placené produktivní činnosti, tj. ...námezdní práce. *Operaismus* bojoval za uznání stěžejnosti práce, čili za něco, co je opakem zrušení práce. Viz například *Zerowork*, New York, č. 1, 1975. Tento rozpor se projevoval v hesle *Potere Operaio*: „Od boje za mzdu k boji za zrušení námezdní práce“. Nedostatek prostoru nám brání pouštět se do detailů. Srovnej se dvěma velmi poučnými kolekcemi článků a dokumentů od Red Notes ze 70. let: *Italy 1977-78. Living with an Earthquake a Working Class Autonomy and the Crisis*. Jen pro ukázkou, že kritika práce přesahuje hranice tzv. bohatých zemí: *A Ballad Against Work*, A Publication for Collectivities, 1997, Majdoor Library, Autopin Jhuggi, NIT, Faridabad 121001, India.

v Německu poskytla Krisis.³

Ale úloha práce byla reinterpretována i v jiném světle, a to od 70. let zejména ve Francii: až doposud se pracující třídy pouze snažily prosadit se jako třída práce a práci socializovat, nikoli s ní skoncovat, protože až doposud vývoj kapitalismu neumožňoval vznik komunistických vyhlídek. Ať si proletáři (nebo radikální menšiny) mysleli cokoli, bojovali za kapitalismus bez kapitalistů, za kapitalismus vedený dělníky. V 60.-70. letech byla skutečná kritika práce nemožná a období roku 1968 se analyzuje jako poslední možné úsilí práce klást se coby dominantní pól *v rámci* páru kapitál-námezdní práce. Dnešek je naprosto odlišný, protože restrukturalizovaný kapitál již neponechává dělnickému kapitalismu žádný prostor. Hlavním exponentem této perspektivy je *Théorie Communiste*.⁴

Neházíme do jednoho pytle lidi tak vzájemně odlišné, jako jsou SI a *Théorie Communiste*. Jen se zabýváme jedním důležitým bodem, který mají společný: přesvědčení, že trvání na důležitosti práce bylo hlavní překážkou revoluce a že tuto překážku odstraňuje spíše vývoj kapitalismu než sami proletáři. Zdá se nám, že tyto názory jsou falešné jak fakticky, tak hlavně metodologicky a z hlediska postoje ke světu, který má být transformován. Jejich obhájci však jasně zastávají revoluci jakožto komunizaci, destrukci státu a zrušení tříd. Takže tato esej nebude ani tak vyvracením jejich názorů jako pokusem znovu se zamyslet nad prací.

Před rokem 1914

Záplava údajů ukazuje, že dělníci po staletí využívali své profesní dovednosti a důstojnosti jakožto ospravedlnění pro to, co jim podle nich právem náleželo. Jednali, jako by se jejich právo na poctivou mzdu (a na poctivé ceny, jak o nich v rámci „mrvné ekonomiky“ psal E. P. Thompson) odvozovalo od jejich lopoty a způsobilosti.

Jestliže si ale dělali nároky a bouřili se *ve jménu* práce, bojovali *za* svět, kde by zaujali místo svých pánů? Odpověď na tuto otázku nutně znamená rozlišovat mezi praxí a ideologií dělníků.

Sociální hnutí ze starých časů jsou vyobrazována jako snahy o dosažení utopie, kde by práce byla králem. Určitě se jednalo o jeden z jejich rozměrů, ale ne o jediný ani o ten, který dodával soudržnost všem ostatním. Jak bychom si jinak vysvětlili častý požadavek na *méně* práce? Roku 1539 tiskařští dělníci z Lyonu vstoupili do čtyřměsíční stávkou za kratší pracovní dobu a delší státní svátky. V 18. století si francouzští dělníci z papíren brávali „nezákonnou“ dovolenou. Marx se zmiňuje o tom, jak anglickou buržoazii šokovali dělníci, kteří se rozhodli pracovat (a vydělávat si) méně a chodili do továrny jen čtyři dny v týdnu namísto šesti.

„Žít jako dělník, nebo zemřít jako bojovník.“ Toto slavné motto lyonských tkalců z 30. let 19. století samozřejmě značí požadavek na práci, ale ani ne tak na práci jako pozitivní realitu jako spíše prostředek k obraně proti klesajícímu příjmu. Povstání tkalců v roce 1834 nepodnítily stroje, které by je připravovaly o práci. Stroje tam už byly. Dělníci ve skutečnosti bojovali proti moci obchodníků, kteří práci rozdělávali podle své libovůle a platili velice málo. Když tkadlec pyšně hovořil o kvalitě svého hedvábí, nemluvil jako středověký mistr řemesla – tady šlo o jeho život.

Je pravda, že v červnu 1848 vedlo zavření Národních dílen vládou k pařížskému povstání. Tyto dílny ale nebyly žádným společenským vzorem, jen prostředkem jak zaměstnat nezaměstnané. Vlastní vykonávaná práce byla společensky nezisková a své adresáty nezajímala. Povstalci povstali, aby přežili

3) Krisis, *Manifesto Against Work* (1999), nyní překládaný do francouzštiny a angličtiny.

4) *Théorie Communiste*, BP 17, 84300 Les Vigneres. Rovněž obě knihy od Rolanda Simona, které vydalo Senonevero.

a nikoli, aby bránili garantovanou znárodněnou či zespolečenštěnou formu práce, kterou by považovali za zárodek socialismu.

V té době docházelo k mnoha stávkám a bouřím proti mechanizaci. Ty vyjadřovaly odpor řemeslníků dychtících zachránit (skutečný i imaginární) bohatý lidský obsah svých dovedností, ale stejně tak se snažily omezit další vykořisťování. Když se textilním dělníkům z Rouen podařilo zabránit instalaci výkonnějšího strojového parku, nebojovali za řemeslo, ale zastavili (dočasně) zhoršování svých životních podmínek. Mezitím další textiláci z Normandie požadovali 10hodinovou pracovní dobu a stavební dělníci konec přesčasů, které považovali za příčinu nehod a nezaměstnanosti.

Co se Pařížské komuny týče, tak když převzala pár firem, nastolila mzdovou sazbu nebo přinutila vlastníky znovu otevřít podniky, jejím hlavním záměrem bylo poskytnout daným námezdně pracujícím příjem. Převzetí správy nad výrobou nebylo pro komunardy prioritou.

Tento krátký přehled 19. století vede ke srovnávání bojů. Některé lze označit za *moderní*. A to v tom smyslu, že jejich cílem byly vyšší mzdy a občas odmítaly práci (v kostce, kratší pracovní doba a vyšší plat). Cílem jiných bylo převzetí industrializace dělnickou třídou skrze výrobní a spotřební družstva: pracující třídy by tak skoncovaly s kapitálem a samy by se staly jakýmsi totálním kapitálem. Klíčovým slovem, které sumarizovalo nejednoznačnost doby, tehdy bylo *sdužení*: vyjadřovalo jak ideje obchodních svazků, tak bratrské jednoty. Mnozí dělníci doufali, že družstva budou konkurenceschopnější než soukromé podnikání, eliminují kapitalisty z trhu a z jejich společenské funkce a možná, že je i donutí, aby se přidali ke sduženým dělníkům. Sjednocená práce měla buržoazii porazit v její vlastní hře.

Rok 1848 odzvonil utopii námezdně-pracovního kapitálu, dělnické třídy, která se skrze absorpci kapitálu do sdužené práce stane třídou vládnoucí a pak třídou jedinou či *univerzální*. Od té doby už bude dělníky skrze rostoucí odborové hnutí zajímat jen *jejich* díl z námezdního systému. Nebudou se snažit konkurovat monopolu kapitálu vlastněného buržoazií, ale sami se ustavit jako monopol pracovní síly. Program lidového kapitalismu byl na ústupu. Ve stejné době vládnoucí třídy vzdaly všechny pokusy o „jiný“ kapitalismus, vymyšlený a občas i praktikovaný inovátorskými a velkorysími průmyslníky, jako byl Owen. Na obou koncích námezdního systému již kapitál i práce znali své místo.

Tím se vysvětluje paradox sociálního hnutí, které tolik dychtilo separovat práci od kapitálu, ale nakonec vytvořilo tak málo výrobních družstev. Ty, které existovaly, se zrodily z vůle osvícené buržoazie nebo se, pokud měly dělnický původ, brzy změnilly v obvyklé podnikání.

Dělnická sklárna Albi na jihu Francie ilustruje tuto tendenci. Vysoce kvalifikovaní skláři, stále organizovaní podle cechovního modelu z před roku 1789, si podrželi kontrolu nad tovaryštvím. Stát se hotovým foukačem skla trvalo 15 let. Tito dělníci aristokraté byli placeni dvakrát tolik než horníci. V roce 1891 několikaměsíční stávka proti zavádění nové technologie vyústila jedině ve vznik odborů, které se pak management snažil rozdrtit, čímž vyprovokoval další stávku. Šéfové vyhlásili výluku a odmítali znovu přijmout ty nejmilitantnější stávkující. Z tohoto mrtvého bodu vzešla idea družstva. Ta se realizovala roku 1892 po celonárodní sbírce. Pomohli i někteří buržoové a pracovní síla přispívala investováním 50% svých mezd (a v roce 1912 to bylo ještě o 5% více). Aby bylo ziskové, družstvo muselo kombinovat vysokou kvalifikaci s příjmem, lidovou podporou a financováním zvnějška. Samospráva brzy pozbyla jakékoli reálnosti. Podnik prošel řadou průmyslových sporů *přímo* proti CGT, která se nalézala v dvojím postavení jediné odborové organizace a šéfa (byla největším akcionářem): několikaměsíční stávka v roce 1912, 4měsíční v roce 1921, přerušení práce na 7 měsíců v roce 1924 a tak dále. V roce 1968 toto družstvo stále ještě existovalo.

Od poloviny 19. století družstva ztratila svůj sociální impuls i veškeré ambice na historickou změnu. Když dnes velšští horníci z Towers Colliery vykupují své pracoviště, kterého se vlastníci chtěli zbavit a pak je kolektivně řídí, tak ani ti, kdo je podporují a velebí, nepovažují jejich tržní a lidský úspěch

za řešení, které by šlo generalizovat.

Rusko: 1917-21

Během února až října 1917 se „dělnická kontrola“ příliš nesnažila obnovit výrobu.⁵ Později, byť je stimulovala politická moc, která dělníkům vděčila za svoji existenci a sílu, proletáři sotva projevovali nějaké produktivní nadšení. Často postrádali úctu k tomu, co mělo být údajně jejich: Victor Serge vzpomíná, jak petrohradští dělníci rozebírali stroje a rozřezávali pásy, aby si vyrobili pantofle nebo podrážky, které prodávali na trhu.

Leninova strana se k moci nedostala (a nezůstala u ní) díky byrokratickým intrikám. Byla vybudována na bojích proletariátu. Pro nedostatek společenské změny ale bolševici, kteří se stali novým státem, zůstali v jeho čele, jak už to má moc ve zvyku, přičemž hodně slibovali, někoho protěžovali a jiné potlačovali. Masa dělníků, kteří původně nebyli schopní či ochotní provozovat továrny ve svém vlastním zájmu, stála před novými šéfy, kteří jim říkali, že teď pracují pro sebe a pro světový socialismus. Reagovali tak, jak obvykle reagují: individuálním a kolektivním odporem, aktivním i pasivním. Některé stávky, například ve slavné dělnické baště obrovských Putilovových závodů, byly potlačeny krveprolitím dokonce ještě před rokem 1921 a Kronštadtem (jak je zdokumentováno v nyní dostupných archivech Čeky).

Ke zvratu, který popisujeme, nedošlo během měsíce či jednoho roku. Byl to rozporuplný proces a jako takový umožňoval koexistenci (často v jedné a téže osobě) revoluční dynamiky s krystalizací moci, která se chtěla za každou cenu udržet. Dějinná tragédie spočívala v tom, že jedna část dělnické třídy, zorganizovaná ve stranu a státní moc, donutila druhou část, aby pracovala pro revoluci... která právě za této situace přestala existovat. Okamžitě tento rozpor vnímali anarchisté, brzy na to Německo-holandská komunistická levice a mnohem později – pokud vůbec – Italská levice. Každopádně se tak určitě zavřely dveře k jakémukoli dělnickému kapitalismu.

Projevem této nemožnosti byla vracející se opozice proti bolševické většině: leví komunisté, machnovština (která zahrnovala i průmyslové kolektivy), Dělnická opozice, Dělnická skupina. Není náhodou, že debata o tom, kdo by měl řídit továrny, dosáhla svého vrcholu v roce 1920, kdy revoluční vlna ustupovala. Tehdy již bylo vše vyřčeno a vykonáno a rozkol mezi masami a stranou byl úplný: jednalo se však jen o negativní rozkol, jelikož proletáři nepřišli s alternativou k bolševické politice. Jestliže Mjasnikovova Dělnická skupina byla malou leč ryzí emanací řadového dělnictva, Kollontajová a její Dělnická opozice byly hlasem odborů – jedna byrokracie proti druhé.

Předností strany ale byla soudržnost. Již roku 1917 Lozovskij konstatoval: „Dělníky nesmí ani napadnout, že továrny patří jim.“ Přesto v té době dekret o dělnické kontrole vyjadřoval poměr sil: militantnost na pracovištích udržovala určitou kolektivní správu ze strany řadového dělnictva, a to buď přímo, nebo skrze odborové kanály. Vůdcové se ale svými cíli nijak netajili. Trockého *Terorismus a komunismus* definoval člověka jako „líného živočicha“, kterého je třeba k práci donutit. Podle bolševiků dělnická kontrola sloužila jen k tomu, aby potlačila moc buržoazie, pomohla námezdně pracujícím ukáznit se a naučila hrstku budoucích vysokých činitelů managementu.

Platformy opozičníků (dokonce i radikální platforma Mjasnikovovy skupiny) se sice mohly jevit jako pokus o prosazení hodnoty práce a o její socializaci, ale takový pokus byl po roce 1920, kdy se celosvětový poměr sil stal pro námezdní práci nepříznivý, ještě neuskutečnitelnější. Proletářské vyvlastňování a reorganizace výroby, k nimž došlo, byly jen nouzovými opatřeními. Bylo by nemožné změnit tyto par-

5) SMITH STEPHEN, *Red Petrograd: Revolution in the Factories 1917-18* (Cambridge UP, 1983).

ciální a spontánní snahy v něco systematického a proletáři se s tím ani neobtěžovali. Dělnictvo se stranilo programů, které z něj (a nikoli z bolševické strany) chtěly učinit skutečného vládce.

V roce 1921 již masy stály mimo takovou debatu. Návrhy Dělnické opozice se stejně jako ty Leninovy a Trockého zabývaly způsobem jak nejlépe zapřáhnout lidi do práce ve společnosti, nad níž již dělníci ztratili kontrolu. Ruští proletáři ale nebyli dychtiví diskutovat o způsobech a prostředcích svého vlastního vykořisťování. Následná debata nestavěla proti práci z donucení socializaci osvobozené práce: šlo v ní o nové uspořádání moci na vrcholu.

Ruská revoluční krize ukazuje, že dokud vládne kapitál, nelze práci osvobodit a musí být námezdně pracujícím vnucena a že její přetrvání v té či oné podobě je neklamnou známkou, že revoluce selhala. V letech 1917-21 bylo jedinou alternativou zrušení námezdní práce nebo pokračující vykořisťování a žádná třetí možnost neexistovala.

Rusko mělo zažít kouzla hmotných motivací, elitních dělníků, táborů těžkých a nucených prací a „komunistických nedělí“. Nepřevracejme ale dějiny vzhůru nohama. Neúspěch ruských proletářů nebyl způsoben pomýlenou vírou v mýtus osvobození skrze práci: otěže bezprecedentní glorifikaci práce popustil právě až jejich neúspěch. Kdo by doopravdy věřil v „komunistické neděle“ kromě těch, kdo za ně mohli očekávat nějakou symbolickou nebo hmotnou odměnu? Posledním argumentem v oné debatě mělo být stachanovství a vyvolalo pěkných pár reakcí, včetně zavraždění některých elitních dělníků jejich kolegy. Co se Alexeje Stachanova týče, zemřel závislý spíše na vodce než na uhlí.

Itálie: 1920

Číst si v Gramscim a v *Ordine Nuovo* o italských dělnících, kteří se v roce 1920 zmocnili továren, je jako procházet si působivou leč rozporuplnou ságu o hnutí, které bylo jak ohromné tak krotké. Násilné prostředky (včetně používání pušek k ochraně závodů) se mísily s jednoznačnou umírněností vlastních požadavků. Proletář z FIATu je popisován takto: „inteligentní, lidský, hrdý na svoji profesní důstojnost“; „nesklání se před šéfem“; „Je to socialistický dělník, protagonista nového lidstva...“; „Italští dělníci... se nikdy nestavěli proti inovacím, které snižují náklady, proti racionalizaci práce a proti zavádění sofistikovanější automatizace“ (Gramsci, *Poznámky k Machiavellimu*).

Na konferenci odborového svazu kovodělníků (listopad 1919) jeden z redaktorů *Ordine Nuovo*, Tasca, vyzýval dílenské předáky, aby studovali „buržoazní systém výroby a pracovních procesů kvůli dosažení maximálních technických kapacit nezbytných ke správě továrny v komunistické společnosti.“ A ještě jeden poslední citát z *Ordine Nuovo* ze září 1920: „Dělníci chtějí (...) dokázat, že se obejdou bez šéfa. Dělnická třída dnes disciplinovaně postupuje vpřed a poslouchá svoji organizaci. Zítřka, v systému, který sama vytvoří, dosáhne všeho.“

Realita se však ukázala být jiná. Dělníci neprojevovali žádnou touhu zvyšovat kvantitu či kvalitu práce. Absence jakkoli významnější výroby během okupačního hnutí odhaluje slabost ideologie výrobce hrdého na svoji práci a nemožnost osvobozené a socializované práce. Buozzi, generální tajemník odborového svazu kovodělníků, to i přiznal: „Každý věděl, že dělníci přerušovali práci pod sebemenšími záminkami.“ Během týdne mezi 21. a 28. srpnem 1920 snížilo 15 000 dělníků z FIAT-Centre výrobu o 60%.

Jeden transparent ve FIAT-Rome proklamoval: „Kdo nepracuje, ať nejí“ (prohlášení vypůjčené od Svatého Pavla). Další transparenty ve FIAT-Centre opakovaly: „Práce šlechtí člověka“. Přesto sled přerušení práce ve FIAT-Brevetti vedl dělnickou radu k tomu, aby opět přinutila personál k práci a ke zřízení „dělnického vězení“, které mělo sloužit k trestání krádeží a lenosti. Kvůli „nepřiměřeně velkému počtu lidí beroucích si volno“ ústřední rada FIATu vyhrožovala, že vyhodí všechny, kdo byli pryč více než dva dny.

Volíce mezi touhou odborových a stranických aktivistů socialisticky reorganizovat práci a svojí vlastní neochotou pracovat, dělníci dlouho neváhali

Bez práva na lenost

Vraťme se ale kousek proti proudu dějin. Bylo by omylem domnívat se, že před 60. léty 20. století se o teoretickou kritiku práce nikdo nezajímal. Ve 40. letech 19. století Marx a další (například Stirner) definovali komunismus jako zrušení tříd, státu a práce.⁶

Lafargue později ve svém *Právu na lenost* (1880) předběhl svoji dobu, když napadl „právo na práci“ z roku 1848: práce degraduje, říká, a průmyslová civilizace je horší než tzv. primitivní společnosti. „Podivná pošetilost“ dotlačila moderní masy k pracovnímu životu. Ale Marxův zeť rovněž patřil do své doby, protože prodchnul mýtem technického osvobození: „stroj je vykupitelem lidstva“. Nehájil potlačení práce ale její redukci na 3 hodiny denně. Byť je mačkání pár knoflíků obvykle méně destruktivní než lopota od rána do noci, neodstraňuje se jím *odloučení výrobního aktu od zbytku života*. (Právě toto odloučení definuje práci. Prvobytným pospolitostem byla neznámá, v předindustriálním světě nebyla běžná nebo byla neúplná a trvalo celá staletí, než se z ní v západní Evropě stal zvyk a norma.) Lafargueův provokativní vhléd byl kritikou práce v rámci práce. Je zajímavé, že tento pamflet (spolu s *Manifestem*) dlouho patřil mezi nejpoblárnější klasiku SFIO, staré francouzské socialistické strany. *Právo na lenost* pomáhalo prezentovat práci jako dobrodiní i zlo, jako požehnaní i prokletí, ale každopádně jako nevyhnutelnou realitu, stejně nevyhnutelnou jako *ekonomika*.

Hnutí práce si přálo (samozřejmě protichůdnými způsoby, podle toho zda jeho organizace byly reformistické nebo revoluční), aby dělníci prokázali svoji schopnost řídit ekonomiku i celou společnost. Je tu ale diskrepance mezi těmito ideovými soustavami a chováním námezdně pracujících, kteří dělali, co mohli, aby unikli „nepříjemnému vnucování práce“ (bod 8 z programu KAPD). Tato fráze není nikterak triviální. Je příznačné, že vyšla právě od KAPD, strany jejíž program obsahoval generalizaci přímé dělnické demokracie, ale vystupoval proti realitě práce a její úloze v socialistické společnosti. KAPD nepopírala odcizení práci vlastní, *přesto* chtěla, aby byla po přechodné období uvalena na každého a mohlo tak dojít k rozvoji základny budoucího komunismu. Tato kontradikce volá po vysvětlení.

Dělnická správa jako utopie kvalifikované práce

Aspirace nastolit dělníky jako vládnoucí třídu a vybudovat dělnický svět dosáhla svého vrcholu během rozkvětu dělnického hnutí, kdy byly Druhá a Třetí internacionála více než jen velké strany a odbory: byly způsobem života, kontrapočností. Tuto aspiraci si nesly *marxismus* i *anarchismus* (obzvláště ve své revolučně syndikalistické podobě). Překrývala se totiž s růstem velkopřůmyslu (jenž byl odlišný od dřívější manufaktury a pozdějšího vědeckého managementu).⁷

„Doly horníkům, továrny dělníkům...“ To dává smysl pouze tehdy, když se zainteresovaní lidé ztotožňují s tím, co dělají a když kolektivně produkují to, čím jsou. Ačkoli železničáři nevyrábějí lokomotivy, jsou oprávněni konstatovat: *My* provozujeme železnice, *my* jsme železniční systém. Pro řemeslníky

6) „Práce je v podstatě nesvobodná, nelidská, nespolečenská aktivita určovaná soukromým vlastnictvím a tvořící soukromé vlastnictví. Proto se zrušení soukromého vlastnictví stane realitou jedině tehdy, bude-li pojato jako zrušení práce.“ MARX KARL, *Notes on Frederick List*, 1845 (MECW 4), str. 279.

7) Ačkoli Marx nehovoří o „výrobních systémech“, je tento koncept v jeho dílech jasně přítomný. Viz MARX KARL, *Capital*, svazek I. (MECW 35), str. 341-509.

nahnané do manufaktury to neplatilo: mohli snít o industrializaci, která by se otočila zády k velké továrně a vrátila se k malým dílnám a nezávislému soukromému vlastnictví osvobozenému z okovů peněz (například díky bezplatnému úvěru ala Proudhon, nebo Lidové bance Louise Blanca).

Naopak pro kvalifikovaného energetika či kovodělníka, horníka, železničáře nebo dokaře cesta zpět neexistovala. Jeho Zlatý věk neležel v minulosti, ale v budoucnosti postavené na obřích továrnách... bez šéfů. Jeho zkušenost s relativně autonomním pracovním týmem jej logicky vedla k úvaze, že by mohl továrnu spravovat kolektivně a podle stejného modelu i celou společnost, která se chápala jako propojení firem, které bylo třeba znovu demokraticky sjednotit a odstranit tak buržoazní anarchii. Dělníci provádějí úkoly, které šéf pouze organizuje: takže bez šéfa by se obešli. Dělnická či „průmyslová“ demokracie byla rozšířením pospolitosti (mytické i skutečné), která existovala na odborové schůzi, ve stávce, v dělnické čtvrti, v hospodě či kavárně, ve specifické řeči a v mocné síti institucí, které formovaly život dělnické třídy od konce Pařížské komuny až do 50. či 60. let 20. století.

Pro nekvalifikovaného dělníka z průmyslu nebo ze sektoru služeb to již ale neplatilo. Nemůže si představit správu pracovního procesu, který byl uvnitř podniku roztržštěn stejně jako mezi geograficky oddělenými výrobními jednotkami. Když se automobil nebo zubní kartáček skládá ze součástek ze dvou či tří kontinentů, žádný kolektivní dělník jej nedokáže považovat za svůj. Totalita se rozpadla. Práce pozbývá svoji jednotu. Dělníky již nespojuje obsah úkolů ani globálnost výroby. Lze si přát jen (samo)správu toho, co jedinec ovládá.

Taylorizovaní dělníci (jako ti ve 30. letech 20. století v USA) nevytvářeli rady. Kolektivní orgán boje nebyl zároveň potenciálním orgánem kolektivní správy. Stávkový a okupační výbor byly jen agregátním nástrojem solidarity a poskytovaly vedení onomu *specifickému* hnutí: nejednalo se o těleso, které by reprezentovalo, nebo ztělesňovalo práci pro *jiné* úkoly (zejména pro řízení firmy). Taylorizované pracoviště neponechává aspiracím na správu téměř žádný prostor.

Zajímavým postřehem je, že po roce 1945 se dělnické rady znovu objevily ve státně kapitalistických zemích, které povětšinou zůstaly ve stádiu mechanizovaného velkopřůmyslu a vědecký management do nich sotva proniknul: východní Německo 1953, Polsko 1955 a 1971, Maďarsko 1956 a Československo 1968.

Jak kolem roku 1920 řekl jeden čínský komunista, „budoucí svět musí být dělnickým světem.“ Ten byl vysněnou zemí kvalifikované práce. Avšak po letech 1914-1918 dokonce i tam, kde bylo hnutí v Evropě nejradikálnější, tedy v Německu, kde značná menšina útočila na odbory a parlamentní demokracii a kde skupiny jako KAPD mohly realizovat *dělnický* program, nedošlo takřka k žádným pokusům zmocnit se výroby za účelem její správy. Ať už rozvíjeli jakékoli plány, v praxi ani essenští a berlínští dělníci ani ti z Turína neudělali z práce středobod společnosti, dokonce ani té socialistické. Továrny se používaly jako pevnosti, v nichž se dělníci zakopali a nikoli jako páky sociální reorganizace. Ani v Itálii nebyl podnik baštou, kterou by bylo třeba bránit za každou cenu. Řada turínských dělníků okupovala své pracoviště přes den, v noci odešli a ráno se zase vrátili. (Takové chování se znovu objeví během italského Horkého podzimu v roce 1969.) Nejedná se zrovna o známku extrémní radikálnosti. Oni proletáři se zdržovali změny světa stejně, jako se zdržovali povyšování práce a „pouze“ kapitálu urvali, co se dalo. Toto neformulované odmítnutí práce kontrastovalo s tisíci pro-pracovními plakáty a projevy. Jen se tak ukázalo, že tito proletáři nebyli zcela polapeni v rámci, do něž je polapili a do něž padli sami

Francie: červen 1936⁸

O transformaci továren v uzavřené dělnické pevnosti se toho napsalo hodně. Ale cílem okupačních stávek v červnu 1936 nikdy nebylo obnovení výroby. Jejich cílem nebylo ani tak *chránit* strojový park

(který neohrožovali žádní sabotéři) jako jej využít k nátlaku na šéfa a užít si. Vědomá slavnostní dimenze byla daleko důležitější než údajná vůle prokázat výrobní schopnosti nadřazené těm buržoazním. Jen velmi málo se uvažovalo dokonce i o dělnické správě okupovaných podniků. Nevědlné a odcizující místo se změnilo v osvobozený prostor, i když jen na pár týdnů. Rozhodně se nejednalo o revoluci ani o její úsvit, ale o překročení místa a času, kdy si lidé mohli užít poněkud nezákonného, přesto však plně legitimního svátku, a přitom si vybojovat podstatné reformy. Stávkující sice pyšně provázeli svoji rodinu po areálu, ale jeho dlouhá kolektivní jídla, jeho tanec a zpěv signalizovaly jeho radost, že *není* v práci. Tak jako o trochu později v USA, okupační stávka byla přisvojením si současnosti, (krátkým) zabráním času pro sebe.

Obrovská většina stávkujících chápala tuto situaci lépe než Trockij („Francouzská revoluce začala“) nebo Marceau Pivert („Nyní je vše možné“).⁹ Uvědomovali si, že rok 1936 nezvěstuje sociální vzednutí a nebyli ani připraveni ani ochotni jej uskutečnit. Urvali, co mohli, zejména co se týče pracovní doby: 40hodinový pracovní týden a placená dovolená jsou symboly onoho období. Rovněž zachovali možnost prodeje své pracovní síly kapitálu v jeho tehdejší podobě a nikoli nějakému kolektivnímu kapitalismu, který by řídilo hnutí práce. CGT příliš neupozorňovala na možnou novou společnost založenou na socializované práci. Červen 1936 měl totiž skromnější a realističtější účel: umožnit dělníkovi, aby se prodával, aniž by se s ním zacházelo jako s oživlou věcí. Taktéž se jednalo o dobu, kdy se staly populárními rekreační a vzdělávací aktivity organizované pro masy a občas i organizované masami samotnými: kultura přenesená do továren, „kvalitní“ divadlo pro obyčejné lidi, domovy mládeže atd.

Odpor vůči práci pokračoval ve stále nepřátelštějším prostředí ještě dlouhou chvíli po okupačních stávkách. Šéfové a mluvčí Lidové fronty dál trvali na „pauze“ v požadavcích a na nutnosti přezbrojit Francii. Proletáři ale využívali uvolnění vojenské disciplíny, která se v továrnách prosazovala od krachu v roce 1929. Na jaře 1936 si už zvykli chodit pozdě, odcházet dříve, nepřijít vůbec, zpomalovat práci a neposlušat příkazy. Někteří přicházeli opilí. Mnozí odmítali úkolové normy. V Renaultu přerušování a zpomalování práce vedlo k tomu, že v roce 1938 byla produktivita nižší než o dva roky dříve. V leteckém průmyslu se fakticky upustilo od úkolových norem. Tento trend nepřevážil jen ve velkých továrnách, ale i ve stavebnictví a instalatérství. Kázeň se obnovila a pracovní doba silně prodloužila, což mělo za následek zvýšení výroby a produktivity, teprve až po neúspěchu generální stávky v listopadu 1938 (jejímž cílem bylo uhájit 40hodinový pracovní týden) a poté, co vláda povolala policii a armádu, aby zastrašovaly a byly stávkující (Paříž po 24 hodin žila v nevyhlášeném stavu obležení). Vůdce pravého středu Daladier (dříve jeden z vůdců Lidové fronty) se oprávněně chlubil, že „zapřahuje Francii zpět do práce“.

Španělsko: 1936¹⁰

Kromě zemědělských statků byla kolektivizována i řada firem a jejich personál obnovil výrobu. Často proto, že šéf uprchnul, ale občas i proto, aby „potrestali“ šéfa, který zůstal, ale sabotoval výrobu, aby poškodil Lidovou frontu. Toto období zrodilo spoustu smysluplných experimentů, jako když třeba číšníci odmítali spropitné na základě pohnutky, že nejsou žádní sluhové. Další snahy se pokoušely potlačit oběh peněz a rozvinout mezi výrobou a mezi lidmi nekupecké vztahy.

8) Ohledně Francie a Španělska, viz výzkumem dobře podložené dílo Michaela Seidmana *Workers Against Work during the Popular Front* (UCLA, 1991).

9) Pivert byl vůdcem levé opozice v socialistické straně (která později v roce 1938 založila PSOP).

10) viz poznámka 8.

Hledala se jiná budoucnost, což s sebou neslo překonání práce jako separované aktivity. Hlavním cílem bylo organizovat společenský život bez vládnoucích tříd nebo „mimo“ ně. Cílem španělských proletářů v továrnách i na polích nebylo rozvíjet výrobu, ale žít svobodně. Neosvobozovali výrobu z buržoazních okovů. Naopak zřetelně dělali, co mohli, aby se sami osvobodili z nadvlády buržoazie.¹¹

V praxi demokratická správa firmy obvykle znamenala její odborovou správu aktivisty či funkcionáři CNT a UGT (socialistické odbory). To oni označovali výrobní samosprávu za cestu k socialismu. Nezdá se však, že by se členská základna s takovou vyhlídkou ztotožňovala.

Nechuť pracovat byla dlouho permanentním rysem života španělské dělnické třídy. A přetrvala i za Lidové fronty. Tento odpor byl v rozporu s programem (zastávaným zejména anarchosyndikalisty) vyzývajícím prolétý, aby se plně zapojili do provozování pracoviště. Dělníci se o tovární schůze, kde se diskutovalo o organizování výroby, příliš nezajímali. Některé kolektivizované firmy musely schůzovní den přesunout z neděle (kdy se nikdo neobtěžoval přijít) na čtvrtek. Dělníci rovněž odmítali úkolové normy, nedbali na rozpisy směn nebo z pracoviště dezertovali. Když byla úkolová práce zákonem zrušena, produktivita poklesla. V únoru 1937 svaz kovodělníků z CNT hořekoval nad tím, že příliš mnoho dělníků zneužívá pracovních úrazů. V listopadu někteří železničáři odmítli přijít do práce v sobotu odpoledne.

Aby porazili absentérství a krádeže, odborovní funkcionáři, kteří se snažili přemostit propast mezi vládou a pracovištěm, se mstili znovuzaváděním úkolových norem a pečlivou kontrolou pracovní doby. Některí zašli až tak daleko, že zakázali zpívat si v práci. Nedovolené opuštění pracoviště mohlo vést k 3dennímu propuštění a odejmutí platu za 3 až 5 dnů. Aby se zbavila *nemravnosti*, která nepřála maximální výkonnosti, CNT navrhla, aby se bary, koncertní sítě a tančírny zavíraly v 10 večer. Hovořilo se o nápravě prostitutek skrze pracovní terapii. Lenost se stigmatizovala jako individualistická, buržoazní a (netřeba říkat) fašistická. V lednu 1938 deník CNT *Solidaridad Obrera* uveřejnil článek, který se pak několikrát reprodukoval v tisku CNT i UGT: „Zavádíme přísnou disciplínu na pracovišti“. Ten na dělníky tlačil, aby se nechovali jako doposud, tj. aby nesabotovali výrobu a aby nepracovali, co nejméně to jde. „Nyní je vše zcela jiné,“ protože průmysl pokládá, „základy komunistické společnosti.“

S výjimkou řadových anarchistů (a disidentů jako byli Přátelé Durrutiho) a řadových členů POUM, ty strany a odbory, které byly pro vládu práce, byly ty samé, které dělaly vše možné, aby se z této ideologie nestala realita a aby práce zůstala stále jen prací. Roku 1937 bylo po diskusi a brzy se uzavřela i celá kontradikce – silou.

Francie: 1945

Již v roce 1944 přešlo několik francouzských firem pod kontrolu odborů a občas i pod odborovou správu, jako třeba podnik na výrobu těžkých vozidel Berliet. Po celé zemi na několik set továren dohlížely dělnické výbory. S pomocí administrativního personálu se staraly o výrobu, platy, jídelny a některé sociální dávky a požadovaly slovo při najímání a propouštění. Jak roku 1944 deklaroval jeden funkcionář CGT: „Dělníci jsou lidské bytosti, chtějí vědět, pro koho pracují... Dělník se musí v továrně cítit jako doma... a prostřednictvím odborů se zapojit do správy ekonomiky.“

Ale opar prosazování samosprávy nemohl zamlžit kapitalistické fungování, které se brzy znovu

11) K podobným zkušenostem došlo i v dalších zemích a na dalších kontinentech. Roku 1945 si na severu Vietnamu 30 000 horníků zvolilo rady, chvíli řídilo doly, kontrolovalo veřejné služby, železnice, poštu, zavedlo rovný plat pro všechny a učilo lidi číst, dokud si na ně nedošlápl Vietminh. Jak později vzpomínal jeden vietnamský revoluční funkcionář, chtěli žít „bez šéfů a bez policajtů“. Propagování práce nebylo ani zdaleka jejich prvotním motivem či zájmem.

odhalilo ve své všední banalitě. Vezměme si třeba jen příklad horníka. Okolo jeho hrdosti a dychtivosti rubat uhlí se toho hodně nadělalo. Viděli jsme filmové týdeníky, kde Thorez (vůdce oficiální komunistické strany) nabádá tisíce horníků v jejich pracovních úborech, aby splnili to, co označoval za jejich třídní a národní povinnost: aby produkovali... a produkovali víc a víc.

Není třeba popírat horníkovu hrdost, ale musíme zhodnotit její míru a meze. Každá společenská skupina si o sobě vytváří nějakou představu a cítí hrdost na to, co dělá a čím podle sebe je. Sebeúcta na šachtách byla společensky podmíněná. Oficiální status horníka (který se datuje od té doby) garantoval pěkných pár výhod jako třeba bezplatnou zdravotní péči a vytápění, ale rovněž hornické oblasti stávl pod paternalistický dohled. CGT kontrolovala práci i každodenní život. Být považován za flákače se blížilo tomu, že se s vámi zacházelo jako se sabotérem či dokonce jako se stoupencem nacistů. Bylo na předákovy, aby rozhodoval, kolik uhlí se vytěží. Vládla úkolová práce. Mírně řečeno, dychtivosti produkovat scházela spontaneita.

Skutečná hornická hrdost souvisela více s pospolitostí práce (slavnosti, rituály, solidarita...) než s obsahem práce a ještě méně s jejím údajným účelem (produkovat pro obnovu Francie). Deník radikálního horníka z 30. a 40. let, jako byl třeba Constant Malva, se nikdy nezmiňuje o kráse nebo slávě jeho řemesla. Pro něj byla práce prací a ničím jiným.¹²

Produktivistické praktiky a proslovy rovněž vyplňovaly určitou díru. Každý včetně obyčejného člověka tvrdil, že je vlastenec a obviňoval buržoazii jako celek z kolaborace s Němci. Uhlí bylo také primárním energetickým zdrojem a ve zdevastované ekonomice bylo zdrojem vzácným. A přidejme ještě přímou politickou příčinu tohoto takřka splynutí vlastenectví s produktivismem: pomáhalo lidem zapomenout, že Komunistická strana Francie podporovala pakt Hitler-Stalin, v letech 1939-1941 odsuzovala válku jako „imperialistickou“ a do protiněmeckého odboje se zapojila opožděně.

Zapráhnout znovu proletáře do práce znamenalo opět je integrovat do národní pospolitosti a potrestat ty šéfy, kteří otevřeně kolaborovali. Proto byl Renault v roce 1945 znárodněn.

Cejchovat buržoazii jako protidělnickou a nefrancouzskou bylo jedno a totéž a toto cejchování šlo ruku v ruce se samosprávným zevnějškem. Umožňoval to ale fakt, že ve Francii komunistická strana ve skutečnosti neusilovala o moc. Kdekoli o ni usilovala (například ve východní Evropě), tak se s takovými hesly neobtěžovala. Průměrný francouzský (nebo italský či americký...) stalinista byl sice přesvědčen, že socialistické země dělají maximum pro blaho mas, ale rozhodně nevěřil tomu, že ruští nebo polští dělníci řídí továrny: vše pro blaho lidu, žádnou moc lidu samotnému...

Celý poválečný příběh vypadá jako stínové divadlo. Odbory a dělnické strany se nikdy nesnažily povýšit dělnictvo jako třídu nebo rozvíjet ve firmách demokracii námezdně pracujících (ani v její povrchní podobě) o nic více než šéfové. Po problematických 20. letech 20. století a po úporném odmítání práce v 30. letech 20. století bylo nyní primárním cílem přinutit proletáře k rekonstrukci ekonomiky. Dělníci se až příliš zabývali požadavky týkajícími se obživy, než aby své myšlení a energii věnovali „vládě práce“, o kterou nikdo vlastně nestál ani se ji nesnažil zavést. Stávky v letech 1947-1948 jsou toho excellentní ilustrací: prokázaly schopnost Komunistické strany Francie (a její italské sousedky) vstřebat a dát tvar potenciálům třídního boje, které od konce války potlačovala.

Itálie: 1945

Již v roce 1942 Itálii otrásla vlna stávek, která vyvrcholila povstáním 25. dubna 1943, které po pěti dnech

12) MALVA CONSTANT, *Ma nuit au jour le jour* (Labour, 2001). Ve stejné době Belgie musela dovážet tisíce Italů, protože místním dělníkům se moc nechtělo fárat.

pouličních bojů vyhnalo Němce z Turína. Byla ustavena národní unie všech stran, které dominovali stalinisté (ve FIATu-Mirafiori patřilo k oficiální komunistické straně 7000 dělníků ze 17 000). Nejvyšší priority se dostalo obnově hospodářství. V září 1945 Odborový svaz kovodělníků prohlásil, že „pracující masy jsou ochotny přistoupit na větší oběti [nižší mzdy, překládání, vyhazování těch, kdo mají jiný příjem, částečné propouštění], aby se Itálie mohla znovu zrodit (...) Musíme zvýšit výrobu a rozvíjet práci: v tom spočívá jediná cesta ke spáse.“

V prosinci se Národně osvobozené výbory změnily ve Výbory podnikové správy či spíše převzaly orgány vytvořené za Mussoliniho korporativismu. Hlavní úlohou každého VPS bylo pomáhat s opětovným zapřáhnutím lidí do práce a s posilováním hierarchie. Jejich metodou byla směsice taylorismu a stachanovství: brigády mládeže, dobrovolnické skupiny, hmotné pobídky, příplatky za čištění a údržbu strojů... Cílem bylo vyburcovat „nadšení pracujících tříd pro výrobní úsilí“.

Realita ale byla od propagandy naprosto odlišná. Boj za lepší pracovní podmínky zůstával silný a nadšení pro výrobu poměrně nízké. Jeden funkcionář VPS přiznal, že strana se musela uchýlit k velkému přesvědčování, aby si lidé odpoledne nedávali šlofika. Podle jednoho dílenského předáka z Mirafiori byli odborářští aktivisté označováni za „fašisty“, když se snažili dělníky přesvědčit, že je jejich soudružskou povinností pracovat: „svobodu si vykládali jako právo na nicnedělání.“ Dělníci si chodili do práce v 8:30 ráno a prvně si tam dali snídani. Jeden bývalý straník, tehdy zaměstnaný v Mirafiori, smutně vypravoval o tom, jak dělníci zneužívali své svobody, jak lelkovali na toaletách. Litoval, že nebyli vhodným materiálem pro budování socialismu: pro srandu vstupovali do stávky – „to my jsme byli serióznější.“ Personál vzdoroval čemukoli, co se blížilo kontrole nad časem a opětovnému zavádění hmotných pobídek. Nápis na továrních zdech, jako třeba „Pryč s časovými rozvrhy“, byly odmítnutím protayloristických citátů z Lenina, v nichž si stalinisté nejvíce libovali.

Jestliže se VPS nakonec ukázaly jako relativně efektivní při obnově kázně a hierarchie, tak produktivitu se jim zvýšit nepodařilo: v roce 1946 se zvedla jen o 10%, což nebylo mnoho vzhledem k její nízké úrovni na konci války. Především se jim však nepodařilo vytvořit „nového“ proletáře – takového, který by si sám spravoval své vlastní vykořisťování. VPS složené pouze z dělníků nikdy nevznikly. Proléti totiž více důvěřovali svým přímým delegátům, dílenským komisařům, kteří byli náchylnější jít do stávky než vyrábět.

Tento mnohotvárný nepokoj trval až do roku 1948, kdy došlo k poslednímu odporu proti narůstajícím represím a zhoršujícím se životním podmínkám. V dubnu 1947 bylo zavedeno částečné zmrazení mezd, které přetrvalo až do roku 1954. Zhruba 15 let dělníci z FIATu prodělávali neomezené vykořisťování a málem byli připraveni o ochranu ze strany odborů. Jinými slovy, italští proletáři nebyli v letech 1944-1947 poraženi proto, že se snažili ustavit panství práce nad kapitálem, přičemž zůstávali v rámci kapitálu. Buržoazie je rozdrtila konvenčnějším způsobem – za pomoci odborové a stranické byrokracie.

Rok 1968 ve Francii i jinde

Tentokrát ve Francii evidentně chyběl slavnostní prvek, který charakterizoval okupační stávky v červnu 1936, ale zato v Itálii byl poměrně rozšířený. Řada francouzských továren, kterým dominovala CGT, byla prakticky uzamčena ze strachu, aby neklidní dělníci a „nepovolání“ nenarušili spořádaný průběh odborářské stávky. Rok 1968 byl v mnoha ohledech drsnější než rok 1936, jelikož proti hegemonii stalinistů nad průmyslovými dělníky se postavila malá leč odhodlaná menšina proletářů.

Slavnostní rozměr se z továrny přesunul na ulici, což naznačovalo, že požadavky prolamují hranici pracoviště a jádro věci zahrnuje každodenní život v jeho celistvosti. Ve Francii ti nejradikálnější námezdně pracující často opouštěli továrnu. Neexistovala žádná Čínská zeď mezi „dělníky“ a „studenty“.

ty“ (z nichž spousta studenty vůbec nebyla). Řada dělníků, často těch mladých, dělila svůj čas mezi své spolupracovníky v továrně a diskusní (a občas i akční) skupiny mimo továrnu, kde se setkávali s minoritními dělníky z dalších továren.¹³ Nadto během italského Horkého podzimu 1969 bylo poměrně běžné, že dělníci okupovali tovární areál přes den, v noci odešli a další ráno se zase vrátili, a to i poté, co se museli násilně střetnout s policií a firemní ochrankou, aby mohli podnik obsadit. Cítili, že to podstatné se neděje jen v rámci pracoviště. Jak se pasivní reakce (absentérství) měnila v aktivní (kolektivní sabotáž, permanentní schůzování a divoké mejdany na montážní lince atd.), prorazila za tovární zdi.

Dopady roku 1968 přivedly na svět zkušenost, která sama sebe sice postulovala (a kterou mnozí lidé brali) jako příklad, ale zůstala na okraji hnutí: v roce 1973 se personál LIP, hodinářské firmy, jež zkrachovala, chopil správy a LIP se stala symbolem samosprávného kapitalismu. Její principy („Sami vyrábíme, sami prodáváme, sami se platíme“) ale nebyly o mnoho více než důmyslný leč zoufalý pokus vyhnout se nezaměstnanosti a zajistit si příjem. Námezdně pracující z LIP samosprávně řídili spíše distribuci než výrobu (hodinek prodali spoustu, ale vyrobili jich málo), až nakonec museli podnik úplně zavřít. Avantýru LIP radikálové v polovině 70. let 20. století naprosto oprávněně analyzovali jako experiment se sebevykořisťováním, ale zcela mylně ji vykládali jako uskutečnitelnou formu kontrarevoluce. Je totiž jasné, že se nejednalo ani o životaschopnou volbu pro kapitalisty ani o volbu populární mezi dělníky.

Následovaly podobné snahy, zejména ve strojírenském průmyslu, kdy se částečně obnovila výroba, a rozprodávaly se zásoby. Byl to však spíše způsob reakce na plánované uzavření továrny než program pro budoucnost. Ať už si levičáci vypracovali jakékoli teorie, tyto zárodky samosprávy nestály na ničem pevném, na ničem, co by mohlo dělníky mobilizovat. Takovéto praktiky se objevily na rozcestí mezi endemickou kritikou práce, která nevedla k ničemu jinému, a počátkem restrukturalizace kapitalismu, která měla odstranit nadbytečnou práci.

Portugalsko: 1974¹⁴

„Karafiátová revoluce“ uvedla do pohybu okupace továren a samosprávné praktiky. Obecně vzato k nim docházelo v malých či středně velkých firmách, povětšinou z *chudých* odvětví využívajících jednoduché technologie a nekvalifikovanou práci: textilky, výroba nábytku, zemědělský průmysl.

Tyto okupace byly obvykle reakcí na (skutečný či falešný) bankrot nebo na uzavření podniku majitelem. Občas se dělníci zbavili šéfa, který příliš viditelně podporoval Salazarův režim. Jedním z cílů bylo zabránit ekonomické sabotáži ze strany oponentů Karafiátové revoluce. Rovněž se jednalo o prostředek jak prosadit specifické požadavky jako třeba znovupřijetí propuštěných militantních dělníků, realizace vládních rozhodnutí ohledně mezd a pracovních podmínek nebo zabránění plánovanému propouštění.

Tento sociální poryv (*élan*) nikdy nezpochybil peněžní oběh ani existenci a funkci státu. Samosprávci se obraceli na stát o kapitál a bylo spíše pravidlem než výjimkou, že vládní úřady, které byly pod vlivem stalinistů, logicky rezervovaly investiční fondy pro své politické přátele a spojence. Rovněž žádaly stát, aby vynucoval směnu mezi firmami samosprávnými a nesamosprávnými. Stále se vyplácely mzdy, byť často s menší nebo žádnou mzdovou diferenciací. Hierarchie byla často demontována a řadoví dělníci mohli demokraticky mluvit do většiny rozhodnutí. Přesto toto hnutí nepřekročilo dělnickou kontrolu nad výrobou, mzdovými tabulkami a najímáním a propouštěním. Jednalo se o jakousi LIP rozšíře-

13) GRÉGOIRE ROGER a PERLMAN FREDY, *Dělnicko-studentské akční výbory: Francie, květen 1968*, Infocafé Krtkova kolona, Praha, 2008. Rovněž „Třídní boj a jeho nejcharakterističtější aspekty v posledních letech...“ v *Jak komunistické hnutí mizí z dohledu a znovu se objevuje*, www.kknihovna.wordpress.com.

14) MAILER PHIL, *Portugal: The Impossible Revolution* (Solidarity, 1977). Živý popis a důkladná analýza.

nou do celé, poměrně chudé, kapitalistické země. Portugalská zkušenost byla opakováním všech slepých uliček, které znovu oživila éra 60.-70. let: populismu, syndikalismu, leninismu, stalinismu, samosprávy...

Kritika práce/Kritika kapitálu

Přes svoji stručnost náš historický přehled vrhá stín pochybnosti na tezi, že (nepopiratelná) sebeidentifikace proletáře s výrobcem byla rozhodující příčinou našich porážek. Kdy se dělníci skutečně snažili podepřít ekonomický růst? Kdy soupeřili se starými buržoazními vlastníky nebo novodobými řediteli o správu firem? Minimálně v tomto ohledu se politické platformy vůbec neshodují s praxí proletariátu. Dělnická hnutí nevyvrhou v afirmaci práce. Pokusy o obnovu výroby byly dosti často provizorním řešením, snahou vyplnit díru způsobenou absencí či neschopností šéfa. V tomto případě obsazení podnikového areálu a obnovení pracovního procesu neznamenal, že se dělníci afirmují jako dělníci. Jednalo se o prostředek k přežití tak, jako jím za jiných okolností je vykoupení zkrachovalé firmy jejím personálem. Na konci roku 2001, když textilce Bruckman v Argentíně hrozilo zavření, dělníci ji převzali a udrželi ji v chodu bez jakékoli vyhlídky na transformaci kapitalismu v socialismus, a to ani v mezích jedné firmy. Totéž pak platilo pro desítky dalších argentinských firem. K takovému chování dochází, když se proletáři domnívají, že nemají šanci změnit svět.

Zásadní otázka zde zní, jak dalece jsme determinováni dějinami. Není-li „bytí“ proletariátu teoretizované Marxem pouhou metafyzikou, je jeho obsah nezávislý na formách, kterých kapitalistické panství nabývá. Napětí mezi podrobením se práci a kritikou práce je činné již od úsvitu kapitalismu. Samozřejmě, že realizace komunismu je odvislá od dějinného momentu, ale v hloubce její obsah zůstává neměnný ať už v roce 1796 nebo v roce 2002. Jinak bychom nemohli pochopit, jak již ve 40. letech 19. století někteří lidé dokázali komunismus definovat jako zrušení námezdní práce, tříd, státu a práce. Kdyby vše determinovala dějinná nutnost, která roku 1845 logicky ještě nedozrála, jak bychom mohli vysvětlit genezi komunistické teorie v té době?

Ve 20. století to byl *debakl* bohatého revolučního procesu po roce 1917, co plně uvolnilo prostor sociálně demokratickému a stalinistickému kultu výrobních sil.¹⁵ Interpretovat následně onen proces jako příčinu tohoto kultu se rovná analyzování něčeho na základě opaku. Marx i Stalin hovořili o diktatuře proletariátu, ale Stalin není vysvětlením Marxe. Říkat, že program KPD z roku 1930 (či program SPD z roku 1945) odhalil pravou povahu programu KAPD z roku 1920, znamená obracet dějiny vzhůru nohama.

Jakmile jednou kontrarevoluce zvítězila, práce (v USA stejně jako v SSSR) mohla existovat jedině z donucení: dělníci nebyli do práce zapřaženi jako nějaká pseudovládnoucí třída, ale jako třída skutečně ovládaná, a to podle prověřených kapitalistických metod. Odbory a dělnické strany všech druhů ideologií dělnické správy kategoricky popřely. Nyní, když měly podíl na moci (ve správních radách firem stejně jako na ministerstvech), mohly ekonomiku podpořit jedině tak, že se uchýlily ke starým dobrým nástrojům, které buržoazii prospívaly po staletí.

Ať už si mysleli nebo říkali cokoli, v těch nejakutnějších sociálních krizích se proletáři nesnažili prosadit skrze prosazování hodnoty práce. Od počátků třídního boje neustále bojovali za kratší pracovní dobu a vyšší plat. Pamatujme rovněž na to, co tvoří každodenní život na dílně nebo v kanceláři: absentérství, drobné krádeže, pomalá práce, simulování nemoci nebo úrazů a dokonce i sabotáž nebo napadání nadřízených – a to vše v dobách kritické nezaměstnanosti jedině upadá. Jsou-li stávky ala *pozornost*

15) Ohledně toho, jak stalinismus i nacismus glorifikovaly práci a sociální egalitářství viz *Komunismus*, IKS, č. 1, 2007, „Buď práci čest?“.

podniku (například, když dopraváci umožňují jízdy zdarma nebo zaměstnanci pošt poskytují bezplatné poštovné a telefonní hovory) tak zřídka, jedná se o znamení, že stávky nabízejí příjemnou příležitost vyhnout se práci.

Netvrdíme, že proletářskou realitou je permanentní podzemní rebelie. Rozporuplná úloha námezdně pracujícího ve výrobním procesu s sebou nese rozporuplný postoj k práci. Proletář do práce vkládá hodně, protože – mimo jiné důvody – nikdo nemůže hodiny a roky vydržet nějaké zaměstnání bez minima zájmu o ně, a protože práce zároveň dusí naše schopnosti a znalosti, ale *také* nám umožňuje alespoň jejich částečné vyjádření – antropologický rozměr práce byl již dostatečně odhalen jinde, takže zde do toho zabíhat nemusíme.¹⁶

V obdobích společenského vření dělníci buď vykazují hlubokou lhostejnost k práci (občas od ní utíkají), nebo je jim práce opětovně vnucena. Během takových období proletáři započínají kritiku svých podmínek, protože odmítání práce je prvním krokem k negaci sebe sama jakožto proletáře.

Je však pravda, že doposud nezašli za tuto kritiku či za její první kroky. A v tom spočívá problém.

Nechybí kritika práce jako nějaká dosud opomíjená esenciální dimenze. Kolik mužů a žen se s radostí udře kvůli chrlení budíků nebo tužek nebo zpracováváním zdravotnické dokumentace? Dělník si je dobře vědom, že práce je jeho nepřítel a nakolik může, tak dělá maximum, aby jí uniknul. Obtížnější pro něj je představit si (a ještě obtížnější je převést to v činy), že by mohl skoncovat s prací i kapitálem. Není to snad kritika kapitálu, která chyběla a stále chybí? Lidé jsou náchylní svalovat vinu na vládu peněz a rovněž pranýřují odcizenost práce: mnohem méně běžné je však chápání jednoty, která oboje spojuje, kritika prodeje své vlastní činnosti výměnou za příjem, tj. kritika námezdní práce, kapitálu.

Dosavadní neúspěšnost proletářského hnutí je třeba dávat do souvislosti s jeho vlastní činností a nikoli s tím, jak ho kapitál v konkrétních momentech dějin konkrétně formátuje. Formátování skýtá podmínky: neposkytuje ale, a ani nikdy poskytovat nebude, prostředky k jejich využití. A správnou odpověď budeme mít teprve tehdy, až bude dosaženo transformace světa.

Každopádně, revoluční údobí oslabuje (a nikoli posiluje) ideologii emancipace práce skrze práci. Pak s sebou odliv radikální vlny přináší samosprávné praktiky, které ponechávají moc buržoazie nedotčenou, a které tato moc dříve či později smete.

Ideál kapitalismu námezdně pracujících a pokus o jeho realizaci nejsou pozůstatky z minulosti, které nakonec podryje reálné panství kapitálu (nebo nějaká jeho forma, *reálnější než ty předchozí*).¹⁷ Přílnavost k práci není ani (jak mají sklon myslet si situacionisté) klamem, z něž by proléti měli nebo by nyní mohli vyrůst, ani (jak má sklon myslet si Théorie Communiste) dějinnou fází dříve nevyhnutelnou, ale nyní pominuvší. Nejedná se ani o ideologii ani o stádium v dějinách (byť oba aspekty hrají svoji úlohu). Námezdní práce není fenoménem uvaleným zvnějšku, ale společenským vztahem, který strukturuje naši společnost: praktická a kolektivní přílnavost k práci je do rámce tohoto vztahu zabudována.

Co je na kapitalismu nového

Někteří současný kapitalismus vykládají jako produkci hodnoty bez práce, hodnoty natolik rozptýlené, že její výrobní činitelé a momenty jsou roztroušeny po celém společenském tkanivu.

Tuto tezi nepotvrzuje ani teorie (konkrétně Marxovy *Grundrisse*¹⁸) ani tvrdá fakta. Je pravda, že dnes

16) *La Banquise*, „Sous le tratil: l'activité“ (*La Banquise* č. 4, 1986).

17) Ohledně formálního a reálného panství viz: MARX KARL, *Results of the Immediate Process of Production* (MECW 34), str. 355, 471.

18) Rovněž začátek I. svazku *Capital*, kapitola XVI (MECW 35), str. 509 a dále.

zhodnocování závisí mnohem méně na přímé intervenci každého jednotlivého výrobce než na kolektivním úsilí. Přínos každého produktivního námezdně pracujícího k hodnotě je daleko obtížněji vyčlenitelný než v roce 1867. Nicméně kapitál není zhodnocován nediferencovaným společenským celkem. Dělník na lince, řidič kamiónu, počítačový odborník, firemní výzkumník... nepřidávají firmě hodnotu ve stejné míře. Teorie „sociální továrny“ je relevantní, nakolik bere v úvahu neplacenou produktivní práci (např. práci žen v domácnosti). Irelevantní se stává, když hodnotu považuje za výsledek uniformní totality. Manažeři znají svého Marxe lépe než Toni Negri: neustále vyhledávají a poměřují výrobní místa a momenty, aby se je snažili stále více racionalizovat. Dokonce v rámci firmy lokalizují a rozvíjejí „centra zisku“. Práce není rozptýlená, je separovaná od zbytku. Není-li evidentně manuální práce jediným či hlavním zdrojem hodnoty a přibývá-li *nehmotné* práce, práce přesto zůstává pro naše společnosti životně důležitá. Je podivné hovořit o „konci práce“, když agentury najímající brigádníky patří mezi největší zaměstnavatele v USA.

V zemi jako Francie, byť nám sociologové a statistici říkají, že kancelářských dělníků je více než továrních (nyní se jejich počet snížil na 1 pracujícího obyvatele), jsou ti druzí – z nichž je 80% mužů – často v manželském svazku s těmi prvními. V důsledku toho 40% dětí žije v domácnosti, kde je jeden z jejich rodičů „modrý límeček“, často zaměstnaný v sektoru služeb. Místo toho, aby každé ráno procházel tovární branou, má na starosti údržbu, řídí těžké vozidlo, přesunuje zboží ve skladě atd. Polovina francouzských dělníků již není dělníky „průmyslovými“. Přesto jsou takto definovaní dělníci těmi nejpočetnějšími skupinami. Ať už se jedná o tovární operátory ve starém stylu, o manuální námezdně pracující v sektoru služeb, o taylorizované úřednice, pokladní atd., podřízení námezdně pracující tvoří přes polovinu francouzského pracujícího obyvatelstva. (Bylo by zajímavé mít přesná čísla z nějakého rádoby *velkoměsta budoucnosti* jako třeba Los Angeles.) Tato fakta nemění nic na platnosti či ješitnosti komunistické perspektivy: jejich jediný význam spočívá právě v tom, že ukazují, že se od 19. století nic zásadního nezměnilo. Podle Marxových vlastních údajů z I. svazku *Kapitálu* bylo v Anglii uprostřed viktoriánské doby více sluhů než průmyslových dělníků. Kdyby byla teorie proletariátu mylná, byla by mylná již roku 1867 a v roce 2002 není mylná jen proto, že už nezbývá dost dělníků.

Kapitalismus je prvním universálním systémem vykořisťování. Nadpráce se již nevynucuje od někoho, kdo si svoji výrobu organizuje a tudíž ji i do značné míry kontroluje, jak tomu bylo u rolníka za asiatského despotismu, u nevolníka, na nějž vyvíjel nátlak jeho pán a výběrčí daní či u řemeslníka, jemuž dominoval kupec. Ti nebyli vykořisťováni v rámci své práce: část plodů jejich práce jim byla odnímána *zvnějšku* a teprve poté, co byly vyprodukovány. Nákup a prodej pracovní síly zavádí vykořisťování nikoli na okraj lidské aktivity, ale přímo do jejího srdce.

Ale právě díky samotnému tomuto procesu, díky tomu, že námezdně pracující prodává svoji pracovní sílu, tvoří kapitál stejně, jako je jím tvořen, žije *uvnitř* kapitálu v daleko vyšší míře, než rolník závisel na svém pánovi a řemeslník na kupci. Protože žije (a vzdoruje a bojuje) uvnitř kapitálu, produkuje a sdílí jeho základy, včetně spotřeby a demokracie. Protože prodej jeho životní síly je pro něj nezbytný, může svojí práci pohrdat a odmítat ji – reálně i ve svém myšlení – jedině tak, že odmítá to, co jej nutí existovat jako námezdně pracující, tj. tak, že odmítá kapitál. Jinými slovy, má-li se jednat o víc než jen o každodenní odpor, je odmítnutí práce možné jedině skrze akutní sociální krizi.

V preindustriálních časech se při selských válkách v 15. a 16. století, při Tai-Pingu v Číně 19. století a při mnoha dalších příležitostech podařilo vybudovat soběstačné osvobozené oblasti, které občas přežívaly více než deset let. V Západní Indii mohli černošští otroci uprchnout do hor a žít mimo „civilizaci“. Industriální svět neponechává žádný takový prostor pro alternativu. Kdyby petrohradský dělník v roce 1919 uprchnul na venkov, kapitalismus by jej během několika málo let dohonil. Španělské kolektivy z let 1936-1938 nikdy „neosvobodily“ rozsáhlé oblasti. Blíže současnosti si bolivijské horníky sami spravovali

své vesnice s ozbrojenou milicí, rozhlasovými stanicemi, družstvy atd. To vše skončilo, když se doly zavřely. Jejich sociální dynamika závisela na funkci, kterou jim mezinárodní kapitál přidělil. Pouze rolnické komunity si mohly dlouhou dobu žít nezávisle, nakolik stály mimo světovou ekonomiku. Moderní dělníci si nedokázali ustavit reorganizovaný společenský život, který by po dlouhou dobu soupeřil s normálním nebo čistě *kapitalistickým* kapitalismem. Pro nějakou třetí cestu již není místo.

Rozpor nemusí být tam, kde se domníváme

Každý čtenář Marxe ví, že nikdy nedokončil to, co považoval za své mistrovské dílo, a že jeho začátek několikrát přepisoval. Proč Marx prodlévá u zboží, proč začíná tím, jak se kapitalismus *prezentuje*, místo toho, aby přímo uvedl jeho definici? Trvá-li prvně na jeho ztvárnění a nikoli na povaze kapitálu, klidně se může domnívat, že jeho povaha souvisí s jeho ztvárněním, což není žádný psychologický proces, ale má to co dělat se sociálním ztvárněním v jeho nejhlubší rovině.

Autor *Das Kapital* neustále hovoří o záhadě, o tajemství, do něž je třeba proniknout. O kterém? Těžko uvěřit, že Marx chce jen dělníkovi dokázat, že je vykořisťován... Logičtější je, že Marx krouží po nejrůznějších aspektech kapitálu, aby se dostal k ohnisku, kterým je rozpor pro komunistické hnutí zásadnější než mechanika nadhodnoty.¹⁹ Jeho terčem je ohromující dynamika společenského systému, jenž je více než který jiný založen na těch, jež zotročuje a poskytuje jim zbraně ke své demontáži, ale právě proto se mu je daří integrovat do svého triumfálního a ničivého pochodu a (alespoň doposud) sociální krize využívá ke své regeneraci. Rozpor proletáře má být nositelem zboží, které obsahuje možnost všech dalších a může vše transformovat, a přitom proletář musí toto zboží prodávat a tudíž *jedná* jako zhodnocovatel a tak si i *sám sebe vyobrazuje*. Potenciálním hrobařem systému je ten, kdo ho sytí.

Teprve až se směnou zboží se vztahy mezi lidmi jeví jako vztahy mezi věcmi. Dělník 19. století měl tendenci vidět v kapitálu jen kapitalistu. Námezdně pracující 21. století často vnímá kapitál jen jako... kapitál a nikoli jako svoji vlastní aktivitu, která jej (re)produkuje. Stále tedy vládne fetišismus, byť odosobněný. Denunciace vykořisťování obvykle opomíjí, co je to vlastně ekonomika: všemu a všem panuje výroba pro hodnotu. Z komunistického hlediska vlastně nejde o to, co kapitál skrývá a co většina proletářů intuitivně tuší: o extrakci nadhodnoty. Jde o to, co si kapitalismus dennodenně vynucuje v reálném životě a co vstěpuje do našeho myšlení: ekonomiku jako něco samozřejmého a nevyhnutelného, nutnost směny zboží, nákupu a prodeje práce, chceme-li se vyhnout nedostatku, bídě a diktatuře.

Pravda, současná práce moc dobře nesocializuje, protože má tendenci stávat se čistě jen prostředkem jak si vydělat na živobytí. Přesto ona socializace nemizí. (Vznik radikálního reformismu souvisí s jejím přetrváváním.) Jak v roce 2001 řekl jeden propuštěný dělník z Moulinexu: „Nejtěžší je teď být sám.“ Ideologie pracovní síly je nezbytnou ideologií proletáře uvnitř kapitálu. Tato komodita je totiž primární realitou miliard mužů a žen. Proletář se sice nikdy neredukuje na to, v co jej kapitál mění, přesto však pociťuje potřebu uznání a sociálního pozvednutí a tato potřeba se zakládá na jeho jediném majetku: práci. Tuto kladnou představu o sobě musí mít už jen proto, aby se prodal za dobrých podmínek. Uchazeč o zaměstnání při pohovoru nebude snižovat svoji hodnotu. Kdyby tak činil, poddával by se běžnému předsudku, který zlehčuje schopnosti prostého podřízeného.

Na druhé straně nelpění na práci není dostatečnou zárukou možnosti revoluce a už vůbec ne jejího úspěchu. Proletář, který se považuje za nulu, nebude nikdy nic zpochybňovat. Nekvalifikovaný dělník byl v roce 1970 přesvědčen, že dělá stupidní práci a nikoli, že sám je stupidní: jeho kritika se zabývala

19) V té době různí lidé intuitivně tušili původ nadhodnoty a někteří se i přiblížili k jeho formulování, například Flora Tristan v roce 1843.

právě prázdnotou činnosti nehodné toho, zač se považoval. Čistě negativní vize světa a sebe sama je synonymem rezignace či akceptování čehokoli. Proletář začíná jednat jako revolucionář teprve tehdy, až překročí to, co je na jeho postavení negativní, a začne z toho vytvářet něco pozitivního, tj. něco, co podvrací stávající řád. Proletáři zatím *nepovedli revoluci* nikoli kvůli nedostatečné kritice práce, ale protože zůstali uvnitř negativní kritiky práce.

Afirmace práce nikdy nebyla zásadním faktorem kontrarevoluce, pouze (a to je důležité!) jedním z jejích hlavních projevů. Odbory ale tuto ideologii tlumočili skrze to, co zůstává jejich *esenciální* funkcí: vyjednávání o prodeji pracovní síly. Organizace jako Rytíři práce na konci 19. století sehrály jen méně důležitou úlohu a uvadly s generalizací velkopřemyslu.

Kdyby povyšování práce bylo tak stěžejní, jak se nám občas tvrdí, fordismus by se jej chopil. Vědecký management ale kvalifikované dělníky neporazil tím, že jim na pracovišti poskytl větší profesní důstojnost, nýbrž dequalifikací a rozbíjením řemesel. Šlechtné programy na obohacování práce a opětovné posilování pravomocí se zavádějí jen proto, aby narušily autonomii pracovního týmu: pak se tyto reformy postupně vytrácejí, protože řadové dělníky to vlastně ani nezajímá.

Ideje, které vládnou, jsou idejemi vládnoucí třídy. Ideologie práce, ať už nabere jakoukoli podobu, je kapitalistickou ideologií práce. Žádná jiná ani nemůže existovat. Když je společenský konsensus otráven, toto ztvárnění padá spolu s dalšími. Bylo by paradoxem, kdyby – namísto, aby jím otrásla – jej měla těžká krize ještě dále rozvinout.

Revoluce není žádná exaktní věda

První část této eseje byla hlavně historická. Ta následující by se dala nazvat „metodologickou“. Naše kritika determinismu se zaměřuje na obecnou tendenci revolucionářů zacházet s kapitalistickou civilizací tak, jako by byla jednosměrnou ulicí k revoluci.

Na základě vsudy přítomnosti kapitálu můžeme dojít k závěru o možnosti – či dokonce nutnosti – revoluce. Můžeme z ní ale také vydedukovat nemožnost revoluce. Tento typ rozumování lze opakovat donekonečna a stejně se bude stále používat za sto let, pokud tu ještě bude kapitalismus. Teoretický model nevysvětluje nic kromě sebe sama. Včera i zítra, stále stejné množství důvodů ukazuje na pokračování kapitalismu i na jeho zrušení. (Jak jsme napsali již dříve, teprve až bude dokonána, vrhne destrukce starého světa úplné světlo na minulé neúspěchy.)

Někteří soudruzi postulují příchod konečného stádia, kdy systém jeho vnitřní fungování nikoli jen rozruší, ale zničí. Věří, že cokoli se stalo před oním konečným stádiem, bylo nutné, protože až doposud dělníci mohli kapitalismus jen reformovat. Nyní přichází práh, kdy se reforma stává naprosto nesmyslnou, práh, jenž neponechává žádnou jinou volbu než revoluci. Minulá radikální činnost proletariátu pouze přispěla k navození dějinného momentu, který umožňuje revoluci – či ji spíše činí nutnou. Až do té doby třídní boj poskytoval potřebný sled fází připravujících fázi konečnou.

Mimochodem, tím by se ospravedlnil tzv. Marxův a Engelsův *revoluční reformismus*: naléhání na buržoazii, aby kapitalismus rozvíjela a vytvářela tak podmínky komunismu. Marx mimo jiné podporoval německou národní buržoazii, velebil Lincolna, stranil pěkným pár reformistickým stranám a odborům a zároveň se neúnavně střefoval do anarchistů...²⁰ Máme rovněž souhlasit s Leninem (pro-

20) Každý dobrý Marxův životopis, třeba jako ten od Franze Mehringa a nověji od Francise Wheena, popisuje jeho politickou činnost. Ve svém úvodu k I. svazku *Kapitálu* Marx skládá čest své době, když se přirovnává k vědci, jenž objevuje „přírodní“ zákony. Naštěstí ale – a v rozporu s Engelsovou pohřební řečí nad hrobem jeho přítele – Marx nebyl Darwinem proletariátu. Ani si nemyslel, že dějiny jsou předem známé. Podle něj by běh lidských dějin směřoval k předem danému konci jen podle teologického mozku. Evoluční linie nebyla jen *jedna*, jak ukazuje „pozdní“

tože jednal jako nový *revoluční buržoa*) proti Gorterovi a Bordigovi? A byl snad Roosevelt větším (byť neuvědomělým) přínosem pro lidskou emancipaci než Rosa Luxemburgová?

Každopádně, odteď se mají veškeré nejasnosti vyjasnit. Měli bychom vstupovat do konečného stádia v dějinách námezdní práce: práce je prý nyní stále méně dostupná, stále více dequalifikovaná, zbavená jakéhokoli jiného smyslu než poskytnout příjem a tudíž námezdně pracujícímu brání, aby Inul ke kapitálu a k plánu na kapitalismus bez kapitalistů. Dosažení tohoto prahu jednou pro vždy práci znemožnilo, aby se prosazovala jako práce uvnitř kapitálu.

Základní logikou tohoto přístupu je hledání nezprostředkovaného třídního vztahu, který by proletariátu neponechával žádné jiné řešení než přímou (třída proti třídě) konfrontaci s kapitálem.

Determinismus se vrací do historie, aby lokalizoval překážku na cestě k revoluci, a objevuje ji ve formě společenského prostoru, který si v rámci kapitalismu dělníci údajně přáli zaujmout. Pak se tvrdí, že tato volba je nyní znemožněna: takový společenský prostor již neexistuje, protože při úplně reálném panství je kapitalismus všude. Důvody minulých debaklů udávají důvody zítřejších úspěchů a skýtají nevyhnutelnost komunistické revoluce, jelikož překážku odstranilo završení toho, co se označuje jako kvazipřirozený životní cyklus kapitálu.

Jinými slovy, revoluční krize již není vnímána jako rozbití a překonání společenských podmínek, které ji vytvářejí. Je vnímána jen jako závěr předem dané evoluce.

Je metodologickou chybou věřit v nějakou výsadní výhodu, jež pozorovateli umožňuje uchopit totalitu (a celý význam) minulosti, současnosti a blízké budoucnosti lidských dějin.

Stručně řečeno, příčiny našich předešlých nedostatků se nehledají v praktických činech proletářů. Pracovní síla překonávající své postavení a pozvedající se ke svému dějinnému úkolu, kterým je osvobození se z okovů a tak i osvobození lidství, ustupuje do pozadí. Dynamickým prvkem již není konání proletariátu, ale pohyb kapitálu. Vzájemný poměr kapitálu s prací se redukuje na jednosměrný vztah příčiny a následku. Dějiny zamrzají.

My raději říkáme, že životnost kapitálu nemá žádnou jinou mez než vědomou aktivitu proletářů. Jinak k vyprodukování takového výsledku nepostačí žádná krize, jakkoli by byla hluboká. A zároveň kterákoli hluboká krize (krize *systému* a nikoli jen *v něm*) by mohla být tou poslední, kdyby jí proletáři využili. Nikdy ale nenastane nějaký den zúčtování, finální nezprostředkovaný boj kdo z koho, jakoby nakonec přeci jen proletáři čelili přímo kapitálu a tudíž na něj útočili.

„Autoemancipace proletariátu je zhroucením kapitalismu,“ jak napsal Pannekoek v poslední větě své eseje *Teorie zhroucení kapitalismu* (1934). Je významné, že se jednalo o závěr diskuse o cyklech kapitálu a reprodukčních modelech (Marxových, Luxemburgové a Henrika Grossmanna). Komunistické hnutí nelze pochopit skrze modely podobné modelům reprodukce kapitálu – pokud ovšem komunismus nepovažujeme za poslední logický (= stejně nevyhnutelný jako každá předchozí krize) krok v evoluci kapitálu. Kdyby tomu tak bylo, komunistická revoluce by byla stejně „přirozená“ jako růst a stárnutí živých bytostí, posloupnost ročních období a gravitace planet a stejně jako ony by byla vědecky předvídatelná.

Rok 1789 se mohl udát o čtyřicet let později nebo dříve, bez nějakého Robespiera a Bonaparta, ale k buržoazní revoluci muselo dojít ve Francii 18. či 19. století.

Kdo může tvrdit, že ke komunismu musí dojít? Komunistická revoluce není konečným stádiem kapitalismu.

„S psychologií odboráře, který se nepřipojí k zastavení práce při májové oslavě, dokud mu není předem zaručena přesně stanovená podpora pro případ potrestání, nelze dělat ani revoluci, ani masovou

Marx: viz níže poznámka 22.

*stávku. Ale právě v bouři revolučního období se mění proletář ze starostlivého otce rodiny, který se dožaduje podpory, v 'revolučního romantika', pro nějž dokonce i největší statek, totiž život, nemluvě ani o hmotném blahobytu, má ve srovnání s bojovými ideály pramalou hodnotu.*²¹

A konečně, od kohokoli, kdo věří, že roky 1848, 1917, 1968... musely skončit tak, jak skončily, by se mělo žádat, aby věštil budoucnost – alespoň projednou. Květen 1968 nikdo nepředvídal. Ti, kdo vysvětlují, že jeho neúspěch byl nevyhnutelný, to *věděli* až posléze. Determinismus by získal na věrohodnosti, kdyby nám poskytoval užitečné předpovědi.²²

Nikdy od teorie nežádejme, co nám nemůže dát

Revoluce není nějaký problém a žádná teorie není řešením tohoto problému. (Dvě století moderního revolučního hnutí demonstrují, že komunistická teorie nepředjímá konání proletářů.)

Dějiny nedokazují nějakou přímou kauzální souvislost mezi stupněm rozvoje kapitalismu a specifickým chováním proletariátu. Nelze prokázat, že v nějaký daný dějinný moment bude mít esenciální rozpor celého systému dopad na reprodukci jeho fundamentálních tříd a tudíž i systému samotného. Chyba nespočívá v odpovědi ale v otázce. Hledání toho, co proletáře v jeho konfrontaci s kapitálem *donutí*, aby zaútočil na svoji vlastní existenci námezdně pracujících, se rovná snaze vyřešit předem a skrze teorii problém, který lze vyřešit – pokud vůbec – jen v praxi. Nemůžeme vyloučit možnost nového projektu sociální reorganizace podobné té, jež měla ve svém jádru dělnickou identitu. Železničář z roku 2002 nemůže žít stejně jako jeho předchůdce z roku 1950. To nám ale nestačí, abychom mohli dojít k závěru, že mu zbývá jediné alternativy rezignace či revoluce.

Když se zdá, že na scéně absentuje proletariát, je poměrně logické uvažovat o jeho reálnosti a schopnosti změnit svět. Každé kontrarevoluční období je dvojjediné v tom, jak probíhá, a přitom nikdy nevypadá jako ty předchozí. Způsobuje tak buď zřeknutí se kritické aktivity, nebo odmítnutí revolučního „subjektu“, či jeho nahrazení jinými řešeními, anebo teoretické rozpracování údajných důvodů minulých porážek, které *má* zajistit budoucí úspěchy. Je to jako dožadovat se nedosažitelné jistoty, která slouží jen k ukonejšení. Na základě dějinné zkušenosti se zdá být přesnější konstatování, že proletariát zůstává jediným subjektem revoluce (jinak k žádné nedojde), že komunistická revoluce je možná, ale nikoli jistá a že její příchod a úspěch nezaručuje nic jiného než aktivita proletariátu.

Fundamentální rozpor naší společnosti (proletariát-kapitál) je pro kapitalismus potenciálně smrtelná jediné tehdy, pokud dělník konfrontuje svoji práci a tudíž bere útokem nejen kapitalistu, ale i to, co kapitál dělá z něj, tj. bere-li útokem to, *co dělá a čím je*. Je k ničemu doufat v dobu, kdy kapitál jako nějaký opotřebovaný mechanismus shledá nemožným dále fungovat kvůli klesajícím ziskům, saturaci trhu, vyloučení příliš mnoha proletářů z práce nebo kvůli neschopnosti třídní struktury reprodukovat se.

Tento podtext probíhá velkou částí revolučního myšlení: čím více kapitalismu máme, tím blíže se dostáváme ke komunismu. Na což lidé jako Jacques Camatte odpovídají: *nikoli, čím více kapitalismu máme, tím se stáváme kapitalističtějšími*. Riskujeme sice, že některé čtenáře šokujeme, ale my bychom řekli, že evoluce kapitálu nás nepřivádí blíže ke komunismu ani dále od něj. Z komunistického hlediska není na pochodu kapitálu samo o sobě nic pozitivního, jak ukazuje osud *classismu*.

21) LUXEMBURGOVÁ ROSA, *Masová stávka, strana a odbory* (1906).

22) Čtenář pochopí, že nekážeme indeterminismus. Obecně 19. století bylo eposem vítězíci buržoazie s vírou v železnou logiku pokroku, která neumožňovala žádnou jinou alternativu než konečnou hojnost a mír. Rok 1914 otevřel éru pochyb a antideterminismu, jak je evidentní z obecné přitažlivosti „principu nejistoty“. My však nemáme potřebu vyměnit vědeckou módu jedné doby za jinou.

Vzestup a pád *classismu*

V praxi byl „*classismus*“ hnací silou dělnické třídy jakožto třídy v rámci kapitalistické společnosti, kde její organizace začaly zaujímat možné maximum sociálního prostoru. Dělnictvo zakládalo kolektivní tělesa, která soupeřila s těmi buržoazními a dobývala si pozice ve státu. Průběh byl – a stále je – mnohostranný (sociální demokracie, komunistické strany, AFL-CIO...) a udal se i v jižní Americe, v Asii a částech Afriky.

V teorii je *classismus* potvrzováním třídní odlišnosti (a protikladu), které je cílem samo o sobě, jakoby třídní válka byla totéž, co emancipace dělníků a lidstva. Je tedy založen přesně na tom, co je třeba kritizovat, poněvadž třídy jsou základními složkami kapitalistické společnosti. Ať už je mírumilovná či násilná, pouhá protikladnost jedné třídy vůči druhé ponechává obě stát proti sobě. Každá vládnoucí třída přirozeně existenci třídního antagonismu popírá. Přesto první, kdo v raném 19. století zdůrazňovali třídní konfrontaci, nebyli socialisté, ale buržoazní historici francouzské revoluce. Co je revoluční, to neprosazuje třídní boj, ale potvrzuje, že tento boj může skončit skrze komunistickou revoluci.

Dnes je pro nás úpadek *classismu* a dělnického hnutí dostatečně viditelný a zdokumentovaný, abychom na něm nesetrvávali. Někteří revolucionáři se radují nad skonem dělnické identity a glorifikace dělnické třídy jakožto třídy práce a interpretují tento skon jako eliminaci důležité překážky na cestě k revoluci – kteroužto instituce práce a ona ideologie bezpochyby byly. Co ale kritika světa vlastně jejich uvádáním získala? Jsme v pokušení konstatovat: nic moc, protože povstaly ještě jemnější praktiky a ideje. Osvobození od úlohy a nadějí dělníků se námezdně pracující prostě nezměnili v radikální proletáře. Zatím krize dělnické třídy a *classismu* subverzi neprospívá. Uplynulých dvacet let přineslo neoliberální, neo-sociálně-demokratické, nereakční, neo-jakékoli ideologie, k jejichž rozvoji dochází současně se symbolickým zničením dělnické třídy. Toto vyhlazení je produktem kapitalistické třídní rekonstrukce (nezaměstnanost, deindustrializace, proletarizace kancelářské práce, zavádění příležitostné práce atd.). Rovněž plyne z toho, že námezdně pracující sami odmítají ty nejrigidnější formy dělnické identity. Toto odmítání ale zůstává hlavně negativním. Proletáři otráslí kontrolou stran a odborů nad prací. (Každý, kdo v roce 1960 rozdával před branou nějaké francouzské továrny protiodborový leták, riskoval, že jej zbijí stalinisté.) O mnoho dál se ale nedostali. Ústup workerismu doprovázela ztráta hlediska umožňujícího pohled na celou tuto společnost, který si ji měřil a posuzoval ji zvnějšku, aby formuloval a navrhnul jinou. Proletářská autonomie nevyužila úpadku byrokracie.

Prožíváme dislokaci třídního boje. V 60.-70. letech stáli v centru reprodukce celého systému nekvalifikovaní dělníci a další kategorie se v „masovém dělníkovi“ poznávaly. Dnes žádná společensky symbolická postava takovou hlavní roli nehraje – zatím.

Práce jako padlá modla

Komunisté 19. a začátku 20. století často sdíleli progresivismus své doby a věřili, že nový průmysl a nová práce emancipují lidstvo.²³ Byli bychom naivní, kdybychom o sto let později zastávali přesně opačné ná-

23) Marxův progresivismus je reálný i rozporuplný. Dozajista vypracoval lineární posloupnost: prvobytná pospolitost – otrokářství – feudalismus – kapitalismus – komunismus s vedlejší možností „asiatského výrobního způsobu“. Ale jeho hluboký a dlouhodobý zájem o ruský *mir* a o tzv. primitivní společnosti (srovnej s jeho zápisníky vydanými v roce 1972) dokazuje, že považoval za možné, aby se některé (rozsáhlé) oblasti vyhnuly kapitalistické fázi. Kdyby Marx byl heroldem industrializace, jak je často vypodobňován, dokončil by těch šest svazků, s nimiž u *Das Kapital* počítal, místo toho, aby shromažďoval poznámky o Rusku, východě atd. Viz „K. Marx & the Iroquois“, *Arsenal/Surrealist Subversion*, č. 4 (Black Swan Press, 1989) a naše esej *Nová návštěva na východě... a na skok u Marxe*, dostupná na

zory jen proto, že jsou náhodou v módě. Během padesáti let se velebení dřiny a sebeobětování stalo stejně zastaralým jako víra v osvobozující ekonomický Roh hojnosti.²⁴ Tato evoluce je stejně tak výsledkem radikální kritiky 60.-70. let 20. století jako prohlubování kapitálu: dnes se práce zproduktivňuje spíše skrze samotný pracovní proces než otevřeně ukázněvaní. Monitor počítače je dnes tím nejbezprostřednějším nadřazeným miliónů námezdně pracujících v průmyslu a sektoru služeb. Ve svých nejvyspělejších sektorech kapitál již překročil autoritářskou hierarchii a práci jakožto prokletí. Módními slovy jsou „autonomie“ a „zdola nahoru“. Představa machistického, svalnatého, národního (= bělošského) dělníka uvolňuje cestu otevřenější, multietnické, mužské i ženské postavě.

V roce 1900 jste prvně museli vyrábět a až pak jste mohli konzumovat a strany práce dělníkovi říkaly, že prvně musí rozvíjet výrobní síly, aby si později mohl užívat plodů socialismu. Namísto jediného Vykupitele umírajícího na kříži to měly být milióny trpících („sůl země“), kdo bude vytvářet podmínky lepšího světa. Konzumní a úvěrová společnost s tím skoncovala: již se neříká, že potěšení předchází bolestná námaha. Pravda, ruku v ruce s tím jde přibývání robotáren, nucené, neplacené nebo špatně placené práce a renesance otrokářství. Tyto formy sice doplňují obecný trend k znesvěcování práce, ale neodporují mu. (Ani v roce 1965 nekvalifikovaní masoví dělníci netvořili většinu námezdně pracujících.)

Práce je modla, byť modla padlá. Již se nevynucuje mravně či nábožensky („V potu tváře budete získávat chléb svůj vezdejší“), ale světsky a všedně. V některých asijských zemích se dnes práce lépe ukazuje tlakem konzumentství než apelem na konfucianství. V Taj-Peji stejně jako v Berlíně je veřejným zájmem vytváření a dostupnost pracovních míst a nikoli utrpení za účelem vstupu do nějakého pozemského či nebeského ráje. Takže práce dnes vyžaduje kritiku odlišnou od dob, kdy ji obklopovala aura seabemrskacské bolesti. Současnými hesly kapitálu jsou mobilita a osamostatňování. Nemůžeme se tedy spokojit s protipracovními výroky, jaké třeba před osmdesáti lety *správně* pronášeli surrealisté.²⁵

Roku 2002 práce stále vládne, ale etikou práce již není sebeobětování: vyzývá nás, abychom realizovali svůj potenciál jakožto lidské bytosti. Dnes nepracujeme pro nějaký transcendentální cíl (naše spása, svatá povinnost, pokrok, lepší budoucnost atd.). Sakralizace práce měla dvě stránky: každý předmět uctívání je tabu, které bude porušeno. Naše doba je ale dobou universální desakralizace. Transcendentálně vyšlo z módy. Dnešním motivem je pragmatické *hledání štěstí*: jsme Američany.

Výsledkem však není nárůst podzemního odmítání práce. Dechristianizovaná společnost nahrazuje strach z hříchu touhou cítit se dobře. Náboženství ustupuje kultu těla a zdraví: více než spása duší zajímá „generaci jájínků“ jak zůstat fit. Práce se tedy již neuctívá, protože není třeba ji uctívat: stačí, že tu prostě je. Jedná se spíše o drtivou realitu než o nějakou ideologii. Její tlak je přímější a otevřenější a blíží se tomu, co Marx označoval za americký přístup: „naprostá lhostejnost ke konkrétnímu obsahu práce a snadné přesouvání z jednoho pracovního místa na jiné.“²⁶ V moderním a „čistším“ kapitalismu desakralizovaná práce stále strukturuje naše životy i myšlení. A současný mravní odpor v USA je důkazem, že liberálnost doplňují reakční postoje.

Žádné velké revoluční objasnění z těchto změn nevyšlo, protože ne vše má v evoluci kapitalismu stejnou hodnotu. Kritický potenciál se zcela liší, když na dělnickou identitu a uctívání práce útočí sami

webové stránce Troploin. (Poznámka překladatele do češtiny: česky dostupná na www.kknihovna.wordpress.com jako předmluva k českému vydání *Jak komunistické hnutí mizí z dohledu a znovu se objevuje*.)

24) Podobně bylo roku 1900 „samozřejmé“ dožadovat se většího množství technologií. O sto let později bez řečí platí pravý opak: „samozřejmě“ jich potřebujeme méně...

25) Přebal 4. čísla *La Révolution Surréaliste* (1925) proklamoval: „a válku práci“. Rovněž viz Bretonův článek „The Last Strike“ v č. 2 (1925) a Aragonův *Cahier Noir* (1926).

26) *Results of the Immediate Process of Production* (MECW 34), str. 419-424... Rovněž viz *General Introduction to the Critique of Political Economy*, 1857 (MECW 28), str. 41.

dělníci a když je odmršťuje kapitál. Za posledních třicet let, co se rozkládá identifikace s prací, zmizela z individuálního i kolektivního myšlení rovněž možnost naprosto odlišného světa. Stalinistické a byrokratické okovy v minulosti takové utopii nezabránily a menšiny debatovaly o obsahu komunismu. Jestliže dělnická třída, která se zapletla do své identifikace s prací, neprovedla revoluci, tak ještě nic nedokazuje, že proletáři, kteří jsou od ní nyní osvobozeni, budou jednat revolučně.

„Nejsme z tohoto světa“ (Babeuf, 1795)

Stěží můžeme sdílet optimismus těch, kdo současné období považují za zcela odlišné od 60.-70. let či od kteréhokoli předchozího období, protože podle nich dnešní kapitalismus systematicky zhoršuje životní podmínky námezdně pracujících a tak vytváří situaci, která se dosti brzy stane nesnesitelnou a povede k revoluční krizi. Limity proletářských bouří od Alžírsko až po Argentinu a vzestup radikálního reformismu v Evropě a USA spíše naznačují, že aktuální se opět stává reforma – a nikoli revoluce.²⁷

Dychtivost slavit soumrak dělnické identity vede některé soudruhy k tomu, že zapomínají, že tato identita rovněž vyjadřovala vědomí nesmiřitelného antagonismu mezi prací a kapitálem. Proletáři alespoň chápali, že žijí ve světě, který není jejich a ani nikdy být nemůže. Nevoláme ale po návratu zlatých časů. Říkáme jen, že za zmizení této identifikace vděčíme stejně tak kontrarevoluci jako radikální kritice. Revoluce bude možná teprve tehdy, až budou proletáři jednat, jakoby tomuto světu byli cizí, jako by byli mimo něj a až se budou vztahovat k univerzální dimenzi, k dimenzi beztrždní společnosti, lidské pospolitosti.

Implikuje se tak sociální subjektivita nepostradatelná pro každou skutečnou kritiku. Jsme si dobře vědomi výsledeků, které slovo *subjektivita* vyvolá, a rozhodně nechceme vynalézt nějaký nový kouzelný recept. Řekněme si prozatím jen tolik, že nepřipisujeme nějaké výsadní postavení subjektivitě oproti objektivním podmínkám, které by pak byly podružné či zanedbatelné.

Často jsme zdůrazňovali, že nemá smysl snažit se o vyburcování uvědomění *před* činem: každý skutečný průlom ale implikuje nějakou minimální víru ve schopnost zainteresovaných lidí změnit svět. A právě v tom je oproti 60.-70. letům velký rozdíl. Před třiceti lety byla řada proletářů s touto společností nejen nespokojená: uvažovali o sobě jako o původcích dějinné změny a podle toho i jednali nebo se o to alespoň snažili.

Pár subjekt/objekt je jedním z oněch filozofických výrazů, které lidská pospolitost překoná. Deklarovaný definitivní protiklad mezi jedincem a společností, duší a tělem, duchem a hmotou, teorií a praxí, uměním a ekonomikou, ideály a realitou, morálkou a politikou... to vše souvisí s rozkladem společenství na třídy skrze kombinované působení vlastnictví, peněz a státní moci. Byť není synonymem dokonalé harmonie, komunismus se bude snažit překročit takováto tragická rozpolčení lidského života a žít mimo ně.²⁸ „Subjekt“ a „objekt“ neexistují odděleně jeden od druhého. Krize pro nás není něčím vnějším, co se děje a nutí nás reagovat. Dějinné situace (a příležitosti) jsou tvořeny i vírami a iniciativami, našimi činy – nebo nečinností.

27) Ohledně potíží, které má kapitál s plným dosažením nového (postfordistického) výrobního systému a ohledně důsledků této situace pro proletáře, viz náš 2. Newsletter v angličtině, *Whither the World*, 2002. (Poznámka překladatele do češtiny: česky jako *Kudy kam, světe?* na www.kknihovna.wordpress.com)

28) Rigorózní marxisté často odmítají pojmy jako „subjektivita“, „lidstvo“, „svoboda“, „aspirace“... protože jsou spojené s idealismem a psychologii. Je dosti zvláštní, že tatáž přísnost již neplatí pro soubory pojmů vypůjčených z ekonomie, filozofie či sociologie. (Primitivisté by preferovali antropologii.) Všechny tyto slovníky (a vize světa, které tlumočí) patří ke specializovaným polím vědění, z nichž jsou všechny pro lidskou emancipaci neadekvátní, a tudíž je třeba překonat je. Až do té doby musíme z nich a proti nim komponovat „unitární“ kritiku.

Vaneigemova „radikální subjektivita“²⁹ měla své přednosti (a v té době i svůj smysl) i jednu velkou slabinu: apelovala na svobodnou vůli, na sebeuvědomění *jedince* povstávajícího proti své společenské roli a podmíněnosti. Je jasné, že my tvrdíme něco jiného. Kapitalismus není založen na nutnosti a komunismus (nebo komunistická revoluce) na svobodě. Zrušení jejich postavení samotnými proletáři nelze oddělovat od konkrétních bojů proti kapitálu. A kapitál existuje skrze sociální skupiny a instituce. Objektivní realie – zejména poslušnost „výrobních systémů“, jejichž kořeny jsou v třídním boji a jež na něm závisí – jsou nevyhnutelným rámcem komunistického hnutí. Co s ním podnikáme a ještě podnikneme, to se teprve uvidí.

29) *The Revolution of Everyday Life* (1967).

MNOHO POVYKU PRO NIC

Théorie Communiste

Předmětem, kterým se Dauvé a Nesic v tomto textu zabývají, není nic menšího než „historický debakl“ komunistického hnutí během těch 154 let, které následovaly po vydání Marxova a Engelsova *Manifestu*.¹ K danému tématu přistupují prostřednictvím kritiky konceptu *programatismu*, který primárně rozvinul časopis *Théorie Communiste*. Programatismus by však mohl sloužit jako vysvětlení „debaklu komunistického hnutí“ jedině tehdy, pokud bychom si jako Dauvé s Nesicem představovali, že komunismus je norma, podstata, cosi, co je v „hloubce svého obsahu“ neměnné.² Neboť bez tohoto předpokladu je programatismus jen vysvětlením svého vlastního debaklu. Proto začneme výkladem teorie programatismu, kterou Dauvé s Nesicem tak špatně pochopili. Je však třeba poznamenat, že ve skutečnosti tu je v sázce definice dnešní doby a navíc fakt, že nějaká „dnešní doba“ může vůbec existovat. Ve finále jde tedy o cosi, čemu se říká dějiny.

1) Teorie programatismu

i) Emancipace práce a její debakl

Obecně vzato bychom mohli říci, že programatismus je definován jako teorie a praxe třídního boje, kdy proletariát ve svém úsilí o osvobození nalézá základní prvky budoucího společenského uspořádání a ty se stávají *programem, který se má uskutečnit*. Takováto revoluce je tudíž afirmací proletariátu, ať už v podobě diktatury proletariátu, dělnických rad, osvobození práce, přechodného období, odumírání státu, všeobecné samosprávy nebo „společnosti sdružených výrobců“. Programatismus není prostě jen teorie – je to především praxe proletariátu, v níž je rostoucí síla třídy (v odborech a parlamentech, organizačně, z hlediska poměru mezi společenskými silami nebo určité míry uvědomění s ohledem na „poučení z dějin“) pojmána pozitivně jako odrazový můstek k revoluci a komunismu. Programatismus vnitřně souvisí s rozporem mezi proletariátem a kapitálem v podobě, v jaké ho ustavuje formální přivtělování práce ke kapitálu.

V tomto bodě se kapitál ve svém vztahu k práci klade jako vnější síla. Aby se proletariát osvobodil z kapitalistického panství, musí změnit práci v základ společenských vztahů mezi všemi jedinci; aby osvobodil produktivní práci, chopit se výrobních prostředků a zrušit anarchii kapitalismu a soukromé vlastnictví. Osvobození proletariátu musí být založeno na výrobním způsobu postaveném na abstraktní práci, tj. na hodnotě.

Revoluční proces afirmace třídy je dvojaký. Na jednu stranu je pojmán jako rostoucí síla proletari-

1) DAUVÉ GILLES a NESIC KARL, *Proletář a práce: příběh jedné lásky?*, s. 51 (není-li uvedeno jinak, všechny odkazy na stránky se vztahují k Dauvého a Nesicovým textům v této publikaci).

2) Ibidem, s. 63.

átu v kapitalistickém výrobním způsobu a na druhou stranu jako jeho afirmace coby partikulární třídy a tedy jako uchování jeho autonomie. Revoluce jako autonomní afirmace třídy (jako partikulární existence pro sebe ve vztahu ke kapitálu) tak ztrácí svoji cestu v nutnosti zprostředkování této autonomie (strany, odbory, družstva, spolky, parlamenty). Neztrácí ji tedy ani tak ve vztahu k revoluci jako takové, ale ve vztahu k samotné afirmaci. Rostoucí síla proletariátu se plete s rozvojem kapitálu a ocitá se tak v rozporu s tím, co bylo jejím specifickým účelem: s jeho autonomní afirmací.

V revolučním období po první světové válce, jehož substanciálním výrazem byly ve své praxi a teorii Komunistické levice, se proletariát ocitnul v pasti nové situace: při své autonomní afirmaci se střetá s tím, čím je v kapitálu, čím se stal, se svojí vlastní silou jakožto třídy, *nakolik je třídou kapitalistického výrobního způsobu*. Revoluce jako afirmace třídy tak naráží na *svůj vlastní debakl*, protože kontrarevoluce je s touto afirmací niterně spjata skrze samotné její motivace (a ne proto, že došlo k nějaké „chybě“ nebo proto, že revoluce nebyla možná z hlediska nějaké ahistorické definice revoluce). Od tohoto bodu se dělnické strany stávají obsahem kontrarevoluce nejbližším revoluci.

S přechodem kapitálu k době reálného přivtělování práce (na přelomu 19. a 20. století) se totiž rostoucí síla třídy, skrze kterou se práce projevuje jako esence kapitálu, mate s rozvojem kapitálu samotného. Všechny organizace, které tuto rostoucí sílu formalizují, se od první světové války dál mohou prezentovat jako manažerky kapitálu – jako takové se stávají tou nejakutnější formou kontrarevoluce.

Po roce 1917 je revoluce stále ještě afirmací třídy a proletariát se *proti* kapitálu snaží osvobodit svoji společenskou sílu, která existuje v kapitálu – společenskou sílu, na níž zakládá svoji organizaci a nalézá svoji revoluční praxi. Sama situace, která mu dala schopnost pustit se do rozsáhlé afirmace, jež ležela za „revolučním elánem“ poválečného období, se tak stala jeho limitem. Specifičnost tohoto období v poměru ke klasickému programatismu, představovanému sociální demokracií před rokem 1914, spočívá ve skutečnosti, že autonomní afirmace třídy proti kapitálu vstoupila do rozporu s její rostoucí silou uvnitř kapitálu. Zároveň tato afirmace nalézala svůj *raison d'être* a svůj základ právě v této integraci. *To, čím třída je v kapitalistickém výrobním způsobu, je negací její autonomie a zároveň se jedná o důvod a sílu ležící za její snahou o autonomní afirmaci*. Kontrarevoluce jsou tak administrovány dělnickými organizacemi. Impulzivní meziválečné dějiny, od ruské revoluce po španělskou občanskou válku, jsou dějinami likvidace této otázky.

Koncept programatismu historizuje členy třídního boje, revoluci a komunismus. Tím nám umožňuje porozumět třídnímu boji a revoluci v jejich skutečných historických charakteristikách a nikoli ve vztahu k nějaké normě; překonat protiklad kladený mezi revoluci, komunismus a jejich podmínky (ony slavné podmínky, které nikdy nejsou zralé); opustit dichotomii mezi proletariátem, který je ve své podstatě vždy revoluční (revoluční ve smyslu, v jakém tento termín chápe fakticky až následná doba), a revolucí, kterou nikdy nezplodí; konstruovat z rozmanitých prvků určité epochy totalitu, která produkuje své vlastní vnitřní spojnice a zároveň odlišnosti a konflikty (mezi Marxem a Bakuninem, Luxemburgovou a Bernsteinem atd.); a konečně vyhnout se tomu, že skončíme u „revolučního bytí“ proletariátu, jehož každý „projev“ ústí v restrukturalizaci kapitálu.

Jistěže lze vždy hledat důkazy o opaku v izolovaných činech a událostech, které se na první pohled zdají oponovat celkovému hnutí, a snažit se takové momenty od hnutí odpoutat a uvažovat o nich izolovaně. Dauvé a Nesic tak jen ukazují, jak nesrovnatelně větší část hnutí popírá jejich tvrzení. Protože tedy nedokážou tyto momenty začlenit do totality, omezují se na kladení izolovaných aktivit proti sobě, aniž by dokázali uchopit jejich jednotu.

S reálným přivtělováním práce ke kapitálu, jehož definující charakteristikou je extrakce relativní nadhodnoty, mizí vše, co umožňovalo obracet postavení proletáře proti kapitálu – a to je rozklad programatismu. Od 20. let do konce 70. let tento rozklad není vyčerpáním předchozí doby, ale novou strukturou

a novým cyklem bojů. Bází rozkladu programatismu jakožto dějinného období je stabilizace existence dělnické identity v důsledku druhé světové války: dělnická identita se potvrzuje v reprodukci kapitálu – práce se uvnitř kapitalistického výrobního způsobu legitimizuje jako rivalka kapitálu. Tato dělnická identita se zakládá na všech charakteristikách bezprostředního procesu výroby (tj. práce na montážní lince, spolupráce, kolektivní dělník, kontinuita výrobního procesu, subkontrakty, segmentace pracovní síly) a na všech charakteristikách reprodukce (práce, nezaměstnanost, učení a sociální zabezpečení). Jako taková je tedy identitou založenou na všech prvcích, které z třídy dělají determinantu reprodukce samotného kapitálu (tj. veřejné služby, národní vymezení akumulace, plíživá inflace a „sdílení růstu produktivity“); všechny tyto prvky, které sociálně i politicky stavěly proletariát do pozice národního partnera, formovaly dělnickou identitu, která aspirovala na hegemonní kontrolu a na řízení celé společnosti. Tato dělnická identita, která konstituovala *dělnické hnutí* a strukturovala třídní boj, přičemž dokonce integrovala „reálný socialismus“ do globální dělby akumulace, spočívala na *rozporu mezi tím, že na jednu stranu kapitál vytvářel a rozvíjel do práce zapřaženou pracovní sílu stále kolektivněji a společněji, a na druhou stranu si kapitál tuto pracovní sílu v bezprostředním procesu výroby a reprodukce přivlastňoval v (stále více) limitovaných formách.*

A právě tato konfliktní situace se vyvinula do podoby dělnické identity – identity, která svoji odlišnost a bezprostřední modalitu svého rozpoznání (svého potvrzení) nalézala ve „velké továrně“, v dichotomii mezi zaměstnaností a nezaměstnaností, prací a učením, v podřízení pracovního procesu dělnické kolektivitě, v pojetí mezi mzdami, růstem a produktivitou na celostátní úrovni, v institucionálních zastoupeních, které toto vše implikovalo v továrně, stejně jako na celostátní rovině, a v neposlední řadě ve společenské a kulturní legitimitě a hrdosti na to, že jste dělník. V souladu s konceptem kapitálu sice existoval autopředpoklad kapitálu, ale rozpor mezi proletariátem a kapitálem se na této rovině nemohl situovat, protože v rámci tohoto autopředpokladu docházelo k produkci a potvrzování dělnické identity, skrze kterou se třídní boj strukturoval jako dělnické hnutí.

Rozklad programatismu obsahuje čím dál zřejmější nemožnost představovat si revoluci jako „přerůstání“³ toho, čím je proletariát v kapitalistické společnosti, jeho rostoucí moci v podobě dělnického hnutí. Proces revoluce se prakticky a teoreticky klade jako *třídní autonomie*, tedy jako řada rozhodů s její integrací, a jako obrana její reprodukce. Sebeorganizace a autonomie se *stávají* revolucí v takové míře, že místo obsahu stačí forma.

Sebeorganizace, silné odbory a dělnické hnutí – to vše se objevilo v témže světě revoluce jakožto afirmace třídy. Afirmace vpravdě revolučního bytí třídy, která se projevuje v autonomii, by bývala nemohla mít sebemenší základ v realitě, kdyby nešlo o tu dobrou, neodcizenou stranu tohoto světa, jenž byl zakoušen jako silné dělnické hnutí „rámující“ třídu. Sebeorganizace znamená sebeorganizaci boje a tudíž sebeorganizaci výrobců. Jinými slovy tedy *osvobozenou práci* a jedním slovem *hodnotu*. Tento cyklus bojů vyvrcholil na konci 60. let a v první polovině 70. let. Autonomie se tehdy prakticky i teoreticky rozjela na všechny možné způsoby, od sebeorganizovaných odborů po povstaleckou autonomii. Tento svět je dnes obsolentní.

Není restrukturalizace kapitalistického výrobního způsobu bez porážky dělníků. A touto porážkou byla porážka dělnické identity, komunistických stran, odborářství; samosprávy, sebeorganizace a autonomie. Restrukturalizace je ve své podstatě kontrarevolucí. Skrze porážku konkrétního cyklu bojů – toho,

3) *Poznámka Endnotes*: Trockij tento termín používal k popsání „přerůstání“ buržoazní revoluce v proletářskou. TC ho používají obecněji, aby jím označovali přesvědčení, že třídní boj není součástí kapitalismu, ale stádiem v progresivním osvobození třídy; konkrétně pak ideu, že boje ohledně mzdy se svojí generalizací mohou stát revolučním bojem.

jenž se otevřel v důsledku první světové války – dosáhnul svého uzavření celý cyklus programatismu.

ii) Překonáním programatismu není kritika práce

Právě jsme si stručně načrtli „tezi programatismu“. Pro Dauvého s Nesicem je tato teze falešná „jak fakticky, tak hlavně metodologicky a z hlediska postoje ke světu, který má být transformován.“⁴ Jenže Dauvé a Nesic ji nepochopili ani z hlediska faktů ani z hlediska „metody“. A co se „postoje“ týče...

Východiskem pro jejich vyvracení „teze programatismu“ je nedorozumění:

„Od 60. let 20. století vedl stále viditelnější odpor vůči práci, občas až otevřená rebelie, pěkných pár revolucionářů k tomu, aby minulost revidovali z hlediska akceptování či odmítání práce.“⁵

„V 60.-70. letech byla skutečná kritika práce nemožná... Dnešek je naprosto odlišný...“⁶

Tento postřeh je sice historicky správný, ale nedorozumění spočívá v tom, že chápat krach programatismu jako krizi práce a jeho překonání formulovat jako „kritiku práce“ znamená setrvávat v programatismu.

Vzhledem k tomu, že proletariát se jako revoluční třída vyjevoval v kritice všeho, co jej „artikuluje“ jako třídu kapitalistického výrobního způsobu, bylo již jablko radovecké a sebeorganizační vize červivé. Ven z něho tento červ vykouknul na počátku 70. let skrze ideologii autonegace proletariátu a kritiku práce. Proletariát tedy mohl být revoluční jedině tak, že se stavěl proti tomu, co ho mohlo definovat jako třídu kapitalistického výrobního způsobu. „Odmítnutí práce“, pouliční nepokoje, rabování a stávký bez požadavků se tak přirozeně staly vrcholnou aktivitou, na jejíž bázi mohlo docházet k autonegaci. Už stačilo jen se sebeorganizovat, založit Rady, a přitom nadále nezůstávat „pracujícími“ a „dělníky“: tj. kvadratura kruhu.

Humanismus v teorii dovoľoval nahlížet to, co se *jevilo* jako negace a odmítnutí, coby překonání. Dauvé s Nesicem jsou příkladem teoretiků, kteří se zasekli v tomto stádiu teoretické produkce, a to nejen proto, že nerozumí ani restrukturalizaci ani novému cyklu bojů, ale především proto, že čekají, až se to vše objeví znovu – čekají na vzkríšení schématu, které bylo již ve své vlastní době ideologií debaklu jednoho cyklu bojů, který se chýlil ke konci. Tak, jako je vztah mezi rostoucí silou třídy a její autonomní afirmací sám o sobě výrazem debaklu programatismu, tak je tentýž vztah ve formě poměru mezi sebeorganizací a autonegací výrazem nezavršitelnosti revoluce – takové, jaká byla – v cyklu rozkladu programatismu. Komunismus není principiálně zrušením práce – je jím jen v teoretickém systému založeném na analýze práce, tedy na vztahu mezi člověkem a přírodou jakožto východisku komunistické teorie. Ve skutečnosti však záleží na společenských vztazích, které *určují* lidskou aktivitu jako práci – takže jde o zrušení těchto vztahů a nikoli o zrušení práce. „Kritika práce“ není schopna *pozitivně* uchopit restrukturalizaci jako transformaci rozporuplného vztahu mezi třídami. Může ji uchopit jen negativně z hlediska „likvidace“ nebo de-esencializace práce.

iii) Překročení programatismu

Podle Dauvého a Nesica jsme se zbavili „starého dělnického hnutí“ založeného na „sakralizaci práce“ a „dělnické identitě“ atd., ale výsledkem není žádné „revoluční objasnění“ – stručně řečeno, nikam dál jsme se neposunuli. Je samozřejmé, že „proletářská autonomie nevyužila úpadku byrokracie,“ neboť obě patří do stejného světa dělnické identity. Dauvé s Nesicem tuto likvidaci připisují výlučně kapitálu, jakoby

4) DAUVÉ GILLES a NESIC KARL, *Proletář a práce: příběh jedné lásky?*, s. 52.

5) Ibidem, s. 51.

6) Ibidem, s. 52.

v ní „boje roku 1968“ nehrály žádnou roli. Uvěznění v jejich normativní problematice revoluce (která je fakticky ideologickým výsledkem debaklu předešlého cyklu) vidí jen zánik starého, ale ne vznik nového.

Dnes je překonání požadavkových bojů⁷ v podobě revolučního boje – tj. komunizace – v těchto bojích předznamenáno pokaždé, když se proletariát střetá se svojí vlastní existencí jakožto třídy. K tomuto střetnutí dochází v požadavkových bojích a je prvně a především prostředkem jak vést tyto boje dál, ale tento prostředek jejich dalšího vedení implicitně obsahuje konflikt s tím, co definuje proletariát. A v tom je celá originalita tohoto nového cyklu bojů. Požadavkové boje tak dnes mají charakteristiku, která by před třiceti lety bývala byla nemyslitelná.

Proletariát se střetá se svým vlastním určením jakožto třídy, které se ve vztahu k němu stává autonomním, stává se mu cizím. Zpředmětnění jednoty třídy v kapitálu se stává patrným v množení kolektivů a opětovném výskytu nespojitých stávek (stávky na jaře 2003 ve Francii, stávka anglických poštáků). Když se vyjevuje, že autonomie a sebeorganizace již nejsou perspektivou čehokoli, jako tomu bylo u stávky v italské dopravě nebo u stávky dělníků z FIATu Melfi, právě tehdy se ustavuje dynamika tohoto cyklu a tenze uvnitř samotných požadavkových bojů předznamenává překonání požadavkových bojů.

Obsahem těchto partikulárních bojů, které uvnitř těchto bojů a skrze ně určují dynamiku tohoto cyklu, je: postavení nezaměstnanosti a prekérnosti do srdce dnešního námezdního vztahu; definování ilegálnosti (*Poznámka Endnotes*: práce načerno) jako obecné situace pracovní síly; kladení – jako v hnutí přímé akce – bezprostřední společenskosti jedinců jako již existujícího základu opozice vůči kapitálu, i když tato opozice zachycuje celý limit tohoto hnutí; vedení sebevražedných bojů jako v Cellatexu a dalších na jaře a v létě 2000;⁸ odkazování třídní jednoty zpět k objektivitě ustavované kapitálem jako ve všech kolektivech a nespojitých stávkách; otočení na vše, co nás definuje, na vše, čím jsme, jako v nepokojích na francouzských předměstích v roce 2005; nalézání zpochybnění samotných požadavků v rozšiřování požadavkových bojů jako třeba v bojích proti CPE. Revoluční dynamika tohoto cyklu bojů, která spočívá v tom, že třída svoji vlastní existenci produkuje v kapitálu a střetá se s ní, tudíž zpochybňuje se jako třída, se vyjevuje ve většině bojů dneška. Vnitřní limit této dynamiky je právě v tom, co ji definuje jako dynamiku: konání jako třída.

V Argentině se ve vzniklých výrobních aktivitách, zejména pak v rámci hnutí *piqueteros*, objevilo cosi na první pohled znepokojivého: autonomie se jasně ukázala ve své podstatě – jako správa a reprodukce situace dělnické třídy v kapitálu touto třídou samotnou. Obhájci „revoluční“ autonomie budou tvrdit, že to způsobila skutečnost, že autonomie netriumfovala, ačkoli právě to byl její triumf. Ale ve chvíli, kdy se ve výrobní aktivitě vyjevila autonomie taková, jaká je, došlo k převrácení všeho, na čem se autonomie a sebeorganizace zakládají: proletariát v sobě nemůže nalézt schopnost vytvořit jiné vztahy mezi jedinci (záměrně nehovoříme o společenských vztazích), aniž by vyvrátil a negoval to, čím je v této společnosti, tedy aniž by vstoupil do rozporu s autonomií a její dynamikou. Způsobem, kterým se tyto výrobní aktivity uskutečňovaly – faktickými modalitami jejich realizace, konflikty mezi sebeorganizovanými sektory – došlo k faktickému narušení determinant proletariátu jakožto třídy této společnosti (vlastnictví, směna, dělba práce). Sebeorganizace sice nebyla v Argentině překonána, ale sociální boje ukazovaly za své meze, k takovému překonání. A takto se revoluce přesvědčivě stává komunizací.

7) *Poznámka Endnotes*: *Luttes revendicatives* – od „*revindicate*“: požadovat. *Luttes revendicatives* je běžný francouzský termín, který znamená boje ohledně mezd a podmínek nebo boje ohledně momentálních požadavků (jako protiklad vůči povstaleckým nebo politickým bojům). Používáme archaické slovo „*revindicative*“, protože angličtina nemá žádný jednoduchý ekvivalent.

8) Boj proti kapitálu se podle obhájců sebeorganizace sice stává „sebevražedným“, ale to je nikdy nevedlo k otázce „zachování pracovních nástrojů“, které má proletariát převzít. Nevidí, co tato sebevražda obnáší pro proletariát v jeho rozporu s kapitálem: důkaz jeho vlastního zániku.

Generalizace hnutí byla pozastavena a její pokračování podmíněno schopností každého zlomku proletariátu překonat svoji vlastní situaci, tedy sebeorganizaci své vlastní situace.

Konat dnes jako třída znamená na jednu stranu, že horizontem tohoto konání již není nic jiného než kapitál a kategorie jeho reprodukce, a na druhou stranu, že ze stejného důvodu je toto konání v rozporu s vlastní reprodukcí třídy, že ji zpochybňuje. Jedná se o dvě tváře téhož konání jako třída. Tento konflikt, tato divergence⁹ v konání třídy (reprodukovat se jako třída tohoto výrobního způsobu/zpochybňovat se), existuje v průběhu většiny konfliktů. Konat jako třída je tak limitem konání proletariátu jakožto třídy. Tento rozpor bude praktickou otázkou volající po svém rozřešení, otázkou mnohem složitější, riskantnější a konfliktnější než limity programatismu.

Revoluční aktivita je rupturou a překonáním, které Dauvé s Nesicem hledají, ale je *vyprodukovanou* rupturou a překonáním – nemá nic společného s náhlou a především ničím nepodmíněnou přeměnou „otce rodiny“ v „revolučního romantika“.¹⁰

Alianci mezi autonomií proletariátu a negací tříd, dělníkem a člověkem, což je ideologie, která vzešla z konkrétní historické situace (situace května 1968 a jeho debaklu), Dauvé s Nesicem prezentují jako neměnnou podstatu „napětí“ uvnitř proletariátu „mezi podrobením se práci a kritikou práce“.¹¹ Jejich esencialistická a invariantní problematika proletariátu a komunismu jim brání mít historickou koncepci revoluce a komunismu. Koncept programatismu je základem takové koncepce – koncepce, kterou prohlášují za falešnou „jak fakticky, tak hlavně metodologicky“.

2) „Faktická falešnost“

Dauvé s Nesicem vznášejí proti konceptu programatismu sedm námitek:

i) Dělníci nepodporovali „utopii, kde by práce byla králem,“ neboť, „jak bychom si jinak vysvětlili častý požadavek na méně práce?“¹²

Perspektivou dělníků nemohlo být osvobození práce, protože nechtěli více pracovat na šéfa. To je prostě ohromující argument. Dauvé s Nesicem nechápou „afirmaci práce“ jako „osvobození práce“, tedy jako zrušení jejího podřízeného postavení. „Osvobození práce“ je pravým opakem touhy více pracovat (za méně peněz) na šéfa. „Osvobození práce“ vůbec nepovažuje námezdní práci za pozitivní skutečnost, nýbrž za skutečnost, která má být zrušena. Tato námitka by tak nestála ani za uvedení, kdyby se v obrácené podobě neopakovala v ideologii „společenského pouta“ neboli „přilnavosti“, která má být jedním z pólů onoho „napětí“ uvnitř bytí proletariátu.

ii) „Osvobození práce“ je produktem organizací dělnického hnutí a ne samotných dělníků

Trochu rychle se tak přechází skutečnost, že sami dělníci tyto organizace založili a lnuli k nim v občas masivních počtech. Krom toho to byli vskutku dělníci, kdo – byť na obranu jejich existence jakožto dělníků (ale jak jinak by tomu mohlo být, když se zakládají *dělnické rady*?) – vytvářel rady, sověty, příležitostně experimentoval se samosprávou, přebíral kontrolu nad továrnami, participoval v závodních výborech, zřizoval družstva a zakládal organizace, strany a odbory, jejichž programem byla diktatura proletariátu

9) Francouzsky *écart*, což lze rovněž přeložit jako „vychýlení“ nebo „mezera“. Viz poznámka 5 k *Doslovu*, v níž se tento koncept vysvětluje.

10) DAUVÉ GILLES a NESIC KARL, *Proletář a práce: příběh jedné lásky?*, s. 69.

11) *Ibidem*, s. 63.

12) *Ibidem*, s. 52.

a osvobození práce. Řekneme-li tedy, že osvobození práce je teorií organizací a ne dělnické třídy, je to předně nepravda, ale i kdyby to pravda byla, museli bychom vysvětlit vztah mezi organizacemi a dělnickou třídou.

Historie Komuny má údajně ukazovat, že nic z výše zmiňovaných cířatů ve skutečnosti dělníky nezajímalo. Ve své předmluvě k *Bilan* Dauvé říká, že během Komuny byli komunisté „opatrní“, protože byli „malí počtem“.¹³ Je to však obsah jejich programu, co vysvětluje tuto „opatrnost“: prezentování afirmace práce jako „konečného cíle hnutí“, který musí integrovat „dlouhý dějinný proces“¹⁴; fakt, že komunisté ve svém vlastním programu uznávali dějinnou nutnost těch (buržoazních republikánů), kdo se je chystali eliminovat. Měli tedy proč být „opatrní“.

Přivlastnění si výroby dělníky bylo pro Komunu tak podružnou věcí, že ve skutečnosti její ústřední výbor již 21. března 1871 (mezi osmnáctým a dvacátým šestým, tedy ještě než ji ovládli republikáni) ve svém *Journal officiel* oznamoval: „Pracující, kteří vše vyrábějí a nic z toho nemají, kteří uprostřed svých nahromaděných výrobků, plodů jejich práce a potu, trpí bídou... *nesmí se jim snad nikdy dovolit pracovat pro jejich emancipaci?*“¹⁵ V komentáři k této citaci Marx píše: „je vyhlášena jako válka práce proti monopolistům, proti kapitálu,“¹⁶ a o kousíček dál, „Komuna chce společenské vlastnictví, které z vlastnictví činí atribut práce.“¹⁷

Ponecháme-li bokem tyto vyložené výzvy k přivlastnění, počet podniků a dílen převzatých dělníky nebyl ani zdaleka bezvýznamný, což nebyl ani systém přidělování kontraktů „sociálně nejpokrokovější“ nabídky, který Komuna používala. Koneckonců je to povaha boje za osvobození práce, co vysvětluje nízký počet opatření toho druhu, který Dauvé s Nesicem hledají. Tento boj dělnické třídy modelují všechna historická zprostředkování kapitalistického rozvoje. Marx napadá „povýšenecké přátele dělnické třídy“, kteří si blahopřejí, že „dělníci jsou přeci jen racionální lidé a kdykoli se dostanou k moci, vždy se rezolutně obrací zády k socialistickým podnikům! Fakticky se v Paříži nesnaží zřítit ani *phalanstere* ani *Ikarii*.“¹⁸ Stručně řečeno, ti, kdo usilovali o okamžité uskutečnění osvobození práce, které je pro Marxe pouze „tendencí“ v opatřeních přijatých Komunou, zůstávali na úrovni utopického socialismu a nechápali, že tyto cíle se skrze své podřízení „dějinným podmínkám hnutí“ staly reálnými.¹⁹

Ačkoli, „dělnická třída nečekala od Komuny zářky,“²⁰ věděla, že aby se, „dosáhla svého osvobození,“ bude muset, „dlouho bojovat, projít řadou dějinných procesů,“ aby byla uznána za „jedinou třídu, která je schopna společenské iniciativy“²¹ – a to uznána střední třídou, která se, v případě Komuny, měla postavit na stranu dělníků.

„Rozvážný“ a umírněný charakter těchto opatření má i další kořen. Ke konci března byli dělníci – v rámci Komuny – poraženi ve svém vlastním táboře. Nehovoří-li Marx o společenském významu transformace řídicích orgánů Komuny a předstírá-li, že Komuna byla výlučně dělnickou vládou („konečně objevenou formou diktatury proletariátu“), je tomu tak proto, že pro něj revoluce nespočívala v tom,

13) BARROT JEAN (DAUVÉ GILLES), *Fašismus a antifašismus*, www.kknihovna.wordpress.com. Tento text je částečným překladem Dauvého předmluvy k *Bilan: Contre-révolution en Espagne 1936-1939* (18. 10. 1979), která rovněž posloužila za základ *Když povstání umírají* (www.kknihovna.wordpress.com).

14) MARX KAREL, *Občanská válka ve Francii (Marx-Engels: Vybrané spisy, svazek 3, Nakladatelství Svoboda, Praha 1977)*, viz s. 358.

15) Citováno Marxem v konceptu *Občanské války ve Francii (MECW 22)*, s. 500.

16) *Ibidem*, s. 501.

17) *Ibidem*, s. 505.

18) *Ibidem*, s. 499.

19) *Ibidem*.

20) MARX KAREL, *Občanská válka ve Francii (Marx-Engels: Vybrané spisy, svazek 3, Nakladatelství Svoboda, Praha 1977)*, s. 358.

21) *Ibidem*, s. 358.

v čem ji dnes hledáme my – tedy v nezávislosti konání proletariátu a v jeho schopnosti zrušit spolu se zrušením kapitalistického výrobního způsobu sám sebe – ale ve schopnosti proletariátu reprezentovat celou společnost a její budoucnost. Při bližším pohledu se tento druhý důvod „rozvážnosti“ příliš neliší od toho prvního. Historický vývoj praxe dělnické třídy implikoval její porážku jakožto autonomní třídy.

Tak, jako Komuna, i ruská revoluce v roce 1917 má údajně potvrzovat, že „proletáři sotva projevovali nějaké produktivní nadšení.“ Nicméně, v jednom starším Dauvého textu se dočteme:

„...v únoru až říjnu zažilo hnutí závodních a dílenských výborů pozoruhodný vzestup. Nejčastěji se tyto výbory vytvářely s cílem dosáhnout osmihodinového pracovního dne a zvýšení mezd. V dubnu jim prozatímní vláda přiznala právo zastupovat dělníky ve vyjednáváních se šéfy a vládou, ale výbory se kousek po kousek snažily ovlivňovat řízení továren, které v několika případech převzaly do svých rukou.“²²

„Během té doby [po říjnu 1917, kdy bolševické vedení v Rusku slavnostně uvedlo v život a strukturovalo dělnickou kontrolu ‘v zájmu plánovitého řízení národního hospodářství’] ruští dělníci vdechovali život výborům, které se často snažily zmocnit se továren. Jak konstatuje vydání ‘Hlasu kovodělníka’ z ledna 1918: ‘dělnická třída musí ze své podstaty zaujmout ústřední místo ve výrobě a zejména v její organizaci...’ Tyto snahy však často končily neúspěchem.“²³

Samozřejmě, že člověk může změnit názor, ale o to tu nejde – nezměnil se názor na historická fakta, ale spíše sama tato fakta: co dříve existovalo, již neexistuje.

A můžeme se klidně odkázat i na „klasičtější“ historiky:

„Přirozeným důsledkem revoluce [únor 1917] bylo vyostření ekonomických bojů. V tomto kontextu se ze závodních výborů stali opravdoví protagonisté střetu kapitálu s prací. Byli šedými eminencemi odborů. (...) Nadto se jejich vůdci [odborů], povětšinou menševici, opatrně vyhýbali přímému vměšování do výrobní domény. Ihned se toho tedy zhostily závodní výbory, aniž by si lámaly hlavu s mantinely, které jim stanovil zákon. Dělníci z mnoha továren se začali zabývat otázkami administrativy a technického řízení a zašli i tak daleko, že vyhnali šéfy a inženýry ze závodu. Když se zaměstnavatel rozhodl vzít do zaječích, běžně se řízení podniku chopil závodní výbor. (...) Tím, že razili heslo „dělnická kontrola“, které představovalo zásadní aspekt jejich programu, bolševici rozdmýchávali plameny živelného hnutí, které vyrůstalo z radikalizace pracujících mas. Z taktických důvodů, k nimž se ještě vrátíme, tedy podporovali libertinské a anarchosyndikalistické tendence, které se objevily v závodních výborech a usilovaly o ustavení dělnické moci v každém jednotlivém podniku, aniž by se využívalo centralizovaného řízení nebo brala v úvahu celková realita hospodářství. Jednalo se tedy o mimořádně zmatený program. Zatímco menševici a odboroví předáci v souladu s obecně přijímanými socialistickými principy předvíдали státní kontrolu nad výrobou, závodní výbory obecně stály za přímým převzetím podniku a samosprávou továren.“²⁴

„V továrnách se rychle formovaly dělnické výbory a dekret prozatímní vlády z 22. dubna 1917 jejich existenci legalizoval, když uznal jejich právo zastupovat dělníky ve vztahu k zaměstnavatelům a vládě. Jejich prvními požadavky byl osmihodinový pracovní den a zvýšení mezd. Tyto požadavky ale zanedlouho došly až k více či méně organizovaným pokusům ze strany dělníků – nejprve spora-

22) BARROT JEAN (DAUVÉ GILLES), *Notes pour une analyse de la révolution russe*, 1967, v *Communisme et question russe* (Tete de feuilles, 1972) s. 47-48.

23) *Ibidem*, s. 51.

24) ANWEILER OSKAR, *The Russian Soviets*. Přeloženo z francouzštiny: *Les Soviets en Russie* (Gallimard, 1972), s. 157-158.

*dickým, ale brzy stále častějším – zasahovat do řízení a sami si přivlastnit továrny. (...) Nicméně nikdo nepředvídal, že převzetí továren dělníky bude v dlouhodobém horizontu ještě méně slučitelné se zaváděním socialistického řádu než převzetí půdy rolníky.*²⁵

Poslední Carrova fráze obsahuje řešení následující otázky.

iii) V těch vzácných případech, kdy k převzetí výroby pod dělnickou kontrolou došlo, měli vůdcové „dělnických“ organizací co dělat, aby vnutili kázeň dělníkům, kteří neprojevovali žádné velké nadšení pro výrobu.

Prvně by bylo třeba vysvětlit, proč takové „případy“ existovaly. Nechme to ale být a pojďme k samotné námitce. Emancipace práce se tu chápe jako měření hodnoty pracovní dobou, zachování představy produktu, rámce podniku a směny. V těch vzácných chvílích, kdy autonomní afirmace proletariátu jakožto osvobození práce dochází svého uskutečnění (nutně pod kontrolou organizací dělnického hnutí), jako třeba v Rusku, Itálii a Španělsku, okamžitě se obrací v to jediné, čím se může stát: v novou formu mobilizace práce vynucovanou hodnotou a tedy pod tlakem „maximálního výkonu“ (který od barcelonských dělníků v roce 1936 žádala CNT), což *ipso facto* vyvolávalo, byť marginálně, všechny ty reakce v podobě ztráty zájmu nebo dělnického odporu (viz Seidman, M., *Workers Against Work in Barcelona and Paris*).

Podle Dauvého ruská revoluce roku 1917 odhalovala dvě fundamentálně související věci: zaprvé se dělníci „příliš nesnažili obnovit výrobu“²⁶ a postrádali nadšení pro výrobu a zadruhé se tito dělníci ocitli „před novými šéfy“ a zareagovali, „tak, jak obvykle reagují: individuálním a kolektivním odporem, aktivním i pasivním.“²⁷ Prvním bodem jsme se již zabývali, přejdeme tedy k druhému. Proč byli dělníci konfrontováni s novými šéfy? Proč byla revoluce debaklem? Co je to ta „revoluční dynamika“, která koexistovala s „krystalizací moci“, což ruskou revoluci definovalo jako „rozporuplný proces“, jenž prodělal involuci?²⁸ V žádném z Dauvého a Nesicových textů se na tyto otázky nikdy neodpovídá. Aby na ně odpověděli, museli by blíže určit tu svoji „revoluční dynamiku“, historicky ji specifikovat, a spolu s ní i její kontrarevoluci. Jenže právě zde objevujeme zakázaný rozměr jejich teorie. Neboť ta předpokládá, že historicky specifikovat lze vývoj kapitálu, ale revoluce, stejně jako kontrarevoluce, musí být po celou věčnost taková, jaká ze své podstaty je. Tato mezera jim brání, aby došli k jakékoli syntéze.

Dauvé s Nesicem nechtějí vidět samosprávu a zabírání továren během vzestupné fáze ruské revoluce (únor až říjen 1917). Ne, že by zcela popírali fakta, ale zařazují je do škály aktivit podřízených *nutnosti* (tj. chudobě). Podle jejich koncepce – vzhledem k tomu, že revoluce musí být z definice svobodná – to, co povstává z nutnosti, nemůže být revoluční. Žádná revoluční emancipace práce tak nikdy neexistovala, protože vše, co by se jí mohlo blížit, je ve skutečnosti odvislé od mrzké aktivity z nutnosti. „Jakou by měla cenu revoluce, k níž bychom byli dotlačeni proti naší vůli,“ ptají se Dauvé a Nesic v jednom starším textu.²⁹ Je tu „revoluční energie“³⁰, „revoluční dynamika“, ale musí zůstat nedefinovány – vše ostatní je

25) CARR E. H., *The Bolshevik Revolution*. Přeloženo z francouzštiny: *La Révolution bolchévique*, svazek II (Ed. de Minuit, 1969), s. 66.

26) DAUVÉ GILLES a NESIC KARL, *Proletář a práce: příběh jedné lásky?*, s. 54.

27) Ibidem.

28) Ibidem.

29) „*que vaudrait une révolution ou nous serions poussés quasi malgré nous?*“ DAUVÉ GILLES a NESIC KARL, *Il va falloir attendre* (Troploin Newsletter č. 2, 2002), s. 4. *Poznámka Endnotes*: z anglické verze tohoto textu – *Whither the World?* – byla tato pasáž odstraněna. *Poznámka překladatele do češtiny*: Nevyskytuje se ani v české verzi – *Kudy kam, světe?* – která vychází z verze anglické (<http://kknihovna.wordpress.com/2011/02/06/kudy-kam-svete/>).

30) Viz poznámka 17 k textu *Normativní historie a komunistická esence proletariátu*.

„nutnost“. Definovat je by znamenalo uzříti esenciální vztah mezi revolucí a bolševickou kontrarevolucí, znamenalo by to definovat debakl revoluce z hlediska samotné její povahy jakožto osvobození práce, z hlediska převzetí výroby „sdruženými výrobci“. A to by pak znamenalo muset se zabývat tím, co popisují Anweiler, Carr nebo Volin a dokonce i sami Dauvé s Nesicem...

Posledně jmenovaní uvádějí všechny potíže, co bolševici měli s obnovováním pořádku v továrnách. A tak popírají své předchozí tvrzení o vzácnosti přebírání továren a řízení výroby dělníky. Bolševická kontrarevoluce nalézá svůj zdroj v běhu dělnické revoluce a přirozeně z něj plyne (což neznámá, že se tak děje bez střetů). A tato revoluce je, jak řekl Trockij, „uchvácení moci celým proletariátem“ a zároveň „dělnickou kontrolou zavedenou v zájmu plánovitého řízení národního hospodářství“ (*Dekret o dělnické kontrole* z 14.-27. listopadu 1917). Je-li revoluce kontrolou nad továrnami a jejich řízením, organizací jejich vztahů, oběhem a směnou produktů práce, nemá, co by jiného postavila proti státu, proti hodnotě, proti plánu a obnovenému kapitalistickému managementu, než svoji zdola vzešlou sovětskou demokracii – tedy nic, jen čirou formu – nebo odpor proti opětovnému vynucování práce.

To však má svůj význam. Proletariát se totiž neocitá jednoduše zase znovu v běžném kapitalistickém podniku. Jeho odmítnutí práce je situováno do srdce programatismu. Ve své vlastní situaci je toto odmítnutí opětovně vynucované práce projevem vnitřního rozporu a nezavršitelnosti programatické revoluce a zároveň předjímá to, co na konci 60. let 20. století přinese smrt programatismu.

V tom nejobecnějším smyslu programatismus – ve svém vnitřním rozporu a praktickém procesu své vlastní nezavršitelnosti – produkuje podmínky svého překonání. Právě skrze vše, co pro nás dnes prakticky a teoreticky existuje jako tato nezavršitelnost, se můžeme vztáhnout k dějinám minulých bojů a ke kontinuitě teoretické produkce. Nepřipisujeme těmto bojům a teoretickým produkcím vědomí jiné perspektivy nebo možnost uzříti ji, protože se k nim můžeme vztahovat pouze přes restrukturalizaci kapitalistického výrobního způsobu, která byla jejich porážkou. Nevztahujeme se tedy k těmto prvkům genealogicky, nýbrž je reprodukovujeme v problematice ustavující nové paradigma rozporu mezi proletariátem a kapitálem.

Je pravda, že tu nikdy nebyl „prostor pro dělnický kapitalismus“, ale to jednoduše znamená, že tu byl prostor pro kapitalistickou kontrarevoluci artikulovanou uvnitř dělnické revoluce založené na zabírání továren, osvobození práce a nastolení proletariátu jako vládnoucí třídy; pro kontrarevoluci, která dokázala obrátit obsah revoluce proti ní. Jestliže, „proletáři nepřišli s alternativou k bolševické politice,“³¹ bylo tomu tak proto, že bolševická politika byla uskutečněním *jejich* revoluce *proti nim*.

Stejně tak ve Španělsku, proti CNT, UGT nebo POUM, dělníci neměli, co by postavili proti řízení podniků *svými organizacemi*, protože program, který aplikovaly, byl jejich programem. Revoluce jakožto afirmace třídy se nekompromisně transformuje v řízení kapitálu, hladce se obrací v kontrarevoluci, které poskytuje svůj obsah. Tváří v tvář tomuto neodvratnému zvratu v jejich vlastním hnutí, na něž dohlíží jejich vlastní organizace, jsou dělníci vrháni zpět k odporu proti práci. Revoluce jakožto afirmace třídy se tedy ocitá ve střetu s kontrarevolucí, jejímž obsahem je to, co odůvodňovalo revoluci samotnou: rostoucí moc třídy v kapitalistickém výrobním způsobu, její uznání a integrace do reprodukce kapitalistického výrobního způsobu. A dokonce tomu můžeme říkat „diktatura proletariátu“.

Nemůžeme než souhlasit s Dauvé a Nesicem, když píšou, že: „ruská revoluční krize ukazuje, že dokud vládne kapitál, nelze práci osvobodit a musí být námezdně pracujícím vnucena.“³² Přesto je třeba objasnit společenský a historický mechanismus této dynamiky: osvobození práce je nemožné, protože vyvolává svoji vlastní kontrarevoluci v podobě kapitalistické organizace práce. Dauvé s Nesicem celý pro-

31) DAUVÉ GILLES a NESIC KARL, *Proletář a práce: příběh jedné lásky?*, s. 54.

32) *Ibidem*, s. 55.

blém odbývají konstatováním, že takto se nikdy žádná revoluce neprojevovala (až na program organizací). V krátkosti jsme si již ukázali, že to není pravda. Oni však nedokážou vysvětlit, jakým mechanismem se tato nemožnost nastoluje, a proto raději řeknou, že se nic takového nestalo. Každý může prohlásit, že: „v letech 1917-21 bylo jedinou alternativou zrušení námezdní práce nebo pokračující vykořisťování a žádná třetí možnost neexistovala.“³³ Je to pěkná fráze, ale vůbec nic neznamená; neříká nic o tomto období „revoluční krize“. A to v tom smyslu, že nikdo – ani jedno jediné sociální hnutí – nekladl takový kontrapunkt jinak než jako osvobození práce a otevření přechodného období. Radikální alternativa, jak ji prezentují Dauvé a Nesic, jednoduše neexistovala.

Protože stejně jako v případě Ruska ani u Itálie nedokážou vysvětlit, co se stalo, Dauvé s Nesicem se rozhodnou, že se nestalo nic. U celého období je třeba vycházet ze dvou zásadních skutečností: 1) bylo tu mocné, organizované dělnické hnutí, 2) jehož programem byla afirmace/emancipace práce (vytváření závodních rad dělníky atd.). Tyto dva hlavní prvky definují obsah oné doby. Zvrat, který je postihuje, odzbrojuje dělníky v tom smyslu, že organizace se vlastně zmocňují perspektivy, která vychází z řad dělníků, a obrací ji proti nim.

Těžko považovat Malatestovy články a reportáže o situaci v Itálii za pouhou snůšku lží jednoho militanta. V *l'Umanità Nova* z 28. června 1922 Malatesta píše: „Hnutí kovodělníků začalo ohledně otázky mezd. Stala se však z něho stávka nového typu. Místo toho, aby opustili továrny, zůstali v nich, aniž by pracovali, dnem i nocí je střežili před jakýmkoli uzavřením. Ale psal se rok 1920. Celá proletářská Itálie se trásla revoluční horečkou a hnutí rychle měnilo charakter. Dělníci se domnívali, že přišla chvíle, kdy definitivně převezmou výrobní prostředky. Ozbrojili se k obraně, přeměnili četné továrny v opravdové pevnosti a začali organizovat výrobu pro sebe.“³⁴

V Itálii je tedy znovu revoluční perspektiva emancipace, „zabrání továren“, co státu a buržoazii dovolilo znovu získat kontrolu nad situací (s násilnou intervencí fašistů). Po 25. září 1920, kdy předák CGL, Aragonna, podepsal dohodu s Giolittiho vládou, počet okupací klesal:

„slavný dekret o kontrole nad továrnami je vtip, protože dává vzniknout nové bandě byrokratů, kteří sice vycházejí z vašich řad, ale nebudou bránit vaše zájmy, jen své pozice, protože se snaží sloučit vaše zájmy se zájmy buržoazie, což je jako snaha, aby se vlk nažral a koza zůstala celá.“³⁵

Pod titulkem „Kovodělníkům“ Malatesta v *l'Umanità Nova* z 10. září 1920 píše:

„Navazujte vztahy mezi továrnami a s železničáři, aby vás zásobovali surovinami; dohodněte se s družstvy a s lidem. Prodávajte a směňujte své výrobky, aniž byste se bavili s bývalými šéfy.“³⁶

„Prodávajte a směňujte své výrobky“: v samotné Malatestově pobídce k vedení a prohlubování revolučního boje dlí jeho debakl a zvrat v kontrarevoluci. Tentýž dělník, který Malatestovi zatleskal, bude příští den tlačit na zpomalení pracovního tempa v „podniku, jenž je v rukou dělníků“. Převzít továrny, emancipovat produktivní práci, učinit z odpracované doby míru směny – to znamená hodnotu, to znamená kapitál. Dokud revoluce nebude mít jiný cíl než osvobodit to, co nutně z proletariátu činí třídu kapitalistického výrobního způsobu, budou se dělnické organizace, které jsou výrazem této nutnosti, snažit o prosazení respektu k této nutnosti. Protože nejsou s to důsledně artikulovat tyto prvky, Dauvé s Nesicem se navzdory všem důkazům rozhodli, že dělníci nikdy žádnou perspektivu nebo praxi eman-

33) Ibidem.

34) Citováno v MASINI PIER CARLO, *Anarchistes et Communistes dans le mouvement des Conseils a Turin* (Nautilus, 1983), s. 63.

35) MALATESTA ERRICO, *Umanità Nova*, 23. září 1920.

36) MALATESTA ERRICO, *Articles politiques* (10/18 1979), s. 274.

cipování práce neměli. A navíc, protože podle Dauvého a Nesica tohle všechno skutečně byla pravda, pokud jde o organizace – popřít by to šlo velmi obtížně – musí vysvětlit, kdo jen mohl organizacím takové ideje nasadit do hlavy. Fakta, která byla v textu *Když povstání umírají* stále ještě viditelná, a ještě patrnější byla v předmluvě k *Bilan*, zde zmizela. Nic se nestalo, tak jdeme dál, protože tady není nic k vidění.

Dauvé a Nesic tedy vidí problém, ale neumí spojit jeho členy. Ve své argumentaci si ustavičně pletou faktickou nemožnost osvobození práce s její neexistencí stejně, jako si pletou „osvobození práce“ s „osvobozující silou práce“.

iv) Dělníci nebojovali, aby „učinili práci králem“, nýbrž aby „omezili další vykořisťování“.

Oddělovat v daném období požadavkové boje od revoluce a komunismu je problematické, jelikož jsou definovány ve stejném období. Těžko lze uvěřit konstatování, že v roce 1848 dělníci bojovali jen proti zhoršování svých podmínek, že povstalci, „povstali, aby přežili,³⁷ a že tehdejší boje neprozrazovaly žádnou perspektivu reorganizace společnosti okolo „organizace práce“ a její generalizace, tedy jejího osvobození, dělnickou třídou. Nevěrohodnost takového tvrzení dostatečně demonstruje i letmý pohled na politická vyjádření pařížské dělnické třídy v onom roce:

„Marche, dělník, nadiktoval dekret [dekret o právu na práci, 25. února 1848], jímž se právě utvořená prozatímní vláda zavazovala, že zajistí existenci dělníků práci, že dá všem občanům práci atd. A když za několik dní na své sliby zapomněla, a jak se zdálo, ztratila proletariát z očí, přitáhla masa 20 000 dělníků na Radnici s voláním: Organizaci práce! Vytvořte vlastní ministerstvo práce!³⁸

„Povstat kvůli přežití“ je vyjádření, které postrádá význam jak roku 1848, tak roku 2007. Každé povstání a dokonce i každá stávka, jakkoli „zdrženlivá“, vždy existuje v určitém údobí rozporu mezi proletariátem a kapitálem. A tou měrou obrana fyzického přežití neexistuje sama o sobě a není ahistorickým invariantem o nic víc než komunismus „v hloubce svého obsahu“.

Ve formě Národních dílen se z „obranu přežití“ stává otázka společenského režimu: „Právo na práci je v buržoazním smyslu protismyslem, žalostným zbožným přáním, ale za právem na práci stojí moc nad kapitálem, za mocí nad kapitálem přivlastnění výrobních prostředků, jejich podrobení sdružené dělnické třídě, tedy odstranění námezdní práce, kapitálu a jejich vzájemného vztahu. Za *‘právem na práci’* stálo červnové povstání.³⁹ Pařížští dělníci, „povstali, aby přežili,“ a toto povstání za přežití obsahovalo: „organizaci práce“ a „podrobení výrobních prostředků sdružené dělnické třídě“. Detailní studie červnového povstání ukazuje, že ho značně podporovali nezaměstnaní dělníci z Národních dílen. Jenže v daleko větším počtu povstalců nalzáme i ty, koho se uzavření Národních dílen přímo nedotklo: místní dělníky a profese, které byly nejuťočnější za kvazi generální stávky, která zasáhla Paříž v roce 1840.

Co se týče této souvislosti mezi momentálními boji, politickou reformou a sociální revolucí, je nejdůležitějším hnutím oné doby bezpochyby chartismus. O něm však Dauvé s Nesicem neříkají ani slovo. Protože, kdyby tak učinili, bylo by pro ně těžší tvrdit, že aspirace na přivlastnění si výrobních prostředků sdruženými dělníky byla jen ideologií, která nikterak nekorespondovala s praxí nebo mobilizací dělníků, a že odpor proti zhoršování vykořisťování je neutrální a čistě kvantitativní aktivitou.

37) DAUVÉ GILLES a NESIC KARL, *Proletář a práce: příběh jedné lásky?*, s. 52.

38) MARX KAREL, *Třídní boje ve Francii (Marx-Engels: Vybrané spisy, svazek 2, Nakladatelství Svoboda, Praha 1977)*, s. 20.

39) *Ibidem*, s. 43.

v) Zlom v roce 1848

Pro Dauvého a Nesica rok 1848 značí zlomový bod v dějinách dělnických bojů:

„Rok 1848 odzvonil utopii námezdně-pracovního kapitálu, dělnické třídy, která se skrze absorpci kapitálu do sdružené práce stane třídou vládnoucí a pak třídou jedinou či univerzální. Od té doby už bude dělníky skrze rostoucí odborové hnutí zajímat jen jejich díl z námezdního systému. Nebudou se snažit konkurovat monopolu kapitálu vlastněného buržoazií, ale sami se ustavit jako monopol pracovní síly. Program lidového kapitalismu byl na ústupu.“⁴⁰

Takže to, co nikdy neexistovalo, přece jen před rokem 1848 existovalo. Záludnost eklekticismu spočívá v tom, že prvky kladené jeden vedle druhého si mohou navzájem odporovat. Tato úvaha o době před rokem 1848 je o to překvapivější, že v jiném ohledu je pro ně tato doba „námezdně-pracovního kapitálu“ v zásadě dobou, která vyjadřovala komunismus v „hloubi jeho obsahu“: proletariát jako lidská pospolitosť, která ještě nezabředla do obrany mzdy (viz níže).

Proletariát se tedy již po roce 1848 nadále nepokoušel stát se vládnoucí třídou. Dauvé s Nesicem tak mávnutím kouzelné hůlky teorie nechávají zmizet Komunu; naznačují, že všechny Marxovy texty po roce 1848 jsou apokryfické; přesvědčují nás, že revoluční syndikalismus nikdy neexistoval. Dokonce ani německá sociální demokracie – se svojí rostoucí mocí třídy a teorií o samovolné socializaci kapitálu, která povede k socialismu – se Dauvému a Nesicovi nehodí do krámu, protože ze strachu, že by museli přijmout onen vykřičený programatismus, potřebují třídní boj extrémně zploštit; dokonce i Bernstein s Hilferdingem mizí. Projekt „převzetí industrializace dělnickou třídou“ v roce 1848 končí a stejně tak i „dělnická třída, která se stane třídou vládnoucí“.⁴¹ Samozřejmě! Kdyby nešlo o tak dobré autory, mohli bychom je jednoduše podezřívát z nevědomosti, ale zde musíme mít rovněž podezření na teoretickou slepou uličku diskursu, jenž se nejprve nechá uvést v pokušení neurčitou „revoluční energií“, ale pak umlkne ze strachu, že by ji mohl určit. Opět: jdeme dál, tady není nic k vidění!

Můžeme-li rok 1848 považovat za zvrat, pak jen z hlediska míry, v níž se to, co bylo *alternativním* projektem, tedy dokázalo koexistovat s buržoazní společností (družstva atd.), po roce 1848 stalo politickým projektem předpokládajícím změnu buržoazní společnosti. Rok 1848 tedy ani zdaleka „neodzvonil“ emancipaci dělníků a osvobození práce (samozřejmě artikulovaným v požadavkových bojích dělnické třídy) – naopak značil generalizaci tohoto projektu v boji třídy proti třídě.

vi) I na svém vrcholu byla aspirace učinit práci králem jen vlašná

A znovu nalézáme epochu, v níž to, co nikdy neexistovalo, dosáhlo svého vrcholu. Dauvé s Nesicem totiž připouštějí, že tu mohlo být údobí dělnické kompozice světa svobodné práce:

„Aspirace nastolit dělníky jako vládnoucí třídu a vybudovat dělnický svět dosáhla svého vrcholu během rozkvětu dělnického hnutí, kdy byly Druhá a Třetí internacionála více než jen velké strany a odbory: byly způsobem života, kontraspolečností. (...) Dělnická či ‘průmyslová’ demokracie byla rozšířením pospolitosti (mytické i skutečné), která (...) [formovala] život dělnické třídy od konce Pařížské komuny až do 50. či 60. let 20. století.“⁴²

Zde ze svého stanoviska pozoruhodně slevují, ale přitom nepřipouštějí, že toto organizované dělnické hnutí bylo i kontrarevoluční silou. Dauvé s Nesicem totiž chtějí dál tvrdit, že tento „dělnický svět“

40) DAUVÉ GILLES a NESIC KARL, *Proletář a práce: příběh jedné lásky?*, s. 53.

41) *Ibidem*.

42) *Ibidem*, s. 56-57.

kteřý formoval život dělnické třídy, byl jen „utopií kvalifikované práce“.⁴³ A dokonce prý i v Německu mezi roky 1919 a 1921, kde podle Dauvého a Nesica zašlo toto hnutí kvalifikovaných dělníků nejdále, „nedošlo takřka k žádným pokusům zmocnit se výroby za účelem její správy. Ať už rozvíjeli jakékoli plány, v praxi ani essenští a berlínští dělníci ani ti z Turína neudělali z práce středobod společnosti, dokonce ani té socialistické.“⁴⁴

Na případu Itálie a Ruska jsme již viděli, že nestačí spokojit se s tím, že si nemáme plést aktivitu dělníků s aktivitou organizací a jejich programy. Když jsou principiální tovární organizace seskupeny do dvou unií (AAUD a AAUDE), které dohromady čítají několik set tisíc členů (nepočítaje ty, co se hlásili k revolučním odborům), pak program KAPD není výmyslem teoretiků KAPD. Je tou jedinou perspektivou, kterou samotný boj dovoluje. V době, o níž Dauvé a Nesic mluví (fakticky od roku 1848), prochází boj za emancipaci práce skrze politický boj; tedy zrušení stávající společnosti (ať formou uchvácení moci nebo zrušení státu) a ustavení proletariátu jako vládnoucí třídy (což se při úspěšném uskutečnění nemůže neobrátit samo proti sobě v podobě kontrarevoluce). Dělníci z Essenu, Berlína a Turína „dělali z práce středobod společnosti“ samotnou svojí vzpourou. Co jiného je moc dělnických rad, když se na okamžik ustaví, než moc dělníků jakožto dělníků? Máme snad věřit tomu, že dělníci usilovali o moc pro moc samotnou?

Uchvácení státní moci – politické vítězství – je nutnou předehrou, dokonce prvním dějstvím, emancipace práce, ustavení proletariátu vládnoucí třídou. V Německu 1918-1923 i v Itálii roku 1920 byla obsahem politických bojů o moc dělnické třídy, o diktaturu proletariátu, afirmace proletariátu jako vládnoucí třídy a tak i generalizace jejího postavení. Pod záminkou, že nevidí žádné (či jen nemnohé) samosprávné továrny, Dauvé s Nesicem popírají, že cílem politického boje byla afirmace proletariátu jako vládnoucí třídy a tedy emancipace práce.

Nemůžeme si pomoci, ale musíme poznamenat, že na těchto stránkách o „utopii kvalifikované práce“ Dauvé a Nesic již podruhé a v rozporu s jejich oficiální vírou spojují určitou praxi proletariátu s určitým stupněm vývoje kapitálu, což v teoretickém závěru svého textu odsuzují. Tohoto spojení se v textu dopouštějí několikrát prostřednictvím řemeslníka, manufakturního dělníka, kvalifikovaného dělníka, masového dělníka. To, co Dauvé s Nesicem odmítají přiznat rozporu mezi proletariátem a kapitálem a jeho překonání – že je dějinami – připisují konání historicky existujících dělníků. Skrze jakýsi ochuzený *operaismus* propůjčují „třídní kompozici“ to, co nemohou přiznat revoluci a komunismu.

vii) Dezerce z podniku, „odmítnutí práce“.

Sedmá námitka není tak úplně stejného druhu jako ty ostatní. Týká se bojů na přelomu 60. a 70. let 20. století. Tedy údobí, kdy je programatismus na konci své dráhy, údobí, kdy jsme hotovi rozpoznat, že afirmace proletariátu a osvobození práce již nejsou obsahem a perspektivou třídního boje. Proto bychom do jisté míry mohli souhlasit s komentáři k těmto bojům, a kdybychom zavřeli obě oči, tak by tato námitka vůbec nebyla námitkou. Jenže jen do jisté míry... a ze dvou důvodů. Zaprvé, Dauvé s Nesicem nevidí žádný dějinný zlom, neboť dějiny v celém jejich normativním horizontu vynikají svojí absencí; příklady jdou po sobě v chronologickém pořadí prostě jen z důvodu navyklého myšlení a výkladu – mohli by je prezentovat v kterémkoli jiném pořadí, aniž by to mělo sebemenší vliv na jejich „demonstraci“. Zadruhé, protože permanentně popírají realnost čehokoli, co by šlo nazírat jako afirmaci práce, nejsou s to uzříť, že k překonání programatismu – velice reálnému v bojích onoho údobí – pořád ještě dochází v rámci programatismu.

43) Ibidem, s. 56.

44) Ibidem, s. 57.

Zlom na přelomu šedesátých a sedmdesátých let byl jednoduše krachem programatismu. „Květen 1968“ byl likvidací všech starých forem dělnického hnutí. Revoluce již nebyla otázkou ustavení proletariátu jakožto vládnoucí třídy, která generalizuje svoji situaci, univerzalizuje práci jako společenský vztah a ekonomiku jako objektivitu společnosti založené na hodnotě. Údobí „května 1968“ však nespočívá jen v tom, že nemůže být programatickou revolucí.

Na jednu stranu jsme měli silné dělnické hnutí s pevnými kořeny, dělnickou identitu potvrzovanou kapitálem, poznanou moc třídy, ale radikální nemožnost transformovat tuto moc v autonomní sílu a v revoluční afirmaci třídy práce. Na druhou stranu tato nemožnost byla *pozitivně* rozšířením revolty proti celé společenské reprodukci, revolty, kterou „proletariát negoval sám sebe“.

Revoluce tedy mohla být jediné negací postavení dělníka, ale bylo nutné ji hledat nikoli ve vztahu mezi proletariátem a kapitálem, nýbrž v univerzalitě odcizení. V *univerzálním* a tou měrou *lidském* odcizení. Kapitál si reálným přivtělováním podrobil celou společenskou reprodukci, všechny aspekty života. Tím, že objímala celek každodenního života, byla revoluce negací proletářského postavení. Skrze univerzálnost své negace se revolta autonomizovala od svých skutečných podmínek a nadále se tedy nejevila tak, že plyne přímo ze situace dělnické třídy, nýbrž z univerzálního odcizení, jehož dovršením, kondenzací, byla tato situace.

Revolta proti postavení dělnické třídy, revolta proti všem aspektům života, byla uvězněna v divergenci. Projevit se, stát se faktickou, mohla jen tak, že se obracela proti svým vlastním základům, proti postavení dělníka, avšak nikoli, aby ho potlačila, neboť sama v sobě nenalézala vztah ke kapitálu, který by mohl být tímto potlačením, nýbrž aby se od něho *separovala*. „Květen 1968“ tak zůstal na rovině revolty.

Dělníci prchali z továren okupovaných odbory, ti nejmladší z nich se připojili k boji studentů – květen 1968 byl činnou kritikou, a to často prostřednictvím „dezerce“, revoluce jakožto rostoucí síly a afirmace třídy. Dělníci vstoupili do továren teprve ve chvíli návratu do práce a často se proti němu agresivně postavili. V tom se shodneme s těmi několika málo Dauvého a Nesicovými poznámkami o květnu 1968. Rozcházíme se však v tom, že pro ně něco takového není historickým produktem, nýbrž to jen zapadá do dlouhého seznamu příkladů, které evokují. Na základě prostého faktu, čím je proletariát, a čím proto *musí být* revoluce, se tedy předpokládá, že to tak bylo vždycky.

Pro Dauvého a Nesica znamená konec šedesátých let prosperitu a kritiku prosperity (konzumní společnost, každodenní život, odcizení), znamená dělnické hnutí a „kritiku práce“ – záhada je tedy vyřešena. Revoluce musí být jak dělnickou revolucí, tak lidskou revolucí, ale zároveň pouze „dělnickou“, protože právě v dělníkovi je negován člověk. Jakožto dělník má proletář možnost rozbít tuto společnost a jakožto člověk vybudovat novou. Setrvávat na této pozici znamená setrvávat v ideologii zrozené z debaklu roku 1968. Během celého toho období, v Itálii, Francii i jinde, třídní boje vyjadřovaly, ale nedokázaly překonat, limity a slepé uličky předchozího cyklu, tedy dělnickou identitu, autonomii, sebeorganizaci, což znamená limity a slepé uličky, které utvářely samotnou definici revoluční dynamiky, zatímco dnes tvoří její limit.

Tento niterný rozpor třídního boje se od poloviny šedesátých let objevoval v Itálii, a to velice konkrétně, v rozšiřování bojů za hranice továren. Na jednu stranu ústřední postava italské dělnické třídy, skrze niž se strukturoval veškerý třídní boj, je postavou z průmyslového trojúhelníku Milán-Turín-Janov a v tomto trojúhelníku zejména produktivní dělníci velkých výrobců. Na druhou stranu taková koncentrace nutně znamená, a existuje jediné skrze, socializaci a masifikaci dělnické třídy i za hranicemi bezprostředního procesu výroby. Dělnickým bojem je tak i město, doprava, bydlení, celý společenský život. Tím, že objímá celý každodenní život, třídní boj se stává odmítnutím postavení dělníka, ale celý společenský život objímá pouze *na bázi továrny*, takže ono rozšíření existuje jediné pod vedením a poručnictvím dělníka z velké továrny: *Turín je FIAT*. Toto hnutí tedy obsahuje rozpor mezi ústřední postavou dělnické identity, která stále dominuje třídnímu boji a strukturuje ho a na jejímž základě toto hnutí existuje,

na jedné straně a bojem ohledně reprodukce v její celistvosti, který tak nemůže vydat vše, co obsahuje, nemůže zpochybnit samotné postavení dělníka, na straně druhé. Místem tohoto rozporu, místem, kde se stává konkrétním, je boj ohledně mzdy. To, co operaisté z programatické perspektivy teoretizovali jako „politickou mzdu“ nebo „sebezhodnocování dělnické třídy“, bylo v podobě praxe, jako konkrétní boj, rozporem, v němž se na bázi samotné situace dělníka a *v jejím rámci* zpochybňovala reprodukce dělníka jako takového. Heslo „dělnická moc v továrnách“ koexistovalo s odmítnutím žít jako dělník mimo továrnu a být zaměstnán jako dělník právě v této továrně. Třídní boj se rozvíjel uvnitř této silně rozporuplné a nestabilní konfigurace, v níž *práce* odmítá fungovat – v kapitalismu – jako *pracovní síla*.

Autonomie může být jediné programatická, protože je ze samé své podstaty *dělnickou* autonomií. Hnutí z roku 1969 je pořád ještě hnutím afirmace proletariátu a emancipace práce, je to jeho dominantní charakteristika. Jedině na bázi této dominantní charakteristiky můžeme pochopit, že v sobě obsahuje to, co ji následně zpochybní, znemožní. Byli to titíž dělníci, kteří prováděli sabotáže a organizovali pochody v továrnách, kdo se třeba v Pirelli přeskupil do CUB, nebo kdo se v Turíně ocitnul ve studentsko-dělnických shromážděních. A právě v této situaci spočívá celá originalita a důležitost – historická stejně jako teoretická – tohoto údobí.

Dnes je každý požadavkový boj o jakékoli velikosti či intenzitě sebeorganizovaný a autonomní; sebeorganizace a autonomie sice mohou stát proti odborům, ale vždy zůstávají pouze momentem odborářství. Přešli jsme od jednoho cyklu bojů k druhému.

Ale Dauvému a Nesicovi nestačí říci, že se nic nestalo, musí dodat, že se ti, podle nichž bylo to, co se stalo, revolucí, definovanou v její síle i debaklu jejími vlastními podmínkami, dopouštějí metodologické chyby: determinismu. Každá historická kritika, která neuznává invariantní substanci a říká, že revoluce a komunismus jsou historické, je ocejchována tímto vykřičeným přídomek.

3) „Metodologická falešnost“

„Metodologická chyba“ Théorie Communiste má spočívat ve víře, že v dějinách kapitalistického výrobního způsobu, a tudíž třídního boje (ale toto „tudíž“ je, jak ještě uvidíme, pro Dauvého a Nesica další metodologickou chybou), existuje nějaká „situace“ nebo „období“, které zaručí vítězství komunistické revoluce. Nakonec tak stojíme před proslulým ďáblem determinismu.

Dauvé s Nesicem nevidí, že „chyba“, kterou pranýřují, je „chybou“ jen tehdy, přijmeme-li všechny jejich domněnky. Takže jen tehdy, domníváme-li se, že komunistická revoluce je danou a známou substancí od počátku třídního boje v kapitalismu.⁴⁵ Akceptujeme-li, že proletariát by býval v roce 1968 dokázal to, co dělal v roce 1848, v Paříži roku 1830 to, co dělal v Boloni roku 1977, a že komunardi neuspěli, protože neudělali to, co se podle Situacionistické internacionály mělo udělat, je zjevné, že TC nemá pravdu.

Zásadní „chybu“ nutně doprovází jedna průvodní chyba. Údajně čekáme od kapitálu a jeho rozvoje, že místo nás vyřeší naše problémy. Má se tedy za to, že to byl jen kapitál, kdo potlačil dělnickou identitu, „staré dělnické hnutí“ a v důsledku i to, čemu říkáme programatismus. Jako by s tím boje na přelomu šedesátých a sedmdesátých let neměly co do činění; jako by přisvojení si témat dělnické identity v radikálně demokratickém hnutí a praktická kritika tohoto radikálního demokratismu hnutím přímé akce byly nic proti ničemu. I kdybychom akceptovali, že kapitál potlačil dělnickou identitu, mohlo se to stát jen v podobě kontrarevoluce, tedy proti předchozí revoluci a ne jako nějaká objektivní tendence,

45) Datujeme-li tuto koncepci invariance komunismu ke vzniku kapitalismu, interpretujeme ji shovívavě, protože podle Nesica (v *Call of the Void*) jde patrně mnohem hlouběji do minulosti a pro Dauvého v *Banquise* byla patrně vlastní (naneštěstí na scestí svedené) pospolitě podstatě lidství.

kteřá nám „dala“ hotové nové „podmínky“, aniž bychom na jejich vzniku participovali.

Naše odpověď na tyto otázky se bude odvíjet kolem tří náhradních témat, které Dauvé s Nesicem vynášejí na světlo: není žádná přímá souvislost mezi konáním proletariátu a stupněm rozvoje kapitálu; „bytí“ proletariátu“; a „důvody minulých debaklů“.

i) Neexistuje žádná přímá souvislost mezi konáním proletariátu a stupněm rozvoje kapitálu

„Není-li „bytí“ proletariátu teoretizované Marxem pouhou metafyzikou, je jeho obsah nezávislý na formách, kterých kapitalistické panství nabývá. Napětí mezi podrobením se práci a kritikou práce je činné již od úsvitu kapitalismu. Samozřejmě, že realizace komunismu je odvislá od dějinného momentu, ale v hloubce její obsah zůstává neměnný ať už v roce 1796 nebo v roce 2002.“⁴⁶

Existuje-li „bytí“ proletariátu a navíc takové bytí, na němž závisí „realizace komunismu“, je revoluce nevyhnutelná. A ať se budeme sebevíce teoreticky štourat v „dějinném momentu“ jakožto konjunkturální podmínce pro to, aby se toto „bytí“ stalo *aktuálním*, nic se tím nezmění. „Bytí“ si totiž vždy najde svoji cestu prostřednictvím nahodilosti a okolností. Komunismus „v hloubce svého obsahu“ zůstane neměnný v roce 1796 i 2002. Zbývá jen tento „hluboký obsah“ pojmenovat a jen tak mimochodem označit tu trochu strusky, která byla podmíněna „dějinným momentem“ roku 1796 nebo 2002. Ale jak oddělit strusku od „neměnného“?

V rozporu s tím, co říkají Dauvé a Nesic, není-li toto „bytí“ „pouhou metafyzikou“, pak *není*, „nezávislé na formách, kterých kapitalistické panství nabývá.“ Jak by jeho „bytí“ mohlo být nezávislé, když proletariát je jen třídou kapitalistického výrobního způsobu? „Bytí“ je považováno za nezávislé na formách, jichž evoluce kapitalismu nabývá, ale „realizace komunismu“ je zjevně „samozřejmě“ odvislá od „dějinného momentu“. Zde až po kolena vězíme v metafyzickém vztahu *par excellence*: ve vztahu mezi esencí a jejími podmínkami, mezi tendencí a její realizací. Dauvé s Nesicem se pečlivě vyhýbají vysvětlení vztahu mezi tímto „bytím“ a „dějinným momentem“. Rozumí se prostě sám sebou tak, jako si spontánní idealismus, v němž přemýšlíme, není vědom sám sebe. Jedná se tu o případ ideologie startovacího okna. Věří, že sami determinismus překonali, protože, jak Dauvé píše v *Lidské, příliš lidské?*: „není žádná záruka, že ji komunistické hnutí bude schopné či ji bude chtít využít, ale ta možnost tu je.“⁴⁷ „Možnost“, která se může nebo nemusí realizovat... jinými slovy: objektivní podmínky.

„Dějiny nedokazují nějakou přímou kauzální souvislost mezi stupněm rozvoje kapitalismu a specifickým chováním proletariátu.“⁴⁸ Boloňští „Metropolitní Indiáni“ mohli šturmovat Zimní palác a nezaměstnaní z Národních dílen mohli zakládat dělnické rady. Dauvé s Nesicem si tedy podrželi celou teoretickou strukturu determinismu, ale její klíčový prvek již pro ně bylo nemožné zachovat: ztotožnění „rozvoje kapitálu“ s „revoluční aktivitou“, tedy rostoucí sílu třídy v kapitalistickém výrobním způsobu. V důsledku dostávají třídní aktivitu, která se vznáší ve vzduchoprázdnu a je tak odsouzena k autodeterminaci, což jinak řečeno znamená k indeterminaci. Takový závěr však nelze vyjádřit jako takový; je tedy zapotřebí determinace, ale nesmí jí být příliš, a pak „neměnnost“ a „dějinný moment“. A především spousta „svobody“, protože vývoj kapitalismu zůstal paradoxně zachován ve své objektivní podobě.

Přitom vývoj kapitalismu není nic jiného než rozpor mezi proletariátem a kapitálem; není tu tedy žádná „souvislost“ – ani rigidní ani nestálá ani přímá. Nakonec tak Dauvé s Nesicem látají dohromady determinismus se svobodou, nutnost s možností, invarianci s podmíněností, svobodu s trochou determinismu a determinismus s trochou svobody. Proletariátu je prý třeba přiznat „svobodu“ pozvednout

46) DAUVÉ GILLES a NESIC KARL, *Proletář a práce: příběh jedné lásky?*, s. 63.

47) DAUVÉ GILLES, *Lidské, příliš lidské?*, s. 48.

48) DAUVÉ GILLES a NESIC KARL, *Proletář a práce: příběh jedné lásky?*, s. 69.

se k jeho „dějinnému úkolu“.⁴⁹ Jaká to divná svoboda a divná kritika determinismu, když lze hovořit o „dějinném úkolu“. Nakonec se tak Dauvé s Nesicem snaží vymítat svůj vlastní determinismus.

Znamená snad hledat příčiny revolucí a jejich debaklů ve vztahu mezi proletariátem a kapitálem takovými, jaké existovaly, něco jiného než je hledat v praxi proletářů? Čím by tato praxe byla, když ne vztahem ke kapitálu? Čím by byl tento vývoj kapitálu, když ne tímto vztahem? Dožadovat se hledání příčin „našich debaklů“ pouze v „aktivitě proletářů“ znamená nazírat vývoj kapitálu jako rámec, jemuž připisujeme větší či menší účinnost, ale vždy jako sumu podmínek. Dauvé s Nesicem konzervují všechny fundamentální separace objektivismu a determinismu. Jejich jediná „originalita“ spočívá v tom, že odmítají kauzální souvislost, které spojuje všechny prvky dohromady. Tím se jejich produkce stává neucelenou a eklektickou a jejich spisky jsou plné váhavosti a kolísání (ano/ale, je to tak a tak/ale samozřejmě víme, že nicméně...). A přesto jsme to my, pro které „řešení“ není ani předpokladem ani tabu, ale reálnou historickou produkcí, a to těch jediných dějin, které existují, dějin kapitalistického výrobního způsobu, kdo je označen za „*deterministy*“.

Když definujeme vykořisťování jako rozpor mezi proletariátem a kapitálem, definujeme tento rozpor jako dějiny. Stádium cyklu akumulace není vnější podmínkou vítězství či porážek, kritickou shodou okolností. Akumulace je součástí definice proletariátu a jeho rozporu s kapitálem. Proletariát je definován v totalitě momentů vykořisťování, a to v tom smyslu, že ta implikuje jeho reprodukci a produkuje podmínky vykořisťování. Definovat proletariát ve třech momentech vykořisťování (setkání pracovní síly s kapitálem a nákup a prodej pracovní síly, vstřebání živé práce zpředmětněnou prací v bezprostředním procesu výroby, v němž se tvoří nadhodnota, přeměna nadhodnoty v dodatečný kapitál) znamená chápat, že vývoj kapitálu není uskutečněním či podmínkou třídního rozporu, který staví proletariát proti kapitálu, nýbrž skutečnými dějinami tohoto rozporu. A tento rozpor se neodívá do různých forem, protože není ničím jiným než těmito formami. Ti, kdo se cítí takovým výkladem dotčeni a domnívají se, že to znamená, že kapitál dělá práci za nás (revoluční proletáře), nepochopili ani zbla z toho, co to znamená společenský vztah. To vše také implikuje historičnost obsahu komunismu. Komunismus je historický tím, že je ve vztahu s bezprostředním průběhem každého cyklu bojů. *Když říkáme, že revoluce a komunismus mohou být pouze okamžitou komunizací, neznamená to, že komunismus dnes konečně vyjevil, čím ve skutečnosti vždy byl nebo čím vždy měl být.*

Od všech, kdo říkají, že roky 1848, 1917, 1968 atd. skončily způsobem, jenž nebyl neodvratný, máme právo žádat, aby nám alespoň projednou pověděli, co jiného vedlo k tomu, že tyto roky skončily tam, kde skončily, než to, že neskončily tam, kde skončit mohly. Mohlo se stát něco jiného? Nevíme a je nám to jedno. Tato otázka je nesmyslná. To, co se nestalo, dovoluje sféře myšlení vstoupit do sféry víry a šílenství. Ideologie možného hledí do minulosti a říká, „tohle se stát mohlo nebo nemuselo“ – spočívá v tom, že na základě následujícího údobí považuje to, co bylo pro předchozí údobí esenciální, za nahodilé. Z této substituce se pak rodí víra v invariant jakožto substanciální jádro, které je výsledkem hnutí.

Řeší-li restrukturalizace rozporu mezi proletariátem a kapitálem do značné míry rozpory a limity programatismu (nikoli bez účasti dělnických bojů), neposouvá nás blíž ani k ryzosti tohoto rozporu ani k ryzosti kapitálu. Tuto iluzi vytváří fakt, že kapitalistický výrobní způsob se vždy restrukturalizuje podle toho, jaký je, a překonává limity, které byly jeho vlastními limity (své vlastní podmínky zhodnocování a reprodukce v danou chvíli). Restrukturalizace je tedy nahrazením, které je sice nepředvídatelné (ustavuje se kolem bouřlivého toku bojů), ale nemůže narušit podstatu kapitálu. Jakmile je restrukturalizace dokončena, předešlé charakteristiky kapitálu se následnému údobí jeví jako podmíněné, jako nikoli nezbytné ve vztahu k podstatě kapitálu, ale pro předchozí období zcela jistě podmíněné nebyly. Takto

49) Ibidem, s. 68.

se pohyb jeví coby predeterminovaný marš směrem k ryzosti. A do této pasti padají všichni ideologové, kteří neumí dějiny pojímat jinak než teleologicky, a tak je raději potlačí.

A co víc, otázka „finálního“ charakteru tohoto cyklu bojů nemá žádné řešení, neboť přísně vzato ji nelze klást *teoreticky* (a nešlo to nikdy u žádného cyklu bojů). Znamená to, že revoluce a komunizace jsou teď jedinou budoucností? Opět se jedná o otázku postrádající smysl, mimo realitu. Jedinou nevyhnutelností je třídní boj a jen skrze něj můžeme uvažovat o revoluci *tohoto* cyklu bojů, a to nikoli jako o kolapsu kapitálu, který otevře prostor, nýbrž jako o historicky specifické praxi proletariátu v krizi tohoto období kapitálu. Je to tedy tato praxe, co činí kapitalistický výrobní způsob nereprodukovatelným. Výsledek boje nikdy není předem daný. Rozumí se samo sebou, že revoluci nelze redukovat na sumu jejích podmínek, protože je překonáním a ne naplněním. Je to tudíž komunizace, co činí rozpor mezi proletariátem a kapitálem nereprodukovatelným.

Jako východisko z nouze má nezávislost komunismu, „v hloubi jeho obsahu“, na vývoji rozporu mezi proletariátem a kapitálem svůj ontologický argument: filozofický komunismus z let 1843-1846.

Filozofický komunismus, který vyzývá *člověka* a *druh*, charakterizuje kvazi totalitu teoretické produkce první poloviny 40. let 19. století. Pro „Němce“ je jeho východiskem kritika náboženství. Tato kritika, jak ji aplikoval sám Marx, je *základem kritiky všech odcizení* (jak Marx ujišťuje v první větě *Úvodu* z roku 1843). Z toho plyne, že znovuobjevení lidské podstaty člověkem v kritice a zrušení/překonání náboženství je podle něj *základem všech zrušení* (peněz, práce atd.): návrat subjektu k sobě v podobě pospolitosti, druhového bytí, člověka. Stirner měl pravdu, když říkal, že člověk nahradil boha a to, že je to nejhorší náboženství ze všech.

Člověk si zvnějšňuje své vlastní síly, zpředměťňuje je. Bylo tedy třeba znovu objevit antropologickou podstatu náboženství, aby mohlo být zrušeno. Samozřejmě, že v tom filozofický komunismus našel *mechanismus* každého odcizení, zrušení a překonání, včetně zrušení práce, která tím, že se stane „sebeuplatněním“, měla usmířit esenci proletariátu jako fyzické bytosti s jeho bezprostředním bytím. Zrušení peněz a státu fungovalo podle stejného logického mechanismu. Generalizoval se tak feuerbachovský kritický aparát. Výsledkem zrušení/překonání je tedy pouze *pravá* forma podstaty člověka. Historický vývoj a rozpor existuje jen jako naruby převrácená forma pravé pospolitosti, která je již pravdou této převrácené formy. Odcizení je tak pouze vznikáním pravé pospolitosti pro sebe.

„Práce je stáváním se člověka člověkem pro sebe uvnitř zvnějšnění, neboli jakožto zvnějšněný člověk.“⁵⁰ Odcizená práce neboli odcizení podstaty člověka jsou tedy jen momenty totožnosti o sobě práce a jejích předmětů, člověka a jeho zvnějšněných sil v procesu vznikání totožnosti pro sebe. Ztráta je tak jen formou totožnosti, jejím nutným vznikáním, které umožňuje znovuobjevení sebe sama (a v tom spočívají všechny meze konceptu odcizení). Na rozdíl od všech analýz v *Kapitálu* či *Grundrisse*, v nichž znovu nalézáme tyto výrazy, jako odcizení práce nebo jejího produktu, zde východiskem není společenský vztah, ale subjekt (člověk), který se rozděluje ve své totožnosti se sebou samým. A právě v tomto smyslu je práce předurčena ke *zrušení*, protože práce tu existuje jen proto, aby vyprodukovala své zrušení.

V *Německé ideologii* se zrušení práce odvozuje od dvou témat: faktická univerzalita proletariátu ve vztahu k dějinám dělby práce jakožto univerzalizaci produktivního života; rozpor v životě jedince mezi jeho existencí jakožto fyzické bytosti a jeho existencí jakožto příslušníka třídy. Toto druhé téma můžeme nazírat jako odvozené od prvního. Jelikož je potenciálně univerzální, práce již nemůže být „prostředkem“.

Ti, kdo si myslí, že Marx s Engelsem v letech 1843 až 1846 chápali pod zrušením práce a ostatními

50) MARX KAREL, *Ekonomicko-filozofické rukopisy z roku 1844 (Marx-Engels: Vybrané spisy, svazek 1, Nakladatelství Svoboda, Praha 1976)*, s. 98.

zrušeními to, co jsme dnes schopni komunistickou revolucí rozumět my, si neuvědomují, že jejich vizi od naší odlišuje samotný fakt chápání revoluce jako *zrušení práce*. Pro Marxe a *mnohé další* bylo zrušení práce *emancipací proletariátu*, a to samozřejmě nikoli v podobě afirmace práce, nýbrž v podobě hnutí afirmujícího třídu, která – poněvadž je ve starém světě a zároveň „už skutečně nepatří do celého toho starého světa“⁵¹ – představuje pohyb rušící stávající podmínky: komunismus. Protože však souběžně jako konání komunismus existuje jako definice třídy této společnosti, plyne z toho, že je to její nezávislá organizace, její posilování a její sledování jejich vlastních cílů, obrana jejich zájmů v této společnosti, co se začíná ztotožňovat s komunismem samotným. Ani ne rok po *Německé ideologii* se ze zrušení práce stává výslovně „osvobození práce“⁵², protože „zrušení práce“ bylo *emancipací proletariátu* a emancipace proletariátu byla jeho faktickou existencí v podobě konání v současné společnosti. Ve chvíli, kdy se stará teorie ucelila a konkretizovala, rozletěla se na kusy.

Roky 1846 a 1847 neznají přechod od *jedné teorie* komunismu a revoluce ke *druhé*: od „radikální“ teorie, která má díky partikulární situaci proletariátu od chvíle svého vstupu na scénu dějin ohlašovat kvintesenci komunismu, k teorii proletariátu jako třídy kapitalistického výrobního způsobu, která je předurčena bránit v jeho rámci své zájmy, k teorii obrany mzdy. Značí přechod od *filozofie* proletariátu, revoluce a komunismu k *teorii* proletariátu, revoluce a komunismu. Nejednalo se sice o naši teorii, *ale ona filozofie je naše ještě méně*. V tomto filozofickém komunismu se za stejnými slovy skrývají koncepty absolutně odlišné od těch našich – jsou vepsány do zcela jiné problematiky. Je tedy iluzorní snažit se o používání některých formulí, jako by je bylo možno aplikovat na třídní boj takový, jaký existuje dnes.

Revoluční humanismus „mladého“ Marxe, který sdílí se všemi teoretiky oné epochy, se v době, která se roku 1848 chýlí ke konci, rovná přesvědčení, že kapitalismus a panství buržoazie jsou jen *efemérním* stavem (Marx se s touto pozicí rozešel před rokem 1848). Proletariát je tak jen přechodnou třídou, nestabilní společenskou formou, která je výsledkem rozkladu společnosti.

Jakmile byl rozpor postulován, mělo se za to, že jeho překonání je na spadnutí. V této rané chvíli tak Marxovi s Engelsem unikalo, že by kapitál mohl být *vývojem* rozporů, které mu dávají vzniknout, že tyto rozpory by mohly být jeho *raison d'être*, tím, co jej vyživuje, že by mohly být principem akumulace. Necháпали vývoj jako součást rozporu – ve vztahu k němu byl pouze anekdotický a klidně ani nemusel pocházet ze *stejně* chvíle jako onen Rozpor s velkým R. Avšak sám rozpor je pak čistě formální, protože jeho vývoj je zbytečný.

Dějiny kapitálu bychom tedy mohli považovat za nepodstatné, protože jako takový je v roce 1845 (nebo 1867) totožný jako v roce 2007, a tak bychom mohli dojít k závěru, že co bylo o komunismu řečeno na jeho počátku, lze tesat do kamene. Ale ti, kdo věří, že dějiny kapitálu jsou nedůležité v tom smyslu, že sám o sobě je takový, jaký je, se ještě ani nedokázali stát hegeliany. Vystačí si s Parmenidem. Ponechávají vývoj vedle bytí jako cosi, co netvoří jeho součást, cosi nahodilého. Na rozdíl od Marxe v letech 1843-1846, můžeme-li a musíme-li my dnes hovořit o revoluci jako o zrušení práce (a všeho ostatního), činíme tak na bázi vnitřních rozporů kapitalistického výrobního způsobu, vykořisťování, situace proletariátu, aniž bychom se jakkoli dovolávali „fyzického člověka“ v proletariátu, „lidské podstaty“, „člověka jako spopolitosti“. S kapitálem jsme v rozporu na základě toho, čím jsme, tedy na základě toho, čím je kapitál, a nikoli na základě toho, čím bychom mohli být, na základě potenciálu, který již tak nějak existuje jako

51) MARX KAREL, *Německá ideologie* (*Marx-Engels: Vybrané spisy*, svazek 1, Nakladatelství Svoboda, Praha 1976), s. 267.

52) V českém překladu „osvobození proletariátu“ a ne „práce“. Viz ENGELS BEDŘICH, *Zásady komunismu* (*Marx-Engels: Vybrané spisy*, svazek 1, Nakladatelství Svoboda, Praha 1976), s. 317 (jednalo se o raný náčrt *Manifestu komunistické strany*).

utrpení. Byl to krach programatismu, co na přelomu šedesátých a sedmdesátých let na okamžik vzkřísilo samotné podmínky jeho vzniku, jako by mohly být i podmínkami jeho překonání. Na chvíli jsme se tak všichni znovu stali feuerbachovci... a někteří z nás jimi už zůstali. A tak učinili z ideologie, kterou zrodil debakl roku 1968, věčný vzorec komunistické revoluce.

ii) „Bytí“ proletariátu

Otázku „bytí“ proletariátu jsme nadnesli a kritizovali na začátku předchozí části. Zde se blíže zamyslíme nad stěžejní rolí, kterou práci dává „napětí“ uvnitř tohoto „bytí“.

„Napětí mezi podrobením se práci a kritikou práce je činné již od úsvitu kapitalismu.“ A tady ho máme: „bytí“ proletariátu. Na jedné straně „přilnavost“ a „investování“, které jdou ruku v ruce s námezdním vztahem, ale také onen slavný „antropologický rozměr“ práce⁵³; ale tato první stránka nemůže fungovat bez druhé, rubové strany: touha „uniknout“ práci a „kritika“ práce. Lze však proti ní stavět „antropologickou dimenzi“? Ne. V „napětí“ definovaném Dauvéem a Nesicem má „antropologická dimenze“ fakticky status mediace. Právě ona umožňuje „přilnavost“ dělníka k jeho práci, ale zároveň – tentokrát v kombinaci s „odmítnutím“ této práce – otevírá jiné společenské horizonty.

Jako vždy, máme-li „revoluční bytí“, znamená to, že něco v tomto bytí je semínkem jeho překonání. V revoluci se musí spojit únik z práce a kritika práce s přilnavostí, protože ta je *rovněž* antropologická.

Dauvé s Nesicem odhalili „tajemství“ a „záhadu“, s nimiž se Marx celý život mořil: „integraci“ proletariátu do „triumfálního a ničivého pochodu“ kapitálu.⁵⁴ Toto „zotročení“, tato „integrace“ má být založena na antropologické podstatě práce, která nemůže odmítnout své zotročení, protože jí v tom brání zbožní fetišismus, jenž zakrývá společenské vztahy plodící kapitál.⁵⁵ Pro Dauvého a Nesica tak kapitál není výrobním vztahem, který nás *definuje*, ale čímsi, co nás vede k *přilnutí*. Společenský vztah tedy vysvětluje, proč do něj vstupujeme, ale pak je celý problém tam: do společenského vztahu vstupujeme natolik, nakolik k němu lneme. Fetišismus a jeho závoj je tudíž nutný pro problematiku, pro kterou je společenská definice tříd, či ještě triviálněji jedinců, záležitostí přilnavosti. Proletáři a kapitalisté se však nestrétají jako handlíři, nýbrž jako póly společenského vztahu, jako třídy.

Je to vztah vykořisťování a jeho reprodukce, kapitalistický vztah, co zahrnuje směnu, a nikoli naopak. A právě proto, že se jedná o vztah vykořisťování, proto se, chceme-li to takto říci, „kapitalismus denno-denně vynucuje v reálném životě a (...) vštěpuje do našeho myšlení (...) ekonomiku jako něco samozřejmého a nevyhnutelného, nutnost směny zboží, nákupu a prodeje práce.“⁵⁶ Pak ale to, co nás integruje do „ničivého pochodu“ kapitálu, není jakési vydírání, nátlak, kterému se musíme podřizovat, „...chceme-li se vyhnout nedostatku, bídě a diktatuře.“ Neintegruje nás zbožní fetišismus (který je jiný než fetišismus kapitálu, tj. autonomizace prvků výroby v jejich vztahu ke zisku), ale sama struktura společenského vztahu, který je nám vlastní, tedy vykořisťování – vztahu, který ze směny učinil imanentní moment panství zpředmětněné práce nad živou prací. Možnost nahlédnout za „mystifikující jevovou formu transakce“ je situována v rozporech vykořisťování, takže zrušení vykořisťování není odvislé od stržení tohoto závoje. Čteme-li Dauvého s Nesicem bedlivě, vypadá to, že reprodukci kapitálu podle nich autorizuje „sociální vazba“.⁵⁷ Vše je tak obráceno vzhůru nohama a jeví se tak, jako by si aktéři

53) DAUVÉ GILLES a NESIC KARL, Proletář a práce: příběh jedné lásky?, s. 64.

54) Ibidem, s. 66.

55) Ibidem.

56) Ibidem.

57) Termín „sociální vazba“ nebo „sociální pojítka“ (*lien social*) Dauvé používá spolu s dalšími termíny, jako třeba „přilnavost“, „koheze“ a „integrace“, k popsání prostředku, kterým kapitál vzbuzuje loajalitu těch, které vykořisťuje. Viz např. DAUVÉ GILLES a NESIC KARL, *Kudy kam, světe?* (<http://kknihovna.wordpress.com/2011/02/06/kudy->

kapitalistické společnosti představovali svoji příslušnost ke společnosti jako jakési vnější prostředí. „Společenský systém“ stojí na těch, které zotročuje, protože fetišismus zboží směny zakrývá společenský vztah plodící kapitál. Jde tedy o to překonat „ekonomiku jako něco samozřejmého a nevyhnutelného“.

„Sociální vazbou“ je vždy reprodukce kapitalistického společenského vztahu, je jí vždy autopresumpce jakožto výsledek rozporu mezi třídami, a to v tom smyslu, že kapitál je vždy dominantním pólem zajišťujícím a vynucujícím reprodukci. Ve skutečnosti je kapitalismus, „založen na těch, jež zotročuje,“ jen do té míry, že ti, „jež zotročuje,“ existují pouze v „zotročení“, které je definuje. A z tohoto otroctví se nedostanou tak, že strhnou nějaký „závoj“, nýbrž pouze zrušením tohoto otroctví, zrušením sebe samých. A to je možné jen díky tomu, že pro samotný kapitál je toto zotročování rozporuplným procesem. Rozpor mezi proletariátem a kapitálem je rozporem pro totéž, pro co je dynamikou: pro kapitalistický výrobní způsob. A v tomto smyslu je rozporem, jenž může vést ke svému vlastnímu zrušení. Kapitalismus tak není jen, „založen na těch, jež zotročuje,“ ale v samotné povaze tohoto zotročení rovněž spočívá schopnost zotročených revolucionizovat se. Je to tedy objekt jako celek – kapitalistický výrobní způsob – jenž je *v rozporu sám se sebou v rozporu svých prvků*, protože tento rozpor s protipólem je pro každý z prvků – v míře, v jaké se jedná o jeho protipól – rozporem se sebou samým. Překonání rozporu vykořisťování ustanovuje jeho nesymetrický aspekt (přivtělování práce ke kapitálu). Situace proletariátu je tak autokontradikcí reprodukce kapitálu. *Když tedy říkáme, že vykořisťování je samo pro sebe rozporem, definujeme situaci a revoluční aktivitu proletariátu.*

Dauvé s Nesicem výslovně říkají:

„Proletář začíná jednat jako revolucionář teprve tehdy, až překročí to, co je na jeho postavení negativní, a začne z toho vytvářet něco pozitivního, tj. něco, co podvrací stávající řád. Proletáři zatím neprovedli revoluci nikoli kvůli nedostatečné kritice práce, ale protože zůstali uvnitř negativní kritiky práce.“⁵⁸

Stále však ještě čekáme, až definují „pozitivní kritiku práce“. Tomu se ovšem vyhýbají, protože by pak museli definovat také onu antropologickou práci, kterou si kapitál nedokonale přivtěluje a která nám, v poměru s odmítnutím tohoto přivtělení, dává revoluci. Dauvé a Nesic tedy chtějí osvobození *pravé práce*. Taková „živá práce s univerzálním rozměrem“ ale existuje jako taková, tedy jako *abstrakce*, pouze v míře, v jaké ji živí kapitál; není ničím víc než svým vztahem ke kapitálu.

„Pracovní síla překonávající své postavení a pozvedající se ke svému dějinnému úkolu, kterým je osvobození se z okovů a tak i osvobození lidství...“⁵⁹ Jaká to nešťastná a vpravdě deterministická formulace. Dvakrát nešťastná, neboť přejímá diskurs, jenž byl parketou dřevního determinismu „starých dní“, a navíc naznačuje celý Dauvého a Nesicův skrytý diskurs – diskurs osvobození práce. Pracovní síla „osvobozující se ze svých okovů“ je protimluv. Pravda je, že již „překonala své postavení“, ale tím se vše jen zamotává. Protože, „překonává-li své postavení,“ není nadále pracovní silou, nezbylo nic, co by šlo nazvat tímto jménem.

Závěru Dauvého a Nesicova textu dává punc autoritativnosti citace z Babeufa: „nejsme z tohoto světa.“ Sylvain Maréchal považoval za model komunistické organizace hospic, Babeuf za něj považoval armádu. Označovat proletáře z přelomu 19. století za jakési „lidi odnikud“ znamená bez rozmyslu házet frázemi. K danému tématu, pro pochopení veškeré historické, kulturní a geografické zakořeněnosti, která utvářela tuto třídu a na jejíž bázi tato utvářela sama sebe, doporučujeme přečíst si knihu *The Making of the English Working Class* od E. P. Thompsona, na jejímž překladu se Gilles Dauvé podílel. Dauvé

kam-svete/).

58) DAUVÉ GILLES a NESIC KARL, *Proletář a práce: příběh jedné lásky?*, s. 67.

59) *Ibidem*, s. 68.

s Nesicem si však nepředstavují překonání kapitalistického výrobního způsobu na základě aktuální situace a praxe dělnické třídy v *tomto* výrobním způsobu, *uvnitř něj*, jakožto jeho rozporuplného procesu; píše: „ústup workerismu doprovázela ztráta hlediska umožňujícího pohled na celou tuto společnost, který si ji měřil a posuzoval ji *zvnějšku*, aby formuloval a navrhnul jinou.“⁶⁰

Nejprve tedy zalitují, že proletáři nejsou s to „posuzovat“ a „měřit“ společnost „zvnějšku“ a nemožnou tak navrhnout jinou, a pak čekají, až budou jednat jako by byli vně této společnosti: „Revoluce bude možná teprve tehdy, až budou proletáři jednat, jakoby tomuto světu byli cizí, jako by byli mimo něj a až se budou vztahovat k univerzální dimenzi, k dimenzi beztrždní společnosti, lidské pospolitosti.“⁶¹ Co to znamená jednat jako by byli vně? Povšimněme si okolování přítomného v této formulaci. Těžko si představit už jen jak se jedná „vně“, ale jednat „jako by“ byli vně... A tento vnějšek je spojen s univerzálním rozměrem: nacházíme se tedy v naprosté pojmové fantasmagorii. Jednou z nejobtížněji pochopitelných věcí je podstata rozporu: že kapitalistický společenský vztah může být na jednu stranu zcela naším vztahem a my můžeme jedinečně být tímto vztahem a právě proto jej na druhou stranu můžeme zrušit.

Zrušení postavení proletáře je *autotransformací* proletářů v bezprostředně společenské jedince a učiní nás jimi boj proti kapitálu, protože tento boj je vztahem, který nás s kapitálem implikuje. Produkci komunismu uskutečňuje třída, která nalézá obsah komunismu ve své vlastní třídní situaci, aniž by se musela vázat na nějaký „univerzální rozměr“. Komunizace se tak provádí v boji proletariátu proti kapitálu. Zrušení směny, dělby práce, firemní struktury, státu... jsou opatření nutně přijímaná v průběhu boje – se svými ústupy a náhlými konci jsou stejně tak taktickými opatřeními, skrze něž se komunizace konstruuje, jako jsou strategií revoluce. Bezprostředně společenský jedinec tedy vzniká skrze boj třídy proti kapitálu. Produkuje ho tudíž proletariát rušením kapitálu (finální vztah mezi kapitálem a proletariátem) a nikoli proletáři, kteří již nejsou tak úplně proletáři a jednají, „jako by byli vně“. Ale pak, protestují jemně duše, „bychom byli nuceni...“

Aktivita proletariátu ale neurčuje sama sebe, protože nemá žádnou „přímou souvislost s kapitálem“ – určuje sama sebe, protože je svým vztahem ke kapitálu a ničím víc *a tento vztah je rozpor*. A to lze nazírat jako determinismus pouze tehdy, chceme-li definovat subjekt ještě před jeho vztahy, skrze které jedinečně existuje, které ho definují a v nichž koná. Oddělíme-li subjekt a jeho konání od jeho „rámce“, můžeme jejich vztah vidět pouze jako alternativu: determinismus nebo svoboda.

iii) „Příčina našich debaklů“

Proč tedy debakl? Dauvé s Nesicem jistým způsobem odpovídají: revoluce se nezdařila, protože proletariát nedokázal revoluci provést. Za tuto tautologii se nikdy nedostávají a ani nemohou. Jinak to ani nejde, protože dostat se za ni by znamenalo určit historické konání proletářů, znamenalo by to ustanovit souvislost mezi vývojem kapitálu a aktivitou proletariátu. Tato tautologie je však pro jejich myšlení strukturální. Štouráte-li do ní, štouráte do *svobody*.

Dauvé s Nesicem nemohou jinak než obviňovat TC z „determinismu“, protože předpokládají, že TC sdílí jejich pevně danou, normativní a invariantní koncepci revoluce. Je zřejmé, že v takové problematice nemůže revoluce „vyústit z konkrétního stádia“, neboť je „v hloubi svého obsahu neměnná“.

Pro nás je revoluce, o které dnes mluvíme, *produkt*, chcete-li, současné situace; není tedy onou Revolucí s velkým R, kterou konečně umožnila současná situace. V Dauvého a Nesicově problematice je TC deterministická, ale nevšimli si, že TC tuto problematiku před třiceti lety opustila. Kritizují TC, jako by TC prostě jen jinak reagovala na stejnou problematiku.

60) Ibidem, s. 70.

61) Ibidem, s. 72.

Po 18 stránkách, které mají ukázat, že nic takového nikdy neexistovalo (a nikdy existovat nemohlo), si Dauvé s Nesicem dovolí hypotézu, že se dělnická třída, „zapletla do své identifikace s prací.“⁶² My bychom neřekli, že se třída někdy „zapletla“, ale spíše, že ji *posilovala její identifikace s prací*. Nesdílíme Dauvého a Nesicův normativní pohled na revoluci. Až do nedávna nebylo revoluce bez této „identifikace s prací“ (či ještě jinak: bez ní nikdy nebylo revolučního hnutí). Je-li proletariát definován skrze akumulaci a podle toho jedná, pak jeho debakl neleží uvnitř jeho praxe; spočívá v jejím vztahu ke kontrarevoluci. Tato praxe je určující praxí a nikoli komunistickou praxí, která je ze své podstaty hnána k vnitřně dané nezavršitelnosti. Tato praxe je zacílena na pospolitost práce a v třídním boji se skrze svůj vztah ke kontrarevoluci opravdu stala nezavršitelnou.

Říkáme-li *dnes*, že minulé revoluce byly poraženy na základě toho, jaké byly, na bázi toho, že se v nich nalézal jejich úzký vztah s kontrarevolucí (jak si povšimly jistě levě komunistické tendence), a nepromítáme-li si znovu dějiny s domněnkou, že ony revoluce mohly vypadat nějak jinak, neznamená to, že jim podle nás něco chybělo, protože jim nepřipisujeme vědomí, které je výsledkem právě až jejich debaklů a kontrarevolucí. Ruští proletáři v roce 1917, němečtí v roce 1919 nebo španělští v roce 1936 jednali jako takoví, uskutečňovali revoluční hnutí, které bylo jejich s celým jeho vědomím a se všemi rozpory. Limity jejich hnutí na ně uvalovala kontrarevoluce, se kterou se museli rvát. Co o těchto hnutích můžeme říci *dnes*, říkáme dnes a říkáme-li, proč neuspěly, vdčíme za to těmto bojům takovým, jaké byly vedeny. *Naše analýza je tedy výsledek a ten neexistuje již předem*. Každý si dle libosti může vysvětlovat to, co bylo, na základě toho, co by bývalo mělo být, a představovat si, co to mělo být; to ale není naše metoda.

„Jaká výsada dává pozorovateli v roce 2000 poznat, že jeho stanovisko je konečně tím správným? Není žádná záruka, že v roce 2050, po dalších 50 letech kapitalismu, ještě širší přehled z $x + y$ důvodů nestanoví, čím proletáři v roce 2000 (...) zůstali historicky omezení limity svých časů a tedy, že komunismus v roce 2000 vlastně nebyl na obzoru o nic víc než v roce 1970 nebo 1919, ale teď začíná nová doba, která nám dovoluje opravdu uchopit minulost z nového, správného hlediska.“⁶³

Dnešní hledisko je dobré hledisko, protože dnes je to jediné hledisko, které máme, *protože je naše*. Neaspírujeme na věčné uchopení komunismu, protože nic takového neexistuje. Samozřejmě, že můžeme být „omezení našimi limity“, ale dokud boj pokračuje, jsou tyto limity tím, čím jsme my, naší silou, která se třeba stane naší záhubou. Víme, že je-li v současném cyklu limitem třídní aktivity proletariátu konání jako třída, pak nic není předem dáno a překonání tohoto rozporu bude náročné. Ale víme také, že pro nás dnes je komunismus zrušením všech tříd a že je překonáním všech předchozích limitů třídního boje.

Nevěříme v neměnné bytí proletariátu či v invariantní potřebu lidské pospolitosti, která tu je od nepaměti. Promýšlíme *situaci*, v níž se nalézáme: náš cyklus bojů nese jistý obsah a jistou strukturu konfrontace mezi kapitálem a proletariátem a pro nás je to komunistická revoluce, protože podle nás si, přísně vzato, jiné formy a jiné obsahy představit nelze.

62) Ibidem.

63) DAUVÉ GILLES, *Lidské, příliš lidské?*, s. 45.

DOSLOV

Endnotes (2008)

Debata mezi Théorie Communiste (TC) a Troploin (Dauvé & Nesic), kterou jsme tu reprodukovali, se odvíjí kolem fundamentální otázky jak teoretizovat dějiny a realitu třídního boje a revoluce v kapitalistické epoše. Jak jsme zdůraznili v našem úvodu, obě strany debaty byly v důsledku událostí roku 1968 produktem téhož politického prostředí ve Francii; obě skupiny dodnes sdílejí chápání hnutí, které ruší kapitalistické společenské vztahy, jako hnutí komunizace. Podle tohoto sdíleného hlediska není přechod ke komunismu čímsi, k čemu dojde až po revoluci. Naopak, revoluce jakožto komunizace je sama o sobě rozkladem kapitalistických společenských vztahů skrze komunistická opatření přijímaná proletariátem, jimiž se ruší podniková forma, zbožní forma, směna, peníze, námezdní práce a hodnota a ničí se stát. Komunizace je pak bezprostřední produkcí komunismu: sebezrušením proletariátu skrze jeho zrušení kapitálu a státu.

Čím se však pozice TC ostře liší od pozice Troploin, je způsob, kterým obě skupiny teoretizují produkci či *historickou* produkci tohoto hnutí komunizace. Ani jedna nestaví možnost úspěšné komunistické revoluce na „objektivní“ dekadenci kapitalismu; avšak Troploin pojímá dějiny třídního boje, a to má společně s velkou částí širší ultralevice, jako kolísavý antagonismus mezi třídami, vzestup a pokles třídního boje podle nahodilosti každé dějinné shody okolností. V tomto širším pojetí se revoluční boj proletariátu v některých momentech dějin jeví jako skrytý pod hladinou, aby se pak v jiných, „silných momentech“ znovu vynořil (např. 1848, 1871, 1917-1921, 1936, 1968-1969). Podle tohoto názoru v současnosti zažíváme táhlý pokles třídního boje (minimálně ve vyspělých kapitalistických zemích) a čeká se, až se komunistické hnutí zase příště vynoří neboli až se revoluční proletariát chopí svého podvratného díla: „Výborně jsi ryl, starý krtku!“¹

Pro Troploin je tedy komunismus jako komunizace vždy přítomnou (byť čas od času skrytou pod hladinou) možností, která je v kapitalistické epoše invariantem, ač neexistuje žádná záruka, že se uskuteční. Oproti tomu pro TC je komunizace specifickou formou, kterou komunistická revoluce musí nabrat v současném cyklu bojů. Na rozdíl od Troploin jsou pak TC schopni svoje pojetí komunizace sebereflexivně postavit na chápání dějin kapitalismu jakožto cyklů bojů.

Cykly bojů a fáze akumulace

TC historizuje rozporuplný vztah mezi kapitálem a proletariátem na základě periodizace přivtělování práce ke kapitálu; tato periodizace rozlišuje cykly bojů, které odpovídají kvalitativním posunům ve vztahu vykořisťování. Tyto dějiny se podle TC skládají ze tří obecně identifikovatelných období:

1) MARX KAREL, *Osmnáctý Brumaire Ludvíka Bonaparta (Marx-Engels: Vybrané spisy, svazek 2, Nakladatelství Svoboda, Praha 1977)*, s. 346.

- 1) formální přivtělování – končí kolem roku 1900;
- 2) první fáze reálného přivtělování – od roku 1900 do 70. let 20. století;
- 3) druhá fáze reálného přivtělování – od 70. let 20. století do současnosti.

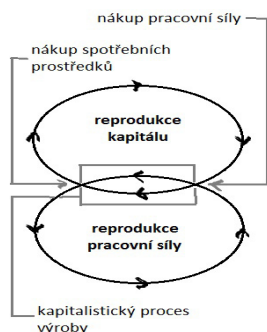
Důležité je, že pro TC přivtělování práce ke kapitálu není jen otázkou technické organizace práce v bezprostředním výrobním procesu, kdy by formální přivtělování tvořilo pár s vysáváním absolutní nadhodnoty (skrže prodlužování pracovní doby) a reálné přivtělování s vysáváním relativní nadhodnoty (skrže zvyšování produktivity zaváděním nových výrobních technik, které dělníkům umožňují reprodukovat hodnotu jejich mezd v kratším čase a tak při pracovní době o dané délce vykonat více nadpráce). V koncepci TC charakter a míru či stupeň přivtělování práce ke kapitálu rovněž – a patrně zásadně – určuje způsob, kterým se oba póly vztahu kapitál-práce, tj. kapitál a proletariát, k sobě vztahují jako třídy kapitalistické společnosti. Pro TC je tedy klíčem k dějinám kapitálu modus *reprodukce* kapitalistických společenských vztahů jako celku, měnící se podle dialektického vývoje vztahu mezi třídami. Samozřejmě, že tento vývoj je sám niterně spjat s potřebami extrakce nadhodnoty. Stručně řečeno, podle TC přivtělování práce ke kapitálu zprostředkovává a je zprostředkováváno specifickým historickým charakterem třídního vztahu na rovině společnosti jako celku.

Na způsobu, kterým TC používají koncept přivtělování k periodizaci kapitalismu, a kterým toto užití částečně zamlžuje jeden z nejvýznamnějších aspektů vývoje třídního vztahu, na nějž jejich teorie jinak zaostřuje, je cosi problematického. Přísně řečeno, formální a reálné přivtělování práce ke kapitálu platí pouze pro bezprostřední výrobní proces. Kupříkladu v jakém smyslu lze o čemkoli mimo pracovní proces prohlásit, že si to kapitál fakticky *přivtěluje* a ne, že tomu spíš jen dominuje či to transformuje?² TC se však pod hlavičkou těchto kategorií přivtělování pokoušejí teoretizovat charakter kapitalistického třídního vztahu *per se* a ne prostě jen způsob, kterým se pracovní proces fakticky *stává* zhodnocovacím procesem kapitálu. Jenže právě skrže jejich pochybné teoretické používání kategorií přivtělování jsou TC schopni přijít s novým pojetím historického vývoje třídního vztahu. *V rámci této periodizace má totiž rozhodující význam stupeň integrace reprodukčních koloběhů kapitálu a pracovní síly.* Klíčem k historické periodizaci třídního vztahu je míra, do jaké se reprodukce pracovní síly, a tudíž proletariátu jako třídy, integruje s koloběhem autopresumpce kapitálu.³

„Období formálního přivtělování“ u TC charakterizuje nezprostředkovaný, vnější vztah mezi kapitálem a proletariátem: reprodukce dělnické třídy není plně integrovaná do cyklu zhodnocování kapitálu. V tomto období proletariát tvoří pozitivní pól vztahu a dokáže tváří v tvář kapitálu uplatňovat svoji autonomii, přičemž zároveň shledává, že ho kapitalistický vývoj posiluje. Avšak rostoucí moc třídy uvnitř

2) Těmito tématy se budeme více zabývat v příštím vydání *Endnotes*.

3) „Autopresumpcí kapitálu“ mají TC na mysli to, že kapitál se ustavuje jako podmínka i jako výsledek svého vlastního procesu. Je to patrné z toho, že TC užívají (podle francouzského vydání *Kapitálu*) termín *double moulinet*, který značí dva navzájem se protínající cykly:



kapitalistické společnosti a její autonomní afirmace se vytrvale dostávají do vzájemného rozporu. Rozdrčením dělnické autonomie během revolucí a kontrarevolucí na konci první světové války se tento rozpor rozřeší v posilování třídy a ukazuje se, že to není ničím víc než samotným kapitalistickým vývojem. Tento kvalitativní posun v třídním vztahu značí konec přechodu od období formálního přivtělování k první fázi reálného přivtělování. Od této chvíle se reprodukce pracovní síly stává plně integrovanou, byť silně zprostředkovaným způsobem, do kapitalistické ekonomiky a výrobní proces se přeměňuje v souladu s potřebami zhodnocování kapitálu. Vztah mezi kapitálem a proletariátem se v této fázi přivtělování sice stává vnitřním vztahem, ale zprostředkovává se skrze stát, dělbu světové ekonomiky do národních oblastí a východní či západní zóny akumulace (každou z nich provází jejich model rozvoje „třetího světa“), kolektivní vyjednávání v rámci národního trhu práce a fordistické dohody spojující produktivitu s růstem mezd.

Výrazem pozitivivity proletářského pólu třídního vztahu během fáze formálního přivtělování a první fáze reálného přivtělování je to, co TC nazývá „programatismem“ dělnického hnutí, jehož organizace, strany a odbory (lhostejno zda sociálně demokratické nebo komunistické, anarchistické nebo syndikalistické) představovaly rostoucí moc proletariátu a prosazovaly program osvobození práce a autoafirmace dělnické třídy. Charakter třídního vztahu v době programatického dělnického hnutí tedy určuje komunistickou revoluci v onom cyklu bojů jako autoafirmaci jednoho pólu vztahu kapitál-práce. Takováto komunistická revoluce neodstraňuje samotný vztah, ale jen prohazuje jeho členy a tak si v sobě nese kontrarevoluci v podobě dělnické správy ekonomiky a pokračující akumulace kapitálu. Decentralizované řízení výroby továrními radami na jedné straně a centrální plánování dělnickým státem na straně druhé jsou jen rub a líc téže mince, dvě formy stejného obsahu: dělnické moci jako revoluce i kontrarevoluce.

Pro TC tento cyklus bojů uzavřelo hnutí v letech 1968-1973, které značilo zastaralost programu osvobození práce a autoafirmace proletariátu; kapitalistická restrukturalizace, k níž v důsledku těchto bojů došlo, a krize ve vztahu mezi kapitálem a proletariátem smetly nebo vyprázdnily instituce starého dělnického hnutí. Konflikty z let 1968-1973 tak zvěstují nový cyklus akumulace a bojů, který TC označují jako druhou fázi reálného přivtělování charakterizovanou kapitalistickou restrukturalizací neboli *kontrarevolucí* v letech 1974-1995, která zásadně pozměnila charakter vztahu mezi kapitálem a proletariátem. Pryč jsou všechna omezení akumulace – všechny překážky těkavosti a mezinárodní mobility kapitálu – představovaná nepružností národních trhů práce, sociálního zabezpečení, rozdělení světové ekonomiky do bloků studené války a chráněného národního rozvoje, které toto rozdělení umožňovalo na „periferii“ světového hospodářství.

Krize společenské smlouvy založené na fordistickém výrobním modelu a na keynesiánském sociálním státu ústí ve financionalizaci, demontáž a přesouvání průmyslové výroby, zlomení dělnické moci, deregulaci, ukončení kolektivního vyjednávání, privatizaci, posun k dočasné, flexibilizované práci a rozmach nových odvětví služeb. Globální kapitalistická restrukturalizace – formování stále jednotnějšího globálního trhu práce, zavádění neoliberální politiky, liberalizace trhů a mezinárodní tlak na snižování mezd a zhoršování pracovních podmínek – představuje kontrarevoluci, jejímž výsledkem je, že kapitál se dnes s proletariátem konfrontuje přímo v globálním měřítku. Koloběhy reprodukce kapitálu a pracovní síly – koloběhy, jimiž se reprodukuje sám třídní vztah – jsou nyní plně integrované: tyto koloběhy jsou dnes bezprostředně vnitřně usouvztaženy. Rozpor mezi kapitálem a proletariátem je tak dnes vytlačen na rovinu jejich reprodukce jakožto tříd; od této chvíle je tedy v sázce reprodukce samotného třídního vztahu.

S restrukturalizací kapitálu (která je rozkladem všech mediací v třídním vztahu) dochází k tomu, že proletariát se už k sobě nemůže proti kapitálu vztahovat pozitivně: nemožnost proletářské autonomie. Z pozitivního pólu vztahu, v podobě partnera nebo protivníka třídy kapitalistů, se proletariát transfor-

muje v negativní pól. Samotné jeho bytí jakožto proletariátu, jehož reprodukce je plně integrovaná do koloběhu kapitálu, se mu stává vnější. Současný cyklus bojů je tak oproti cyklu předchozímu definován charakterem *autorelace* proletariátu, která je dnes bezprostředně jeho vztahem ke kapitálu. Jak říká TC, v současném cyklu se třídní příslušnost proletariátu zpředměňuje proti němu jako vnější omezení, jako kapitál.⁴

Tato zásadní transformace v charakteru třídního vztahu, která produkuje tuto inverzi v autorelaci proletariátu jakožto pólu vykořisťovatelského vztahu, mění charakter třídních bojů a způsobuje, že proletariát zpochybňuje svoji vlastní existenci jakožto třídy kapitalistického výrobního způsobu. Pro TC je tak revoluce v podobě komunizace historicky specifickou produkcí: je horizontem *tohoto* cyklu bojů.⁵

Vyprodukované překonání

Pro TC vztah mezi kapitálem a proletariátem není vztahem mezi dvěma samostatnými subjekty, ale vztahem *reciproční implikace*, v němž se oba póly vztahu ustavují jako momenty celku, který se sám diferencuje. Je to tento celek sám – tento rozpor v pohybu – co produkuje své vlastní překonání v revolučním konání proletariátu proti jeho vlastnímu třídnímu bytí, proti kapitálu. Toto imanentní, dialektické pojetí dějinné dráhy kapitalistického třídního vztahu překonává spojitě dualismy objektivismu/subjektivismu a spontaneismu/voluntarismu, které charakterizovaly většinu marxistické teorie ve 20. století a vlastně ji charakterizují dodnes. Dynamičnost a měnící se charakter tohoto vztahu jsou tedy uchopeny jako jednotný proces a nikoli prostě jen jako vlny proletářské ofenzivy a kapitalistické protiofenzivy.

Podle TC jsou to kvalitativní proměny v rámci kapitalistického třídního vztahu, co určuje komunikaci jako revoluční horizont současného cyklu bojů. Pro nás na obecnější rovině abstrakce rovněž platí, že rozporuplný vztah mezi kapitálem a proletariátem *vždy* ukazoval za sebe, nakolik – od svého prvopočátku – produkoval své vlastní překonání jako imanentní horizont faktických bojů. Tento horizont je však neoddelitelný od skutečných, historických forem, kterých protiklad v pohybu nabývá. Transhistoricky (tj. napříč celými dějinami kapitalistického výrobního způsobu) tedy o komunismu můžeme hovořit jedině v tomto omezeném smyslu. Vidíme to tak, že komunistické hnutí chápáné nikoli jako partikularizace celku ani jako hnutí komunistů nebo třídy, ale spíše jako celek sám, je jak transhistorické, tak variantní podle historicky specifických konfigurací kapitalistického třídního vztahu. Je to sama dialektika integrace reprodukčních koloběhů kapitálu a pracovní síly, co determinuje komunistické hnutí – komunistickou revoluci – aby v současném cyklu nabíralo podobu komunizace.⁶ Je to ona dialektika, co produkuje radikální negativitu autorelace proletariátu tváří v tvář kapitálu. V této době proletariát shoením svých „radikálních okovů“ negeneralizuje své postavení na celou společnost, ale bezprostředně rozkládá své vlastní bytí skrze rušení kapitalistických společenských vztahů.

4) Výrazem této zásadní negativity v autorelaci proletariátu tváří v tvář kapitálu je termín *écart*, který TC používají a jenž lze přeložit jako „divergence“, „vychýlení“ nebo „mezera“. Pro TC tento pojem vyjadřuje myšlenku, že limitem tohoto cyklu bojů je konání proletariátu jakožto třídy; neboť jeho boje nemají žádný jiný horizont než jeho vlastní reprodukci jakožto třídy, a přesto není schopen tento horizont afirmovat jako třída.

5) viz pojednání této problematiky ve vztahu ke konkrétním bojům: THÉORIE COMMUNISTE, *Sebeorganizace je prvním aktem revoluce, aby se následně stala překážkou, kterou revoluce musí překonat*. Dostupné na <http://kknihovna.wordpress.com/2011/02/05/sebeorganizace-je-prvnim-aktem-revoluce-aby-se-nasledne-stala-prekazkou-ktou-revoluce-musi-prekonat/>.

6) Tomuto tématu se budeme dále věnovat v příštím vydání *Endnotes*.

Endnotes 1

Přípravné materiály k uzavření bilance 20. století

Z anglického originálu
Preliminary Materials for a Balance Sheet of the 20th Century (2008),
který vyšel na stránce www.endnotes.org.uk,
přeložil v roce 2011 Starý Krtek.
Text *Když povstání umírají* je revidovaným překladem z dnes již neexistující
webové stránky FAS.
Vydal Samizdat Starého Krtka v srpnu 2011
jako svoji 4. publikaci.
Vydání první.
www.kknihovna.wordpress.com
samiknisk@gmail.com

„V tomto úvodním vydání Endnotes jsme shromáždili sérii textů (v zásadě výměnu názorů mezi dvěma komunistickými skupinami z Francie), které se všechny zabývají dějinami revolucí dvacátého století. Jak tyto texty dávají jasně najevo, jsou dějiny těchto revolucí dějinami debaklu buď proto, že je rozdrtila kapitalistická kontrarevoluce, nebo proto, že sama jejich „vítězství“ nabrala podobu kontrarevoluce: vedla ke zřízení společenských systémů, které nedokázaly překročit kapitalismus, protože stály na peněžní směně a námezdní práci. Jenže tato přeměna „vítězství“ v kontrarevoluci nebyla pouhou „zradou“ o nic víc, než rozdrčení revolucí kontrarevolucí bylo výsledkem „strategických chyb“ nebo chybějících „historických podmínek“. Zabýváme-li se touto otázkou, nemůže se uchýlovat k různým „co kdyby“, která jsou v rozporu s fakty, a svádět porážku revolučních hnutí na všechno možné (vůdce, organizační formy, špatné ideje, nezralé podmínky) jen ne na samotná tato hnutí s jejich určitým obsahem. A tématem následující výměny názorů je právě povaha tohoto obsahu.“

Endnotes



SAMIZDAT STARÉHO KRTKA
2011